Sundström 1917, HKM.

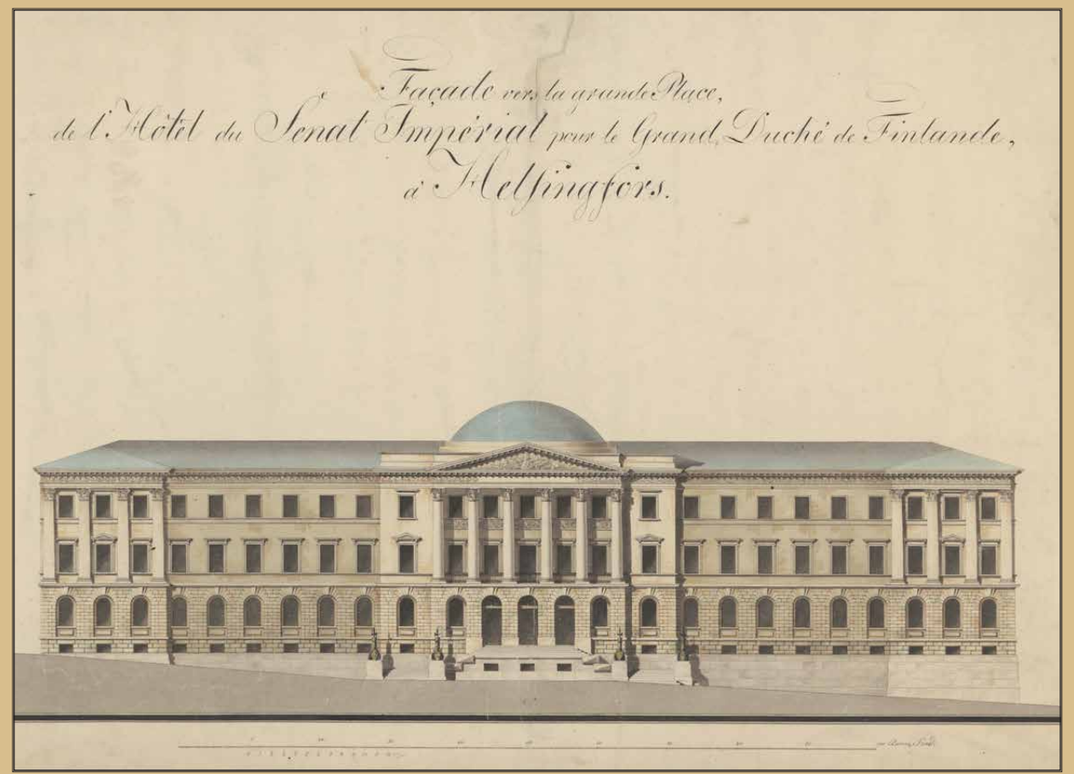

VALTIONEUVOSTON LINNA

Kortteliselvitys

Arkkitehtitoimisto Okulus Oy
Mikko Bonsdorff, Jarkko Sinisalo ja Kati Winterhalter

RAKENNUSHISTORIASELVITYS 2019

ISBN 978-952-368-007-4 (PDF)

C. L. ENGEL
SENAATINLINNAN ARKKITEHTINA 1818 - 1840

3 Johdanto kortteliselvitykseen
4 Perustiedot korttelista
5 Rakennushankkeen käynnistäminen
6 Senaatintalo asemakaavassa
7 Hankkeen ajoitus ja rahoitus osana uutta Helsinkiä
8 Suunnitelmien kehittyminen
9 Pääsiiven rakentaminen
10 Korttelin topografia ja rakennusten massallinen ratkaisu
11 Länsisiipi: julkisivun jäsentely ja merkitys
12 Tilallinen perusratkaisu 1818
13 Muutoksia 1818 - 1858
14 Tärkeimmät tilat: valtaistuinsali, istuntosali eli plenum
15 Tärkeimmät tilat: pääporrashuone
16 Pääsisäänkäynti
17 Länsisiipi valmistuu 1822, materiaaleista
18 Kellokoneisto Könni I
19 Muiden siipien julkisivuratkaisut
20 Eteläsiipi valmistuu
21 Engelin itäsiipi 1824-1828
22 Itäsiiven kirjastosali

E. B. LOHRMANN
SENAATINLINNAN ARKKITEHTINA 1841 - 1865

23 Pohjoissiipi ja pihaterassi viivästyvät
24 Koillispaviljonki valmistuu 1845
25 Pohjoissiiven muuttuvat suunnitelmat
26 Ulkoasun pieniä piirteitä

MALTILLISIA JA KOKONAISVALTAISIA MUUTOKSIA

27 Julkisivujen värihistoriaa 1820-1950
28 Julkisivujen värihistoriaa 1950-1995
29 Senaatinlinnan kortteli noin 1858

KORTTELI TÄYDENTYY 1890 - 1917

30 Ikkunoiden uusiminen 1880-luvulla
31 Pohjoissiiven länsiosan korotus 1890
32 Pohjoissiiven itäosan uudelleenrakennus 1900
33 Arkkitehti Björnbergin klassisimi ja pohjoissiiven porras
34 Pihasiiven painotalo 1900 ja terassi 1904
35 Muutokset länsisiivessä vuosisadanvaihteeseen asti
36 Sisäpuolisia muutostöitä 1910-luvulla
37 Porrashuoneiden uudelleenjärjestelyä
38 D-portaan sisäänkäynti 1914-1915
39 Eteläsiiven korotus 1914
40 Edustusinteriöörien sarja
41 Pihaterassin muutoksia 1915
42 Itäsiiven uudisrakennus 1916-1918
43 Itäsiiven sisäänkäynti ja porrashuone
44 Itäsiiven julkisivut

ITSENÄISEN SUOMEN VALTIONEUVOSTON LINNA 1917

45 ”Revolutionsremont 1918”
46 Senaatti muuttuu valtioneuvostoksi
47 Kokonaisvaltaisia laajennussuunnitelmia 1930-luku
48 Sotien jälkeisiä muutostarpeita

REMONTTEJA JA PERUSKORJAUKSIA 1974 - 2016

49 1970-luvulta 1990-luvulle
50 Peruskorjaustyöt 1974-1979, I-IV
51 Perustamis- ja esisuunitelma: PES 1980
52 1. vaihe 1980-1982 ”Budjetti”
53 2. vaihe 1981-1984 Luoteinen neljännes
54 3. vaihe 1983-1985 Pihasiipi
55 4. vaihe 1991-1994 Koillisneljännes
56 5. vaihe 1993-1995 Kaakkoisneljännes
57 6. vaihe 1995 - 1997 Lounaisneljännes
58 Uusimmat muutokset 1997 - 2010
59 Virastotalo ja rakennusmuistomerkki
60 Lähteet

Johdanto kortteliselvitykseen

Valtioneuvoston linnan rakennushistoriaselvityksen kortteliselvityksen tehtävänä on suuren rakennuskokonaisuuden ja sen monivaiheisen rakennus- ja käyttöhistorian tiivistäminen helposti sisäistettävään muotoon. Raportti on taitettu jaettavaksi ensisijaisesti tiedostomuodossa ja varsin suurena tiedostona, jotta kuviin on mahdollista sukeltaa sisään. Samanaikaisesti tämän selvityksen kanssa on valmistunut Keskeiset rakenteet-selvitys, jossa käydään läpi rakennuksen eri vaiheille leimalliset rakennustavat ja rakennetyypit (ISBN 978-952-368-009-8 PDF).

Työn väljänä tehtävänantona oli koota Valtioneuvoston linnan korttelia koskeva oleellinen arkistoaineisto ja aiemmat tutkimukset ja koostaa niistä helposti lähestyttävä kokonaisesitys. Valtioneuvoston linnan tiloihin kohdistuu säännöllisesti muutospaineita ja kaikkia muutoksia arvioitaessa on ensiarvoisen tärkeää, että korttelin rakennusryhmä ymmärretään historiansa summana. Valtioneuvoston linnan muutosvaiheet kuvastavat suomalaisen keskushallinnon historiaa jo lähes 200 vuoden ajalta. Ensimmäisten vuosikymmenien aikana siihen asettui koko valtionhallinto, vieläpä posti, valtionpankki ja tullikin, ja edelleen vuonna 2019, hallinnollisen byrokratian kasvettua monisatakertaiseksi, korttelin kokoisessa rakennuksessa toimii modernin Suomen valtionhallinnon ydin.

Tutkimusmielessä Valtioneuvoston linnan tekee erityiseksi laaja säilynyt aineisto, niin asiakirjojen, piirustusten, valokuvien kuin aiempien tutkimustenkin osalta. Korttelin vaiheista on tätä ennen laadittu kaksi laajaa selvitystä: arkkitehtitoimisto Arktonin vuonna 1976 valmistunut 9-osainen selvitys sekä 2010-luvulla laadittu Arkkitehtitoimisto Salonen & Schalinin peruskorjauskerrostumaan 1974-1997 keskittyvä selvitystyö. Arktonin työ on aikoinaan tehty palvelemaan rakennuksen peruskorjauksen tarpeita ja työn tekijät, arkkitehdit Ulla Markelin ja Mikko Karjanoja, toimivat osassa peruskorjausvaiheita myös suunnittelijoina. Raporteista on säilynyt kopiokappaleet, alkuperäisiä valokuvavedoksia ei. Salonen & Schalinin työ taas edustaa uudemman RHS-perinteen käytänteitä, mutta painotus 1974-1997 peruskorjausvaiheisiin on johtanut jossain määrin vanhemmasta historiasta irralliseen käsittelyyn. Selvitystyö koostuu useasta kuva- ja tekstitiedostosta, joihin on koottu peruskorjauksen aikaisia asiakirjoja. Painetuista lähteistä keskeiset ovat Jarkko Sinisalon artikkeli *Senaatintalo - Valtioneuvoston linna; rakentuminen ja arkkitehtuuri* ja Henrik Liliuksen artikkeli *Senaatin talo ja sen sisätilat*.[1]

Tämän raportin leipäteksti pohjautuu suurelta osin mainittuun Jarkko Sinisalon artikkeliin, joka julkaistiin vuonna 1998 juhlakirjassa *Valtioneuvoston linna*. Kati Winterhalter on täydentänyt ja laajentanut tekstiä tarpeen mukaan. Jarkko Sinisalo on tämän jälkeen tarkistanut tekstin ja lisännyt oleelliset lähdeviitteet. Tämä kortteliselvitys hyödyntää yllä mainittuja lähteitä, mutta lisäksi arkistoista on haettu huomattavan laaja kokonaisuus asiakirjoja, piirustuksia ja valokuvia, joiden kautta rakennuksesta on pyritty piirtämään elävä ja kiinnostava muotokuva. Selvityksen ulkoasu kaavioineen ja illustraatioineen on Kati Winterhalterin ja Mikko Bonsdorffin yhteistyötä.

1 Sinisalon artikkeli kirjassa Selovuori, 1998; Lilius, 1990.

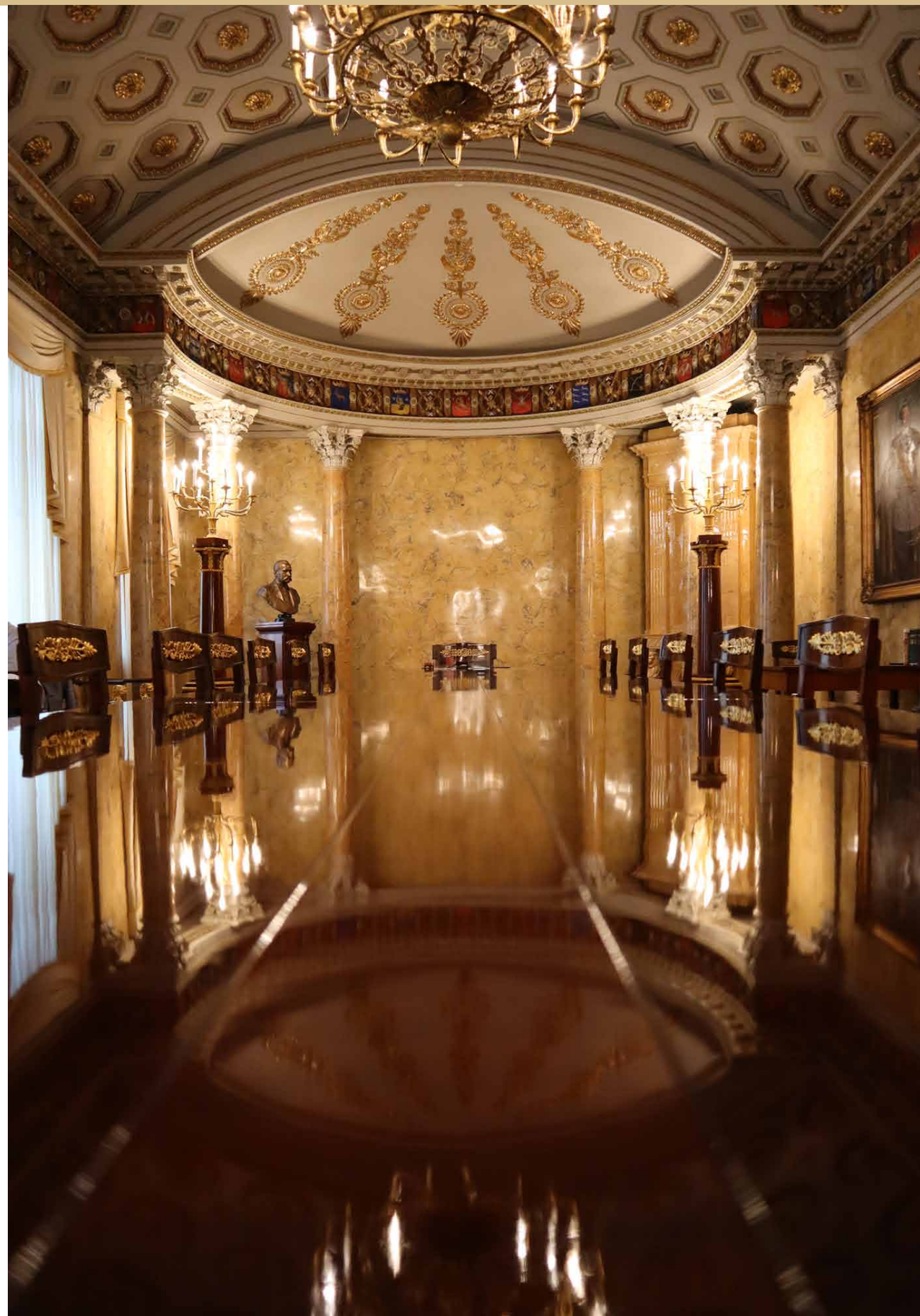

KOHDETIEDOT

Valtioneuvoston linna

Kiinteistötunnus	091-001-0001-0004
Osoite	Aleksanterinkatu 3
Omistaja	Senaatti-kiinteistöt

Kiinteistörekisterin mukaiset pinta-alat

Tontin pinta-ala	9193 m²
Kokonaisala	noin 22 500 m²
Kerrosala	noin 19 400 m²

Valtioneuvoston linna esiintyy nykyään varsin ehjänä ja arkkitehtuuriltaan yhdenmukaisena korttelikokonaisuutena, mutta todellisuudessa rakennusryhmä koostuu eri ikäisistä, noin sadan vuoden aikana rakennetuista osista. Arkkitehti C. L. Engelin alkuperäinen, vuodelta 1817 oleva korttelin perusidea on kuitenkin toiminut kaikkien toteutusvaiheiden ohjaavana sommitelmana.

Korttelin kokoisessa toimistorakennuksessa on tuhatkunta huonetilaa. Tilojen numeroinnissa on varhaisemmissa vaiheissa erilaisia käytäntöjä, mutta vuoden 1973 tienoilla on otettu käyttöön nykyinen nelinumeroinen järjestelmä. Huonetilamuutosten seurauksena siinä esiintyy pientä vaihtelua. Myös kerrosten nimeämisessä on eri aikakausien erilaisia käytänteitä. Nykyiset kerrosnimet (1. - 4. kerros) otettiin käyttöön vuonna 1916. Sitä edeltävissä asiakirjoissa alin kerros on vaihtelevasti *jordvåningen*, *källarvåningen* tai *kellari* ja sen yläpuoliset kerrokset 1. - 3. kerros.

RAKENNUSVAIHEET

Länsisiipi	C. L. Engel	1817-1822
Eteläsiipi ja kaakkoispaviljonki	C. L. Engel	1819 - 1824
Itäsiipi 1. vaihe	C. L. Engel	1826-1828
Koillispaviljonki	C. L. Engel	1842-1845
Pohjoissiipi, matala	E. B. Lohrmann	1850-1853
Pohjoissiipi, länsiosan uudelleenrakennus	Fl. Granholm	1889-1890
Pohjoissiipi, itäosan uudelleenrakennus	Ric. Björnberg	1897 - 1900
Pihasiipi	Ric. Björnberg	1897-1900
Itäsiipi, uudelleenrakennus	Hj. Åberg	1916-1918
Yhdyssilta	Rakennushallitus	1952

KESKEISET KORJAUSVAIHEET

Vaiheet I - IV; länsisiipeen painottuva peruskorjaus	Rakennushallitus / Sirkka Tarumaa	1974 - 1979
Vaiheet 1-3; länsisiiven pohjoispää, pohjoissiiven länsipää ja pihasiipi	Rakennushallitus ja Arkton	1981-1985
Vaiheet 4-6; pohjoissiiven länsipää, itäsiipi, eteläsiipi ja länsisiiven eteläpää	Rakennushallitus / Vesa Tiilikka ja Maritta Nylén-Linko	1991-1997

Valtioneuvoston linnan kortteli on kantakaupungin suoraviivaisimpia umpikortteleita. Yhdessä Helsingin yliopiston päärakennuksen kanssa korttelit muodostavat C. L. Engelin arkkitehtuuriin perustuvan, mutta runsaasti myöhempää klassismitulkintaa sisältävän, ehjän kokonaissommitelman. Ote Google Maps-palvelun avoimesta 3D-mallista.

Rakennusosien vakiintuneet nimet. Ilmakuva 2018, Helsingin kaupungin avoin data, www.kartta.hel.fi.

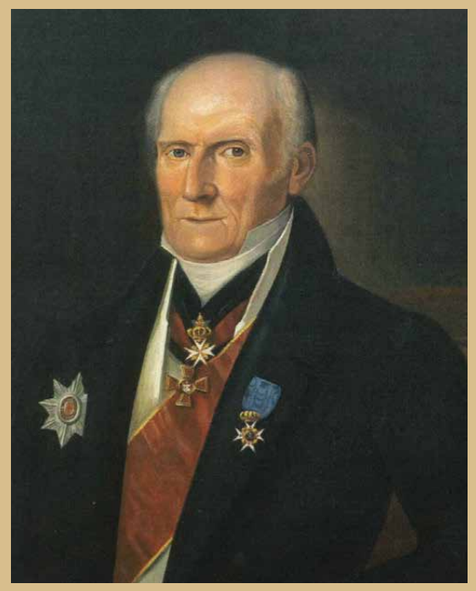

Kun 1808 tulipalon runtelema ja venäläisten 1809 miehittämä Helsinki julistettiin suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi keisari Aleksanteri I:n reskriptillä 27.3.1812, sisälsi julistus käytännössä myös päätöksen Senaatin linnan rakentamisesta. Kenraalikuvernööri ja hallituskonselji, siis senaatti, alaisine virastoineen muuttaisivat Turusta Helsinkiin vasta sitten, kun julkiset rakennukset niitä varten oli tehty. Niinpä Helsingin pääkaupunkiaseman tosiasiallinen voimaantulo näytti alunperin suorastaan edellyttävän kenraalikuvernöörin residenssin ja Senaatintalon aikaansaamista. Uuden pääkaupungin asemakaavan laatiminen annettiin ensin maaherra Fredrik Sjternvallin ja maanmittari Anders Kocken käsiin, mutta suunnitelmaa kommentoinut J. A. Ehrenström osoitti sen heikkouden, ja laatimallaan luonnoksella oman asiantuntemuksensa. Tämän seurauksena Ehrenström nimitettiin Helsingin uudelleenrakentamisesta vastaavan komitean johtoon. Toteutukseen johtavat kaavakartat ovat Kocken ja Ehrenströmin yhteistyötä, oletettavasti siten, että Ehrenström vastasi suunnitelman sisällöstä ja Kocke piirustuksen toteutuksesta.

Uusi Helsinki tuli työn alle heti 1812, mutta julkisten rakennusten aloitus siirtyi eri syistä neljän vuoden päähän. Senaatintalon rakentaminen edellytti sekä varojen myöntämisen että hyväksytyt rakennuspiirustukset, molemmat keisarin itsensä vallassa. Ehrenströmin tehtäväksi tuli muun muassa löytää arkkitehti, jolle suunnittelutyön saattaisi osoittaa.

Käännekohdaksi muodostui saksalaisen Carl Ludvig Engelin ilmaantuminen Turkuun ja Ehrenströmin tietoisuuteen. Helmikuussa 1816, muutamien onnekkaiden sattumusten seurauksena keisari nimitti lahjakkaaksi havaitun Engelin uudelleenrakennuskomitean arkkitehdiksi. Aikoinaan Berliinistä lähdettyään Engel oli työskennellyt Tallinnassa ja Turussa ja viimeksi vuoden päivät Pietarissa. Hänen saapumisensa maaliskuussa 1816 Helsinkiin käynnisti kiihkeät toimet pääkaupungin ensimmäisten julkisten rakennusten alulle panemiseksi. Ennalta ei ollut sovittu, missä järjestyksessä mitäkin tehtäisiin. Selvää oli kuitenkin, ettei kaikkia odotetuimpiakaan julkisia rakennuksia voinut aloittaa yhdellä kertaa. Mitä tuli aloituskohteiden ”valintaan”, Ehrenströmiä painavammin tapahtumia ohjasi kenraalikuvernööri Fabian Steinheil. [3]

3 Blomstedt 1963 käsittelee perusteellisesti pääkaupungin asemakaavallisen suunnittelun ja uudelleenrakentamisen alkuvaiheita.

Aleksanteri I, Venäjän keisari 1801-1825.
Stepan Schukin 1809, Wikipedia.

Johan Albrecht Ehrenström, Uudelleenrakennustoimikunnan puheenjohtaja 1812 - 1825. J. E. Lindh 1839. Wikipedia.

Arkkitehti Carl Ludvig Engel, Uudelleenrakennustoimikunnan arkitehti 1816- 1824, sittemmin Intendentinkonttorin johtaja kuolemaansa 1840 saakka. J. E. Lindh. Senaatti-kiinteistöjen hallussa, kuva Okulus.

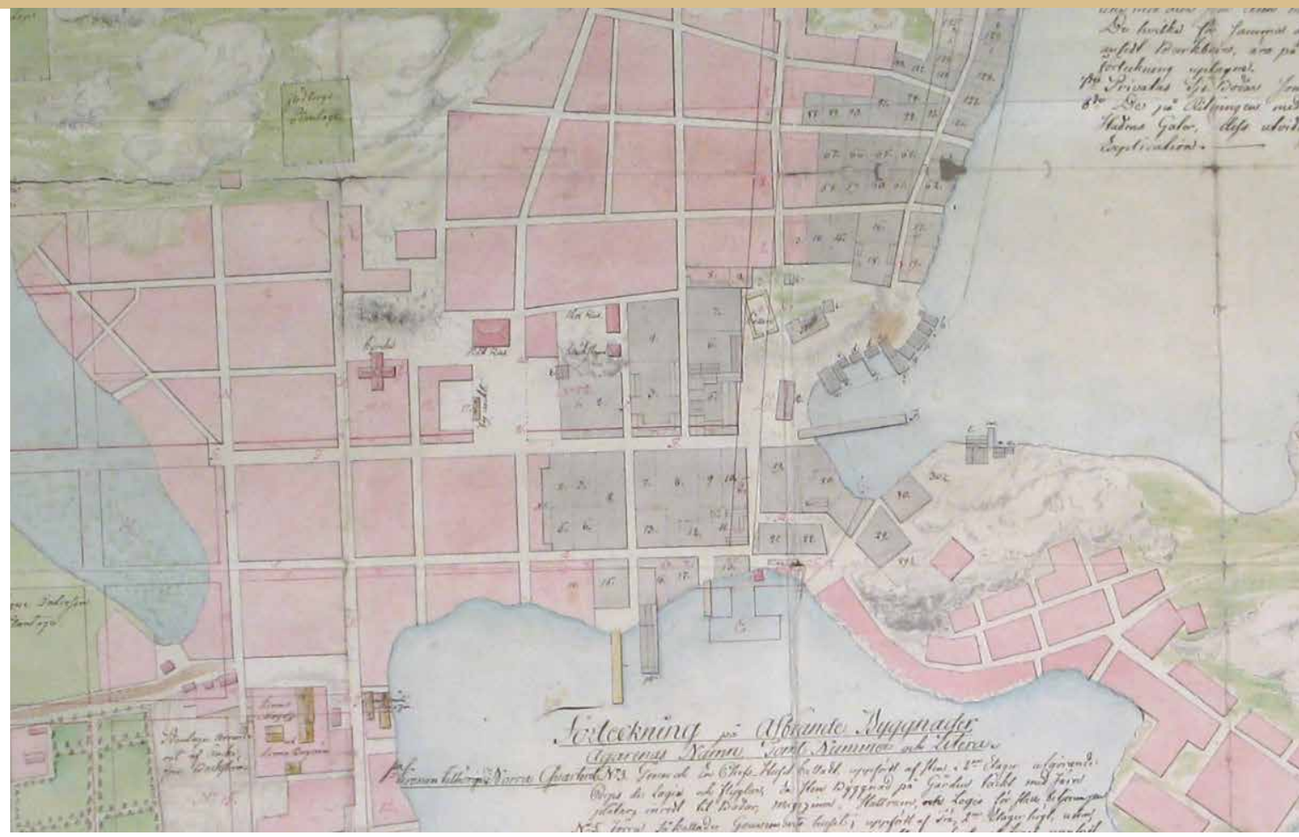

Anders Kocken laatima asemakaavakartta vuodelta 1810. Punaiset korttelit osoittavat uuden kaupunkirakenteen, harmaat osoittavat tulipalossa tuhoutuneet korttelit. KA.

Alla Ehrenströmin laatima suurisuuntainen suunnitelma kaupungin uudistamiseksi, *Nouveau Plan pour la réconstruction de la Ville de Helsingfors* (1812). Vertailu osoittaa, että vanhaa rakennuskantaa Ehrenström oli valmis säilyttämään kaupungintalon, koulun ja kellotapulin verran. Keisarillinen palatsi ja sen edusaukio B, samoin venäläinen kasarmi L on esitetty tarkasti. KA.

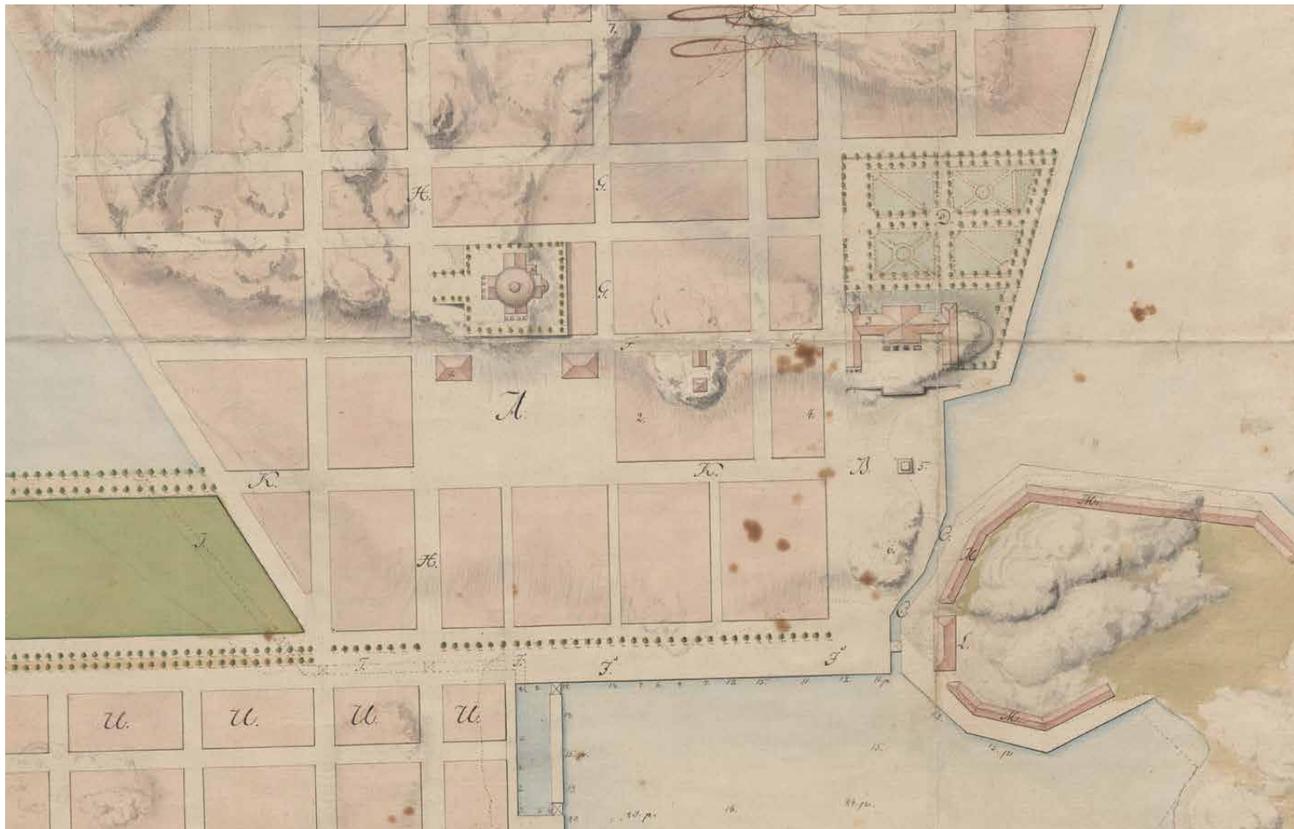

Senaatintalo asemakaavassa

Engelin laveerauksia tulevasta Senaatintorin maisemasta vuodelta 1816. Aivan vasemmassa reunassa pilkistää koulurakennus, sen oikealla puolella kellotorni. Oikealla Ulrika Elonooran kirkko. Näiden edessä näkyy vanha raatihuone, joka sai seistä paikallaan aina vuoteen 1838. C. L. Engel, Finna /HKM.

Alla näkymä toiseen suuntaan, luoteeseen, nykyisen Sederholmin talon nurkalta. C. L. Engel, Finna /HKM.

Senaatintalon lopullinen sijoittelu ratkaistiin periaatteessa jo Ehrenströmin ensimmäisessä asemakaavasuunnitelmassa 1812, jonka mukaan keisari määräsi Helsingin uudelleenrakennettavaksi. Ehrenström osoitti rakennuksen kaupungin pääaukion, Suuren torin (myöh. Senaatintorin), itälaidalle. Kuitenkin Senaatintalon esiintyminen kaavakartassa jäi kenraalikuvernöörin residenssin tavoin vain sijaintikorttelin merkitsemisen varaan, vaikka keisarillinen palatsi, tuleva Nikolainkirkko ja suurisuuntainen varuskuntakasarmi (Katajanokalla) oli jo piirretty yksityiskohtaisesti näkyviin varsinaisen suunnittelun ohjeeksi.

Mainitussa kaavakartassa Senaatintalon sijaintikortteliin työntyy pohjoisesta laaja kallio, nk. Kellovuori, jonka eteläreunassa, miltei korttelin keskellä, seisoo Ulrika Eleanoran kirkon vanha kivinen kellotorni. Kellotornin vieressä, pitkittäin sen linjassa, sijaitsee kaupungin koulutalo, kaksikerroksinen mansardikattoinen kivirakennus 1750-luvun jälkipuoliskolta. Täsmentämättä jää, miten laajalti Senaatintalon ajateltiin käyttävän korttelin aluetta. Joka tapauksessa asemakaavan selostuksen mukaan sen edustavin julkisivu antaisi nimenomaan torille. Tämä tähdentää sijoittelun kaupunkikuvallisia tavoitteita ja Senaatintalon asemaa Suuren torin kaupunkitaiteellisen sommittelun olennaisena osatekijänä. Vuoden 1817 kaavakartassa on jo ilmeistä, että koko kortteli on suunniteltu Senaatin käyttöön. Kellotapulin ei ole katsottu kuuluvan säilytettäviin rakennuksiin.

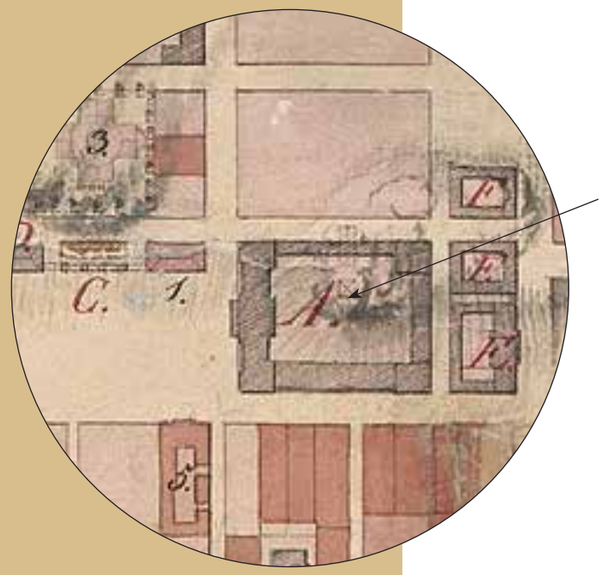

Anders Kocken puhtaaksi piirtämä, keisarin hyväksymä kaavakartta, joka kuvaa asemakaavallisen suunnittelun tilannetta 30.6.1817. Esitelty majesteetille 11.11.1817. Vahvistetulla punaisella merkityt rakennukset ovat uusia tiilirakennuksia, keltaisella merkityt taas puurakenteisia, esikaupunkialueen rakennuksia. Valmistuneet uudet kadut on merkitty kaksinkertaisella punaisella viivalla.

1. Olemassa oleva kaupungintalo
2. Keisarillisen palatsin tontti
3. Luterilaisen kirkon tontti
4. Kreikkalaiskatolisen kirkon tontti
5. Kenraalikuvernöörin väliaikainen talo
6. Kruunun alusten satama
7. Kauppiaiden venesatama
8. Uusi kaivo
9. Kreivitär Armfeltin maa-alue
10. Alueita, joissa louhiminen on ollut välttämätöntä tielinjausten toteuttamiseksi
11. Venäläinen hautausmaa

A. Suomen Keisarillisen Senaatin talo
B. Kenraalikuvernöörin ja hallinnon talo, jossa torin suuntaan samankaltainen (tai tasa-arvoinen) julkisivu kuin Senaatin talossa
C. Päävartio
D. Postihallituksen talo (?), rakennetaan symmetrisesti kaupungintalon kanssa
E. Säätyjen talo
F. Keisarilliseen palatsiin liittyviä asuinrakennuksia
G. Pörssi
H. Sairaala ja köyhäintalo
I. Kaupungin yleinen koulu
K. Esikaupungin kirkko
L. Tullihuone
M. Ravintola-, majoitus- ja kokoontumistiloja
N. Sotilaallinen sisäoppilaitos venäläisille orpopojille

KA, digitaalinen aineisto.

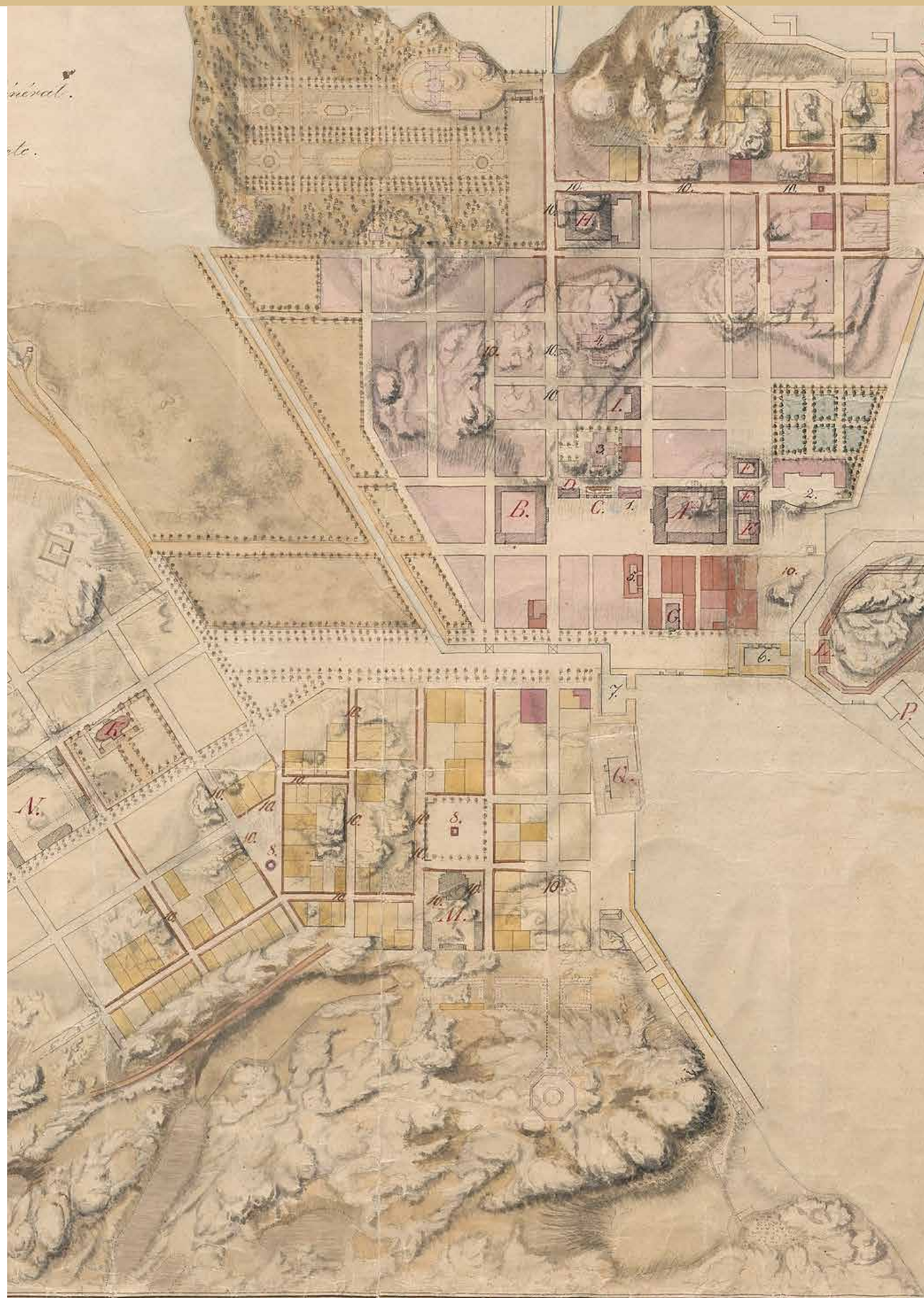

Näkymä karkeasti nykyisen Eduskuntatalon kohdalta kohti rakentuvaa keskustaa noin 1824. Helsingin uudet suuret rakennushankkeet hallitsevat maisemaa, vasemmalta nykyinen Merikasarmi Katajanokalla, sen oikealla puolella Senaatin linna laakeine kupoleineen. Näiden väliin jää nykyisen Kansallisarkiston tontilla sijainnut tuulimylly ja vanha koulurakennus. Senaatinlinnan takana kellotorni, edessä Ulrika Eleonooran kirkon torni. E. W. Le Moine, 1824, Finna / HKM.

Ehrenström halusi aloittaa uuden Helsingin rakentamisen Senaatintalosta, mikä puolestaan edellytti, että asemakaavan mukaisen palatsimaisen residenssin sijasta kenraalikuvernöörille tehtäisiin aluksi vaatimattomampi, nk. väliaikainen residenssi. Tätä tarkoitusta varten muokattaisiin vanha nk. Bockströmin talo Suuren torin etelälaidalla. Tämä sopi Steinheilille, mutta pääaloituskohteen osalta hän ei ollut Ehrenströmin linjoilla. Jo syksyllä 1812 keisari oli periaatteessa suostunut siihen, että pääkaupungin varuskunnalle rakennetaan kasarmi. Steinheil, joka muun ohella oli Suomeen sijoitetun sotaväen päällikkö, pyrki keväällä 1816 kiirehtimään kasarmin rakentamista jo siksi, että hänen Turusta muuttonsa yhteydessä pääkaupunkivaruskunnan vahvuus kasvaisi tuntuvasti. Ja niin kävi, Ehrenströmin harmiksi, että pääkaupungin suuremmista rakennuksista ryhdyttiin 1816 ensiksi toteuttamaan varuskunnan kasarmia. Kasarmin ensimmäinen osa, nykyinen Merikasarmin virastotalon päärakennus, ja kenraalikuvernöörin väliaikainen residenssi valmistuivat Engelin suunnittelemina 1819.

Kasarmirakennuksen käynnistyminen, Ehrenströmin mielestä ennen aikojaan, johti Senaatintalon aloituksen olennaiseen siirtymiseen. Tämä tosin ei vaikuttanut pääkaupungin muuton ajankohtaan. Muuttopäivänä, joksi keisari kevätkesällä 1817 vahvisti Ehrenströmin loppuvuonna 1816 laskeman 1.10.1819, kenraalikuvernööriä odottaisi kohtuullisen edustava residenssi, mutta senaattia ja virastoja vuokratut huoneet yksityistaloissa. Sotaväkikin saisi pääkaupunkiin upeat puitteet ennen maan hallitusta, mikä Suomen asiain komitean valtiosihteerin Robert Henrik Rehbinderin mielestä ei näyttänyt kovin sopivalta. Pietarissa syksyllä 1817 Rehbinder jopa puntaroi kasarmin rakentamisen keskeyttämistä Senaatintalon aloittamisen hyväksi. Hän oli tuolloin tuskastunut yrityksissään löytää Senaatintalolle rakennusvaroja samaan aikaan kun kallis kasarmirakennus nieli suuria summia. Ennen pitkää rahoitusongelmat alkoivat kuitenkin näyttää ratkaistavilta, ja viimein marraskuussa Rehbinder kehotti uudelleenrakentamiskomiteaa toimittamaan esityksensä Senaatintalon rakentamiseksi.[4]

4 Johan Albrecht Ehrenström Robert Henrik Rehbinderille 10/22.10.1817. Rehbinderin kok. 4. KA; Robert Henrik Rehbinder Johan Albrecht Ehrenströmille 10.10.1817, 24.10./5.11. ja 30.11./12.12.1817. J. A. Ehrenströmin kok. KA.

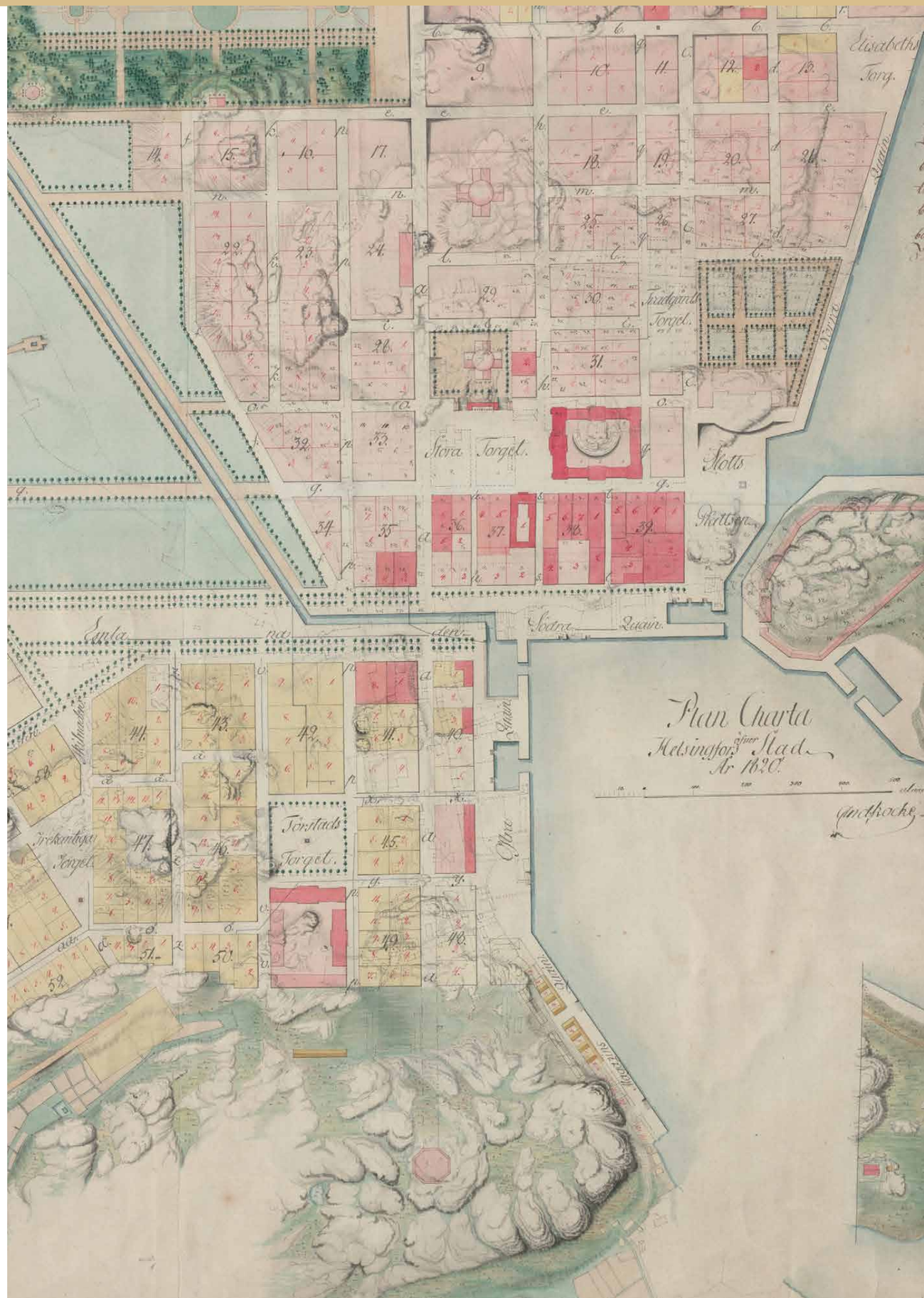

Plan Charta öfver Helsingfors Stad 1820, Anders Kocke, kaavakartta, jossa katujen ja korttelien nimistö on vahvistettu Ehrenströmin ja Steinheilin nimikirjoituksilla. Vuoden 1817 kaavaan verrattuna julkisista rakennuksista päävartio, kenraalikuvernöörin residenssi, Kaartin upseerikasarmi, Katajanokan venäläinen kasarmi ja Senaatinlinna on kirjattu toteutuvina tai jo toteutettuina rakennushahmoina. Kaupunkikartat, Helsinki Ic 158, KA.

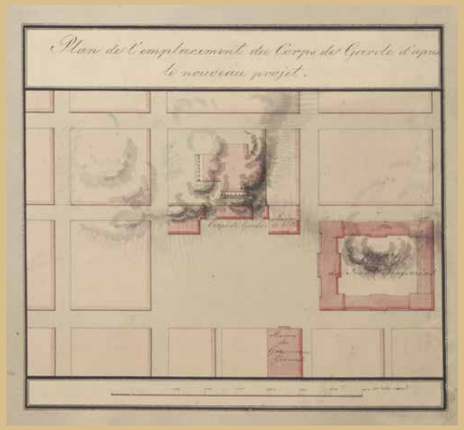

Ote alla olevasta kokonaissommitelmasta vuodelta 1818. Jo tässä vaiheessa Engel on selkeästi merkinnyt korttelin kokoista rakennusta rytmittävät kulmapaviljongit erottuviksi rakennusosiksi. Ensimmäisessä vaiheessa rakennettua länsisiipeä on kutsuttu eri lähteissä myös päärakennukseksi ja torisiiveksi. Rakh II Iaa, KA.

Tapahtumien kulku soi Engelille hyvin aikaa paneutua Senaatintalon piirustusten laatimiseen. Ainakin suunnitelman kypsyttely ja hiominen olisi jäänyt vähemmälle, mikäli rakentamiseen olisi ryhdytty jo 1816. Tiedossa ei ole, milloin Engel alkoi valmistella suunnitelmaansa, viimeistään varmaankin vuodenvaihteessa 1816/1817. Vakiintuneen menettelyn mukaan kenraalikuvernööri tarkasti Helsingin julkisten rakennusten varsinaiset luonnokset ennen suunnitelmien puhtaaksipiirtämistä keisarin esittelyä varten. Senaatintalon tapauksessa tämä tarkastusvaihe sijoittui helmikuuhun 1817. Koska Steinheil ei tiettävästi myöhemmin tarkastanut muita Senaatintalon luonnoksia, suunnitelman yleisratkaisun ja pohjakaavojen peruspiirteiden on täytynyt olla jo selvillä mainittuna ajankohtana. Ehrenströmin asemakaavan kesällä 1817 piirretyssä versiossa Senaatintalo esiintyykin jo lopullisessa hahmossaan piha-alueineen koko korttelin täyttävänä rakennuksena. Kenraalikuvernöörin tarkastuksen jälkeen Engel jatkoi suunnitelman yksityiskohtien muokkaamista muiden tehtäviensä lomassa.

Maaliskuussa Ehrenström kirjoitti Rehbinderille Engelin parhaillaan työstävän ulkoasun koristelua kustannusten pienentämiseksi. Lokakuun lopulla Engel kirjoitti Berliinin ystävälleen Carl Herrlichille puuhaavansa jo kolmansien luonnosten parissa ja olevansa yhä tyytymätön jo kertaalleen puhtaaksi piirtämiinsä sivufasadeihin. Kun Rehbinder vähän myöhemmin näytti rakennushankkeelle vihreää valoa, Engel viimeisteli suunnitelmansa kymmenelle reilunkokoiselle planssille 24.12.1817 mennessä. Keisari, korostaen esittelytilaisuudessa tyytyväisyyttään Engelin työhön, hyväksyi ja vahvisti piirustukset 15.2.1818 (v.l.) ja myönsi rakennusvarat ensi aluksi Senaatintalon torin puoleista pääsiipeä varten.[5]

5Komitea keisarille 12/24.12.1817. Helsingin uudelleenrakennuskomitean arkisto, Kirjekonseptit (Da 2), KA; J. A. Ehrenström R. H. Rehbinderille 8/20.11.1817. Rehbinderin kok. 4. KA; Fabian Steinheil Ehrenströmille 21.12.1817/2.1.1818. J. A. Ehrenströmin kok. KA; reskripti kenraalikuvernöörille 15.2.1818 (vl). Valtiosihteerinviraston arkisto, Kirjekonseptit 1818, n:o 121 (Da 7), KA

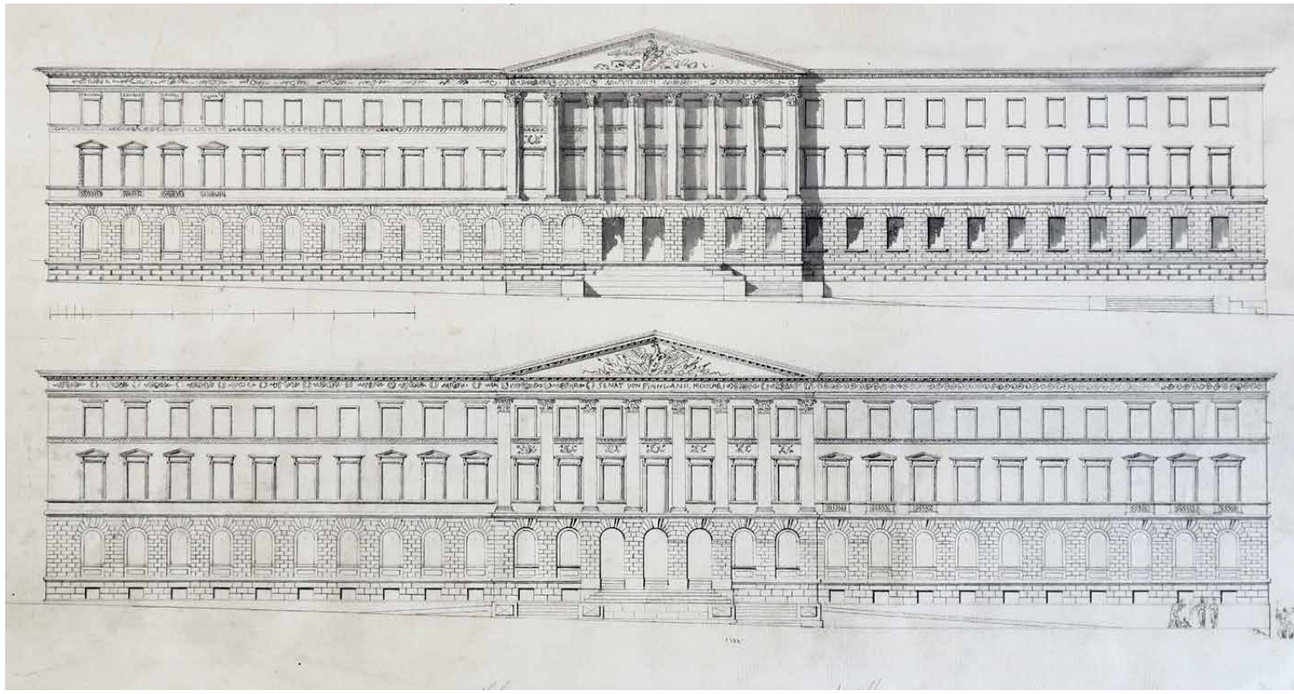

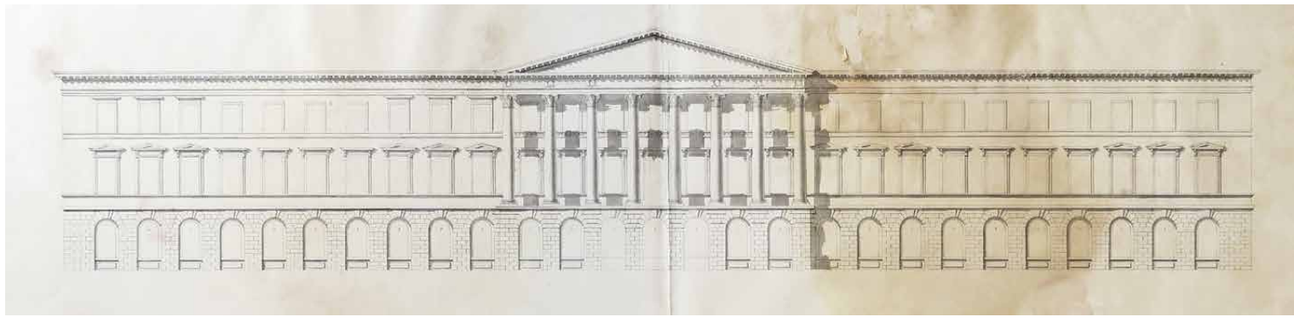

Senaatintalon pääjulkisivu on ollut ensimmäinen konkreettinen askel koko torin arkkitehtonisen sommitelman ratkaisusta. x Engel tutki pääjulkisivun sommitelmaa erilaisilla keskirisaliitin ja sivurisaliittien suhteilla ja painotuksilla ja erilaisilla julkisivukoristelun määrillä. Yllä olevissa piirustuksissa on tutkittu eri vaihtoehtoja julkisivun oikealla ja vasemmalla puoliskolla.

Alla lopullinen ratkaisu on jo jalostunut varsin pitkälle.
Päiväämättömiä ja signeeraamattomia luonnoksia pääjulkisivusta, tekijä C. L. Engel, oletettavasti 1817. MV, Åkerfeldtin kokoelma.

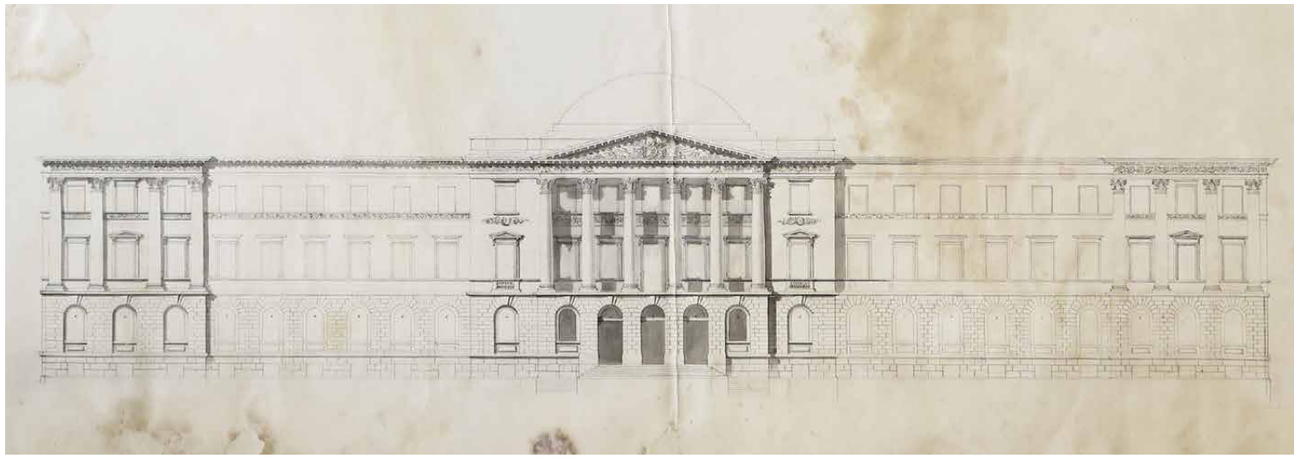

Engelin suunnitelma päävartioksi 1818. RakH II Iaa, KA.

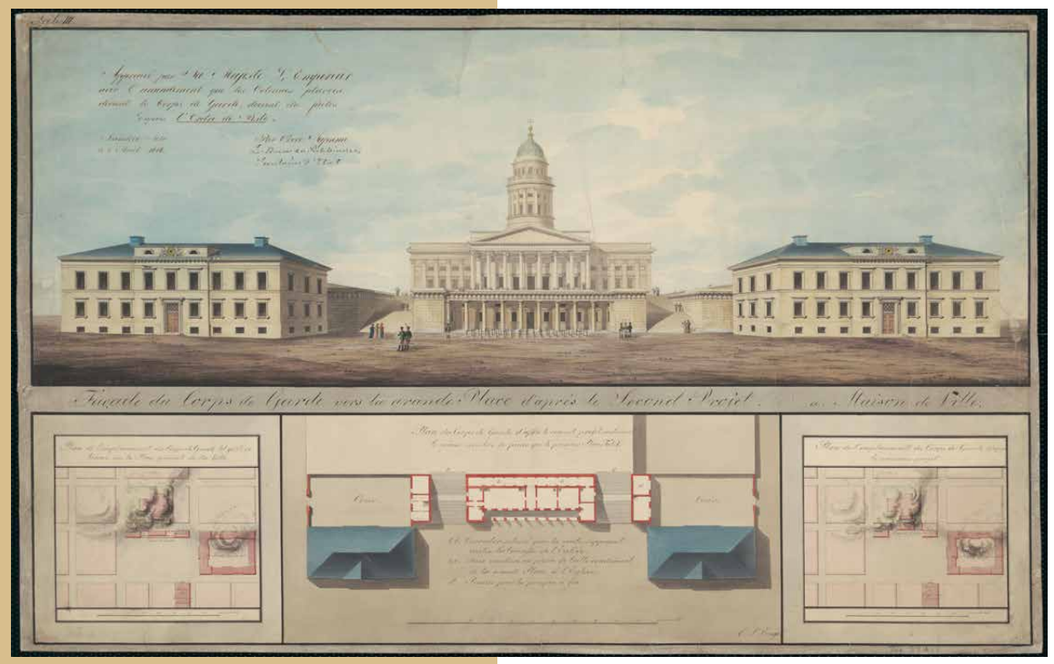

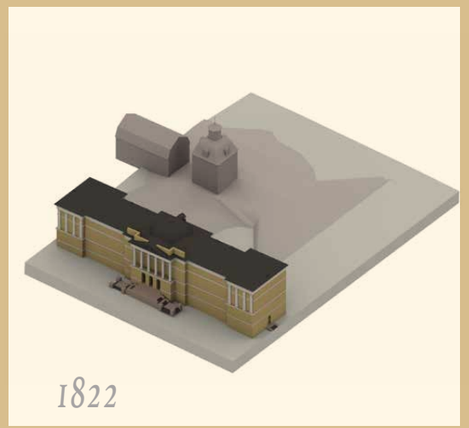

Korttelin kokoisen Senaatintalon rakentaminen oli merkittävä työ, jonka toteutus tehtiin vaiheittain, siipi kerrallaan, alkaen torille suuntautuvasta pääsiivestä. Rakennustyön etenemisestä Henrik Lilius kirjoittaa seuraavasti:*"Pääsiiven rakennusalan raivaustyö aloitettiin jo vuoden 1817 aikana, varsinainen rakennusurakka annettiin 1818 venäläiselle Vasilij Korastileffille, jonka työntekijöistä suurin osa oli venäläisiä. Vuoteen 1819 mennessä pääsiipi oli saatu vesikattoon ja vuoden 1820 aikana päästiin ulkoseinien rappaustyöhön. Sisustustyöt käynnistyivät samana vuonna ja syyskuussa 1822 Ehrenström saattoi ilmoittaa kenraalikuvernöörille, että senaatintalon 1. osa voitiin luovuttaa käyttöön 29.9.1822. Lopputarkastus pidettiin intendentinkonttorin päällikön Charles Bassin johdolla 9. - 10.12.1822."*[6] Viisi vuotta kestänyt urakka käsitti koko torin puoleisen läntisen siiven molempine kulmapaviljonkeineen. Engelin varhaisista, Senaatilinnan kanssa osin päällekkäisistä töistä Katajanokan venäläinen kasarmi ja Kaartin upseerikasarmi olivat kokoluokaltaan samankaltaisia, mutta Senaatinlinnan edustavuus teki siitä erityisen haasteen ja ilon kohteen.

Kesällä 1818 Engel johti omien sanojensa mukaan kuutta rakennustyömaata: 3 yksityistaloa, Katajanokan kasarmi, kenraalikuvernöörin talo sekä Senaatintalo. Engelin henkilökohtaiset kirjeet ystävälleen Herrlichille Berliiniin antavat eloisan kuvan näiden työntäyteisten vuosien vauhdista. 18.8.1818 hän vastasi ystävälleen: *"En voinut olla nauramatta lukiessani, että teatterirakennukseen* (ilmeisesti Berliinissä*) on kiinnitetty 2 rakennusmestaria, 4 arkkitehtiavustajaa ja vielä 4 taitavinta muurarimestaria - kun minä täällä aivan yksinäni rakennan kokonaisen kaupungin. ... Näiden töiden lisäksi valvon vielä muitakin rakennuksia, joita täällä kaupungissa rakennetaan puusta tai kivestä, teen siellä täällä lista- ja maalausmalleja ja oikaisuja töissä, jotka eivät lainkaan kuulu välittömään johtooni, jotta kaupungin ulkonäössä ei missään tehtäisi karkeita virheitä ja esiintyisi taitamattomuutta; ja kaikista näistä vaivoista ja ponnistuksista en saa vielä niin paljoa kuin jokainen rakennusmestari teatterin rakennuksessa."*[7]

6 Lilius, H.,1990, s. 85.
7 Sundman (toim): Kirjeet, C. L. Engel. 1989.

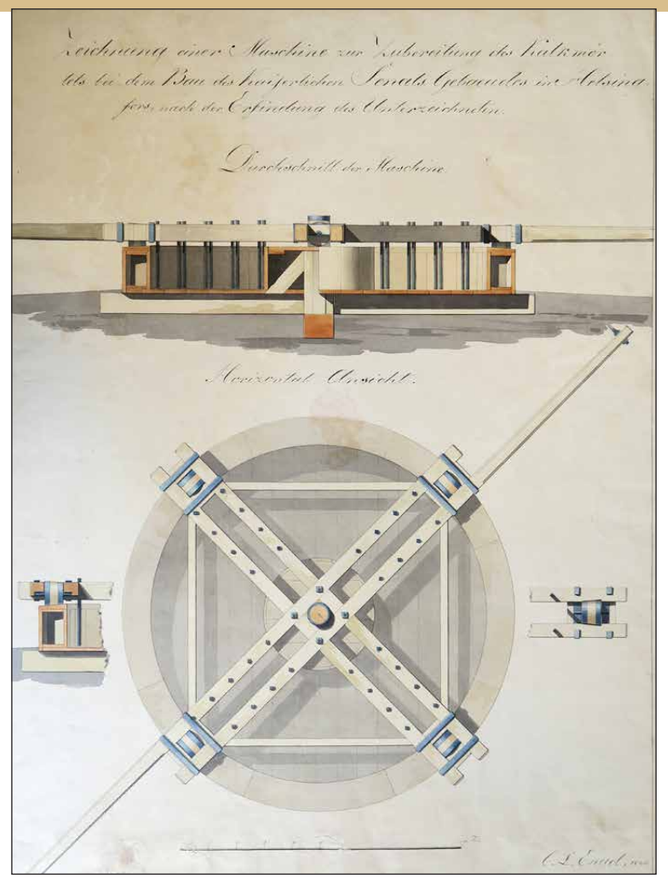

Piirustus laastinvalmistuskoneesta keisarillisen senaatintalon rakentamista varten, allekirjoittaneen keksinnön mukaisesti. MV.

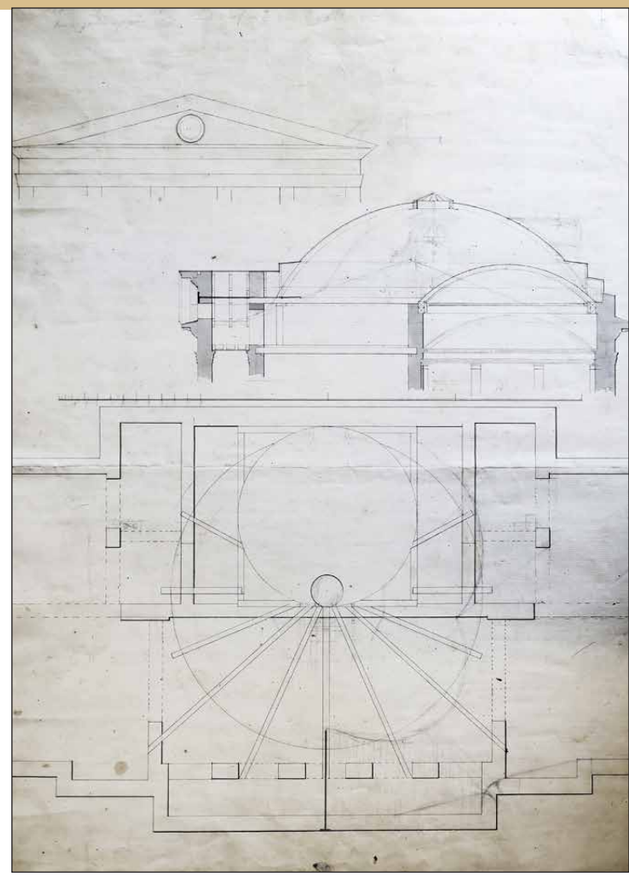

Luonnoksia keskiakselin kupolirakenteista. MV.

Engelin oppilaana vuodesta 1816 työskennelleen, nuoren A. F. Granstedtin (1800 - 1849) signeeraama 1:1 detaljipiirustus ikkuna- tai ovikehyksen profiloinneista, noin vuodelta 1818. Piirustus on liitetty Senaatinlinnan aineistoon, mutta detaljin toteutumista tai sijaintia ei ole selvitetty. RakH II Ica, 182, KA.

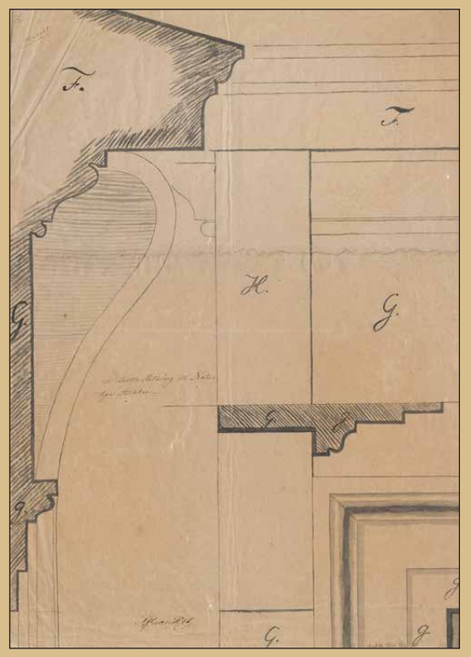

Muutamia yleisleikkauksia lukuunottamatta Senaatinlinnan rakennuksesta ei ole tullut esille varsinaisia rakennuspiirustuksia. Hyvän kuvan rakenteista ja rakentamisen tavasta saa Engelin laatimasta artikkelista, joka julkaistiin berliiniläisessä rakennuslehdessä: Journal für die Baukunst (Crelle) 1834, 7. nide II. vihko, s. 153-188 Portiken, oder Säulegänge, ganz aus Mauerziegeln zu erbauen (52.). Artikkeliin liittyi kaksi kuvaplanssia, joissa Engel on hyvin tarkkaan kuvannut Senaatintalon keskirisaliitin kaltaisen muuratun rakenteen detaljiratkaisut.
https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/journal_baukunst1834/0417

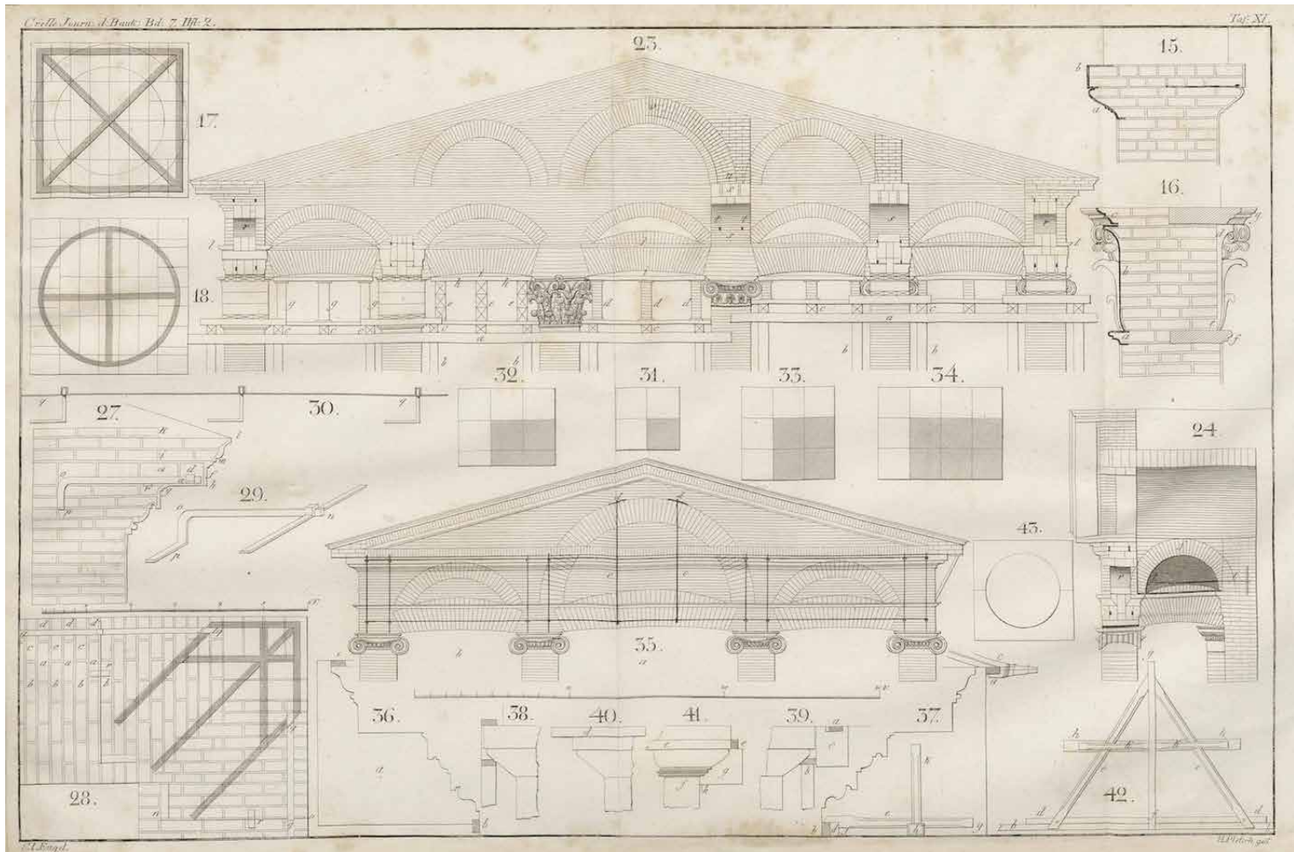

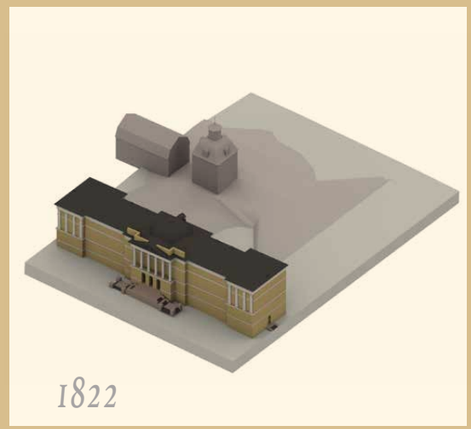

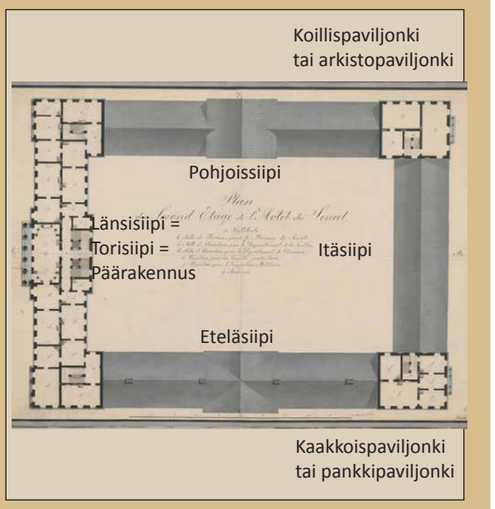

Korttelin rakennusosien nimityksiä. Länsisiipeen tai päärakennukseen usein lasketaan kuuluvaksi myös lounais- ja luoteispaviljongit, mutta toisinaan näitä nimikkeitä on käytetty helpottamaan paikantamista. Pohjakuvana Engel noin 1817, RakH II, Ica 178, KA.

Engelin pääsiivessä osoittama sommittelutaito ilmeni myös siinä tavassa, jolla hän sovitti Senaatintalon muut osat laajan korttelin ja samalla kaupunkirakenteen puitteisiin. Kortteli oli topografisesti sikäli hankala, että sen pohjoisosa oli eteläosaa tuntuvasti ylempänä; tällaisesta haitasta taitava suunnittelija selvisi suuremmitta ponnisteluitta. Perustavampi ongelma oli toisen tyyppinen. Senaatintalon eräät osat olivat käytöltään toisia hierarkkisesti alempaa astetta. Tällaiset ulkoarkkitehtuuriltaan muita vaatimattomammat rakennusosat voitiin tavallisesti sijoittaa päänäkymistä sivuun. Senaatin kortteliin ei kuitenkaan luonnostaan muodostunut mitään "pihan perää". Korttelin eteläsivusta oli kaupunkikuvallisesti tärkeä. Edelleen: korttelin itäpuolella, aivan lähellä, sijaitsisi keisarillinen palatsi. Hallituskadun puolella Senaatintalo ja keisarillinen palatsi olisivat itse asiassa osa samaa katunäkymää. Engelin kehiteltävänä oli siis rakennuskompleksi, joka olisi kaikkiin suuntiin jonkinasteisesti näyttävä ja yhtenäinen, vaikka siihen sisältyisikin hyvin eriarvoisia osia.

Oivaltamansa sommitteluratkaisun mukaisesti Engel sijoitti korttelin kumpaankin takakulmaan paviljongin, joka on korttelin pitkillä sivuilla viiden ja itäsivulla kolmen ikkunan mittainen. Paviljongit ovat torisiiven kanssa tasakorkeat ja assosioituvat täten sen kanssa "samanarvoisiksi", mutta niinpä paviljongit olikin tarkoitettu senaatin omaan käyttöön, koillinen senaatin arkiston taloksi, kaakkoinen mm. sotilastoimituskunnalle. Ratkaisun ulottuvuudet selkiintyvät, kun torisiiven päädyt nähdään Engelin tarkoittamalla tavalla niin ikään kulmapaviljonkeina. Torisiiven päätyseinät ovat samanmittaiset ja arkkitehtuuriltaan identtiset itäpuolen paviljonkien vastaavan suuntaisten katuseinien kanssa. Kulmapaviljonkien päädyt toimivat torin puolella pääfasadin sivurisaliitteina. Itään päin haluttua edustavuutta toivat, tornimaisen volyymin lisäksi, pääkerroksen parveke ja sen alapuolella ikkunaa reunustavat seinäkomerot. Neljän kulmapaviljongin muodostaman kehikon laidoiksi Engel saattoi sovittaa korttelin etelä-, itä- ja pohjoissivustan keskelle matalan siipirakennuksen, ilman että kokonaisuuden yhtenäisyys ja tasapaino rasittuisivat. Varmemmaksi vakuudeksi hän vielä sitoi Senaatintalon kaikki osat yhteen kuljettamalla pääfasadin rintamuurivyöhykkeen rakennuksen ympäri niin, että se jatkuu matalien siipien kohdalla räystään alapuolisena friisinä. Maastosuhteista johtuen friisin alle tulee pohjoissivulla vain yksi kerros, etelä- ja itäsivulla kaksi.

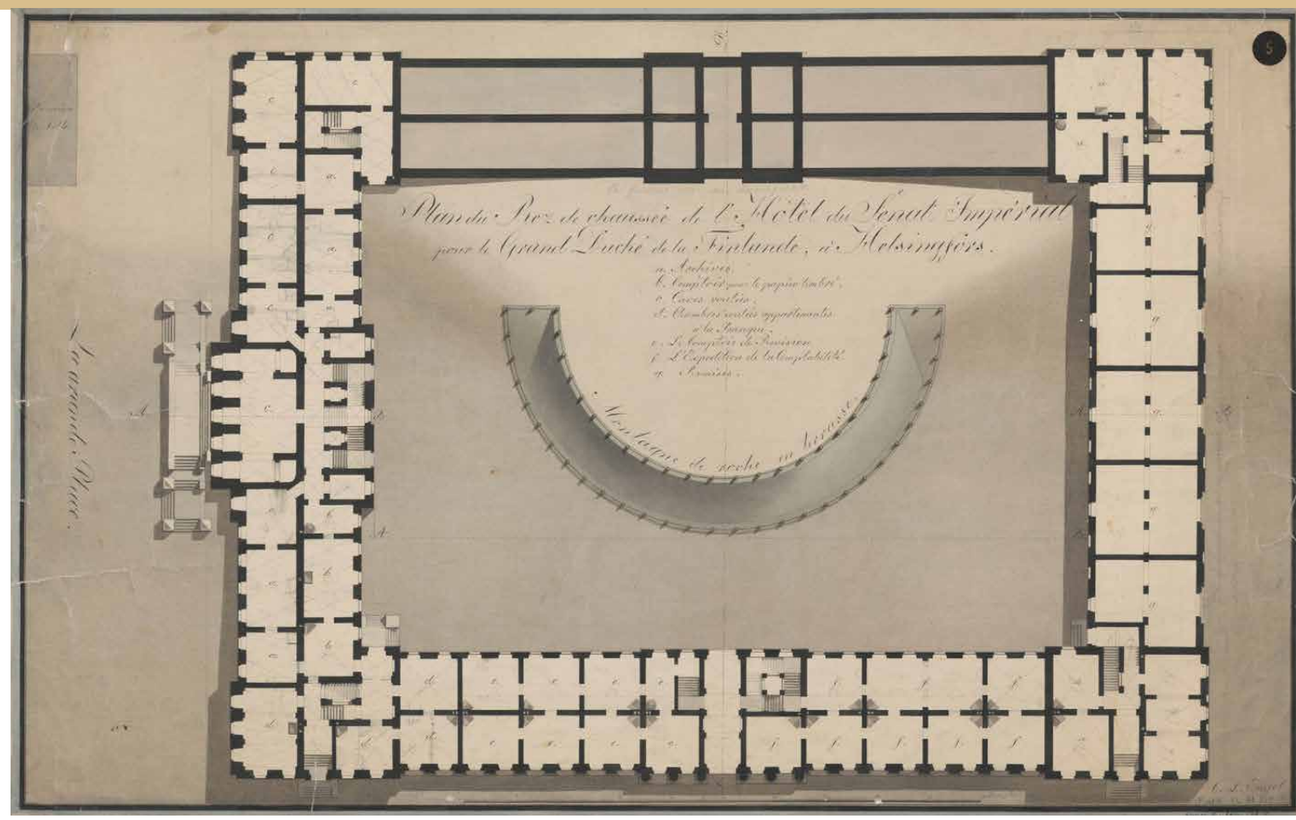

Keisarin esittelyä varten laadittu, käytännön mukaan päiväämätön Senaatintalon pohjakerroksen suunnitelma vuodelta 1817. Korttelia hallitsevan kalliomuodon pääpiirteet näkyvät hyvin: Hallituskadun siivessä ei ole kellaritiloja lainkaan ja sisäpihalla tasoero on jalostettu puoliympäyrän muotoiseksi terassiksi. C. L. Engel, RakH II, Ica 178, KA.

Samaan esittelypiirustusten sarjaan liittyvä korttelin itä-länsisuuntainen leikkaus, jossa pääsiiven perusratkaisut esiintyvät valmiiina periaateratkaisuina, valtaistuinsalin puolipyöreää päätettä myöten. C. L. Engel, RakH II, Ica 178, KA.

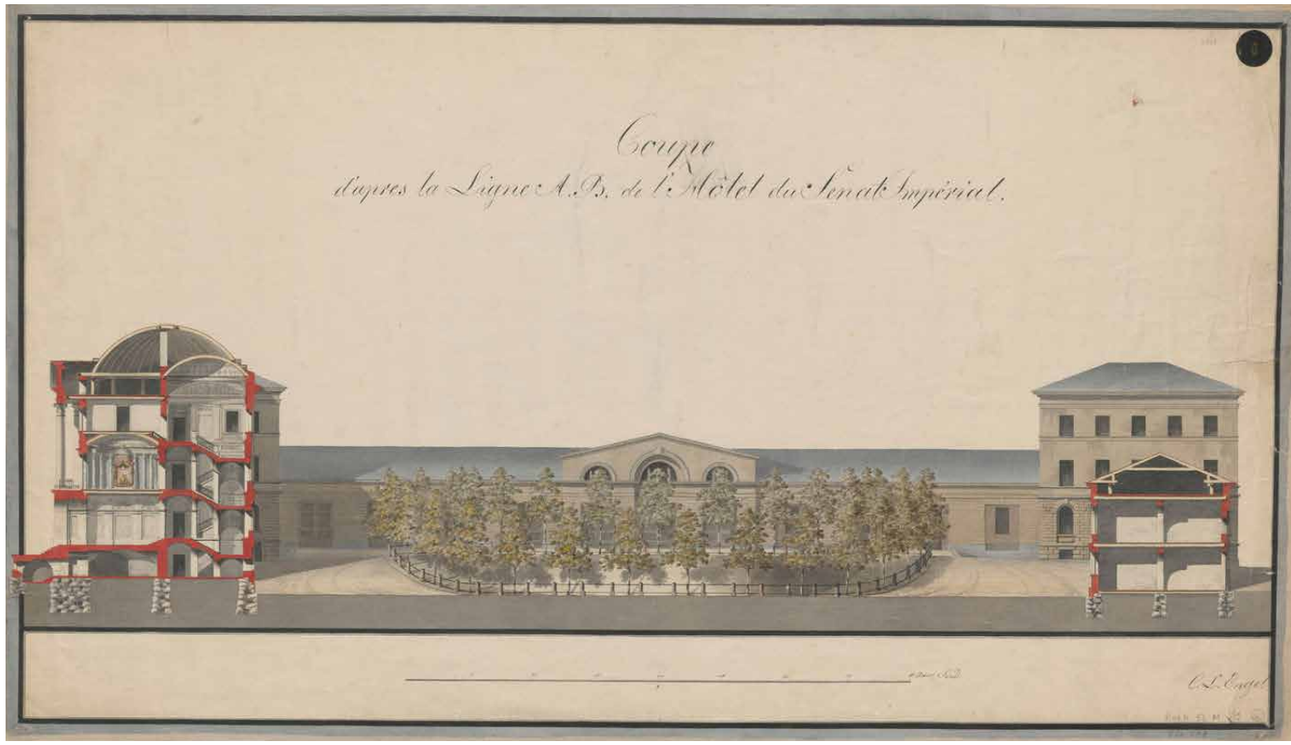

Länsisiipi: julkisivun jäsentely ja merkitys

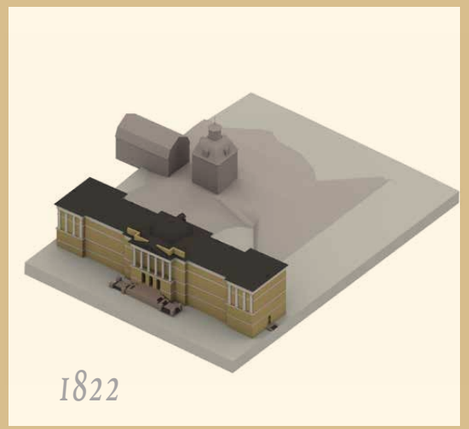

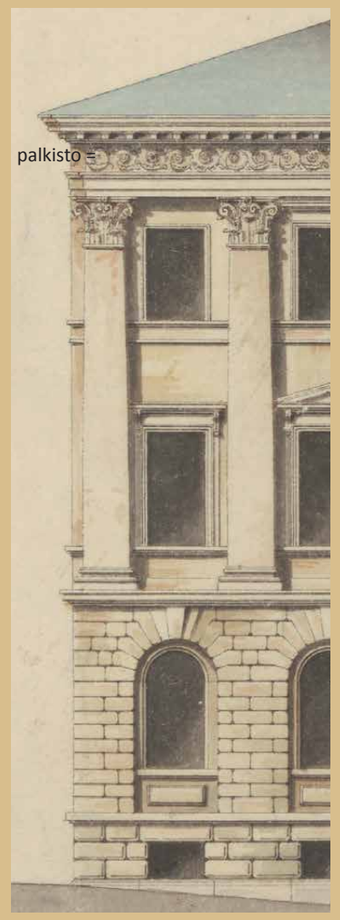

Yliopiston päärakennus ja Senaatinlinna muodostavat tasa-arvoisen pariskunnan. Kun yliopiston julkisivu oli kesällä 1830 jokseenkin valmis, Engel kertoilee kirjeessä seuraavasti: *”Hauskinta on katselijoiden minulle usein esittämä kysymys, kumpi mielestäni on kauniimpi rakennus, Senaatintalo vai Yliopisto. Kun sitten sanon heille, että heidän olisi itse saatava se selville, että minä en sitä osaa sanoa, niin he katsovat oikealle ja vasemmalle, katsovat ensin toista ja sitten toista ja huudahtavat sitten ruotsiksi: Piru tietäköön kumpi on kauniimpi! Toinen on yhtä kaunis kuin toinenkin. Tällaisia, ystäväni, ovat arvostelijani!”*
(Kirjeet, 30.7.1830, s. 251)

Senaatintalo oli suuriruhtinaskunnan keskeinen hallintopalatsi ja virastorakennus, jonka pääsiiven tärkeimpänä tilana oli keisarin valtaistuinsali eli senaatin istuinsali, tai plenumsali. Tämä rakennuksen arvokkain siipi muodosti yhden sivun pääkaupungin päätorista. Klassismin arkkitehtuurin keinoin ja eritoten käyttämällä keisariin ja valtiovaltaan assosioituvaa korinttilaista pylväsjärjestelmää Engel pyrki Senaatintalon torifasadissa ilmentämään rakennuksen erityislaatua. Samansuuntaista assosiatiivista vaikutusta hän näyttäisi tavoitelleen rakennuksen korostetun pietarilaishenkisellä ulkoarkkitehtuurilla, joka tuo erityisesti mieleen Giacomo Quarenghin palladiolaisen uusklassismin.

Senaatintalon torisiipeen tuli kolme varsinaista kerrosta, kun pohjakerros jäi ulkoasussa aivan matalaksi vyöhykkeeksi etelän suuntaan korkeutta kasvavan kivijalan ja ensimmäisen kerroksen väliin. Julkisivun seinäpinta on totunnaiseen tapaan alempana rustikoitu, ylempänä sileä. Ensimmäisen kerroksen ikkuna-aukot ovat pyörökaariset, ylempien kerrosten suorakaiteiset ja vain pääkerroksessa näyttävämmin kehystetyt. Luonnosvaiheessa Engel kaavaili julkisivuun vain leveää keskirisaliittia, jossa olisi kahdeksan pylvästä. Hän kuitenkin päätyi jäsentelyratkaisuun, joka edellytti myös sivurisaliitteja. Keskirisaliitista tuli yhä leveä mutta samalla kaksinkertainen siten, että uloimmaksi työntyy korinttilainen portiikki päätykolmioineen, jota kantaa kuusi vapaasti seisovaa pylvästä ensimmäisen kerroksen ulkoneman varassa. Etureunaan kiinnitettyine rautakaiteineen tuo ulkonema on itse asiassa parveketasanne, johon valtaistuinsalista on suora yhteys. Sivurisaliitteihin tuli vain pilasterit. Kattovyöhykkeessä julkisivun jäsentelyä tehostaa edelleen attika, joka ulottuu keskirisaliitin koko leveydelle, mutta puuttuu sivurisaliittien kohdalta. Keskirisaliitin pylväspäädyn kruunaa kupoli, joka vielä Engelin suunnitelmapiirustuksissa esiintyi alaosaltaan porrastettuna Rooman Pantheonin kupolin tapaan. Pääsisäänkäyntiä varten Engel sommitteli graniittikvaadereista katutasolle keskirisaliitin eteen leveän, moninousuisen ulkoportaikon.

Erityinen fasadikoristelu käsittää mm. palkistovyöhykkeen palmetti- ja lootusaiheisen friisin, nk. juoksevalla koiralla varustetun listan ylimmän kerroksen ikkunoiden alareunassa (lisättiin rakennusvaiheessa) ja pylvästön taustaseinään valtaistuinsalin ikkunoiden yläpuolelle sijoitetut stukkoreliefit. Päätykolmion tympanoniin sovitettiin rakennusvaiheessa kellotaulu ensin kaavaillun reliefikoristelun sijaan. Varsinaisen arkkitehtuurijärjestelmän elementit, listoitukset ja stukkokoristelu tulivat erottumaan valkeina keltaista seinää vasten.

Yllä varhaisin tunnettu valokuva Senaatin linnasta, vuodelta 1866, kuvaaja Hårdh, HKM. Kuvassa näkyvät alkuperäiset 6 tai 8 ruutuiset ikkunat. Julkisivun varsin voimakas valöörikontrasti on oletettavasti peräisin noin 1850-luvulla tehdystä huoltomaalauksesta. (Finna, HKM.)

Engelin laatima julkisivulaveeraus noin vuodelta 1817. Pääpiirteissään julkisivu on toteutunut suunnitelman mukaan, mutta päätykolmion reliefi korvautui suunnitteluvaiheessa komealla kellotaululla. Kellomestari Könnin rakentama alkuperäinen koneisto vastaa edelleen valtakunnan tärkeimpien viisareiden liikkeestä, vaikkakin punnukset on 1960-luvulla korvattu sähkövoimalla.

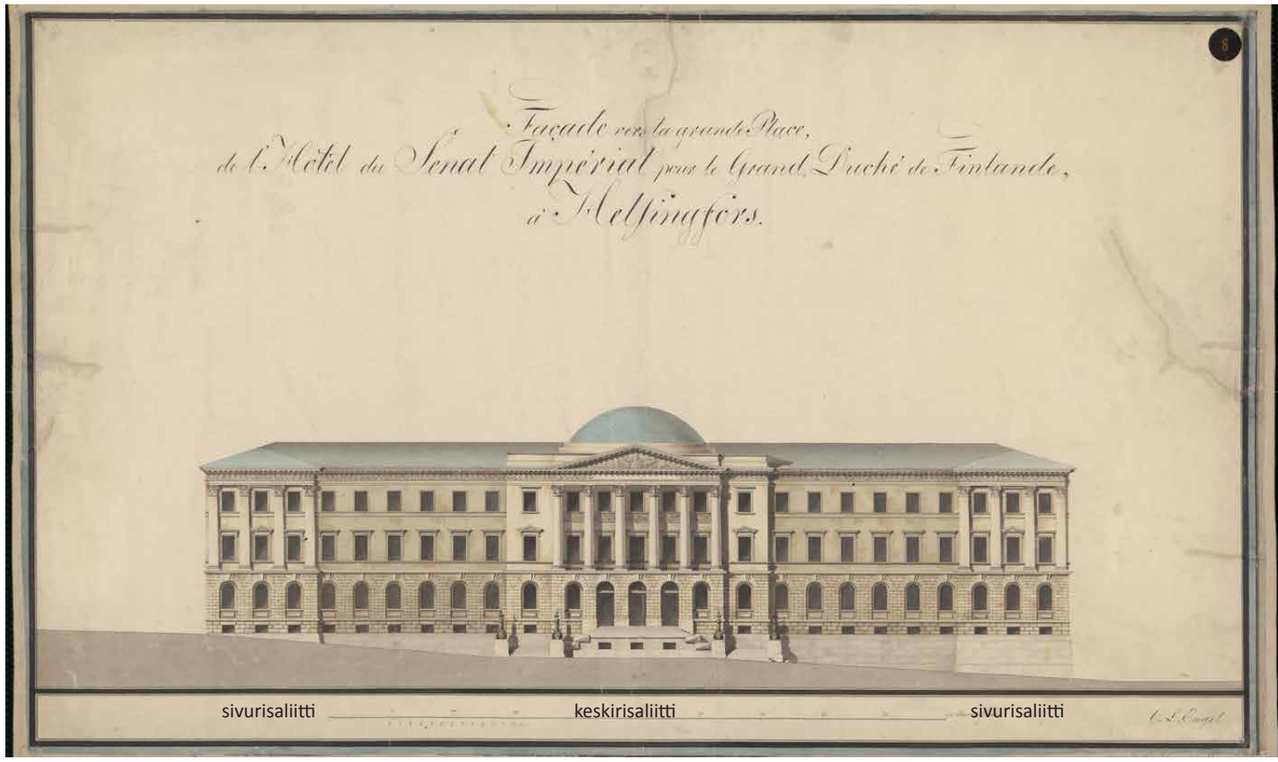

Tilallinen perusratkaisu 1818

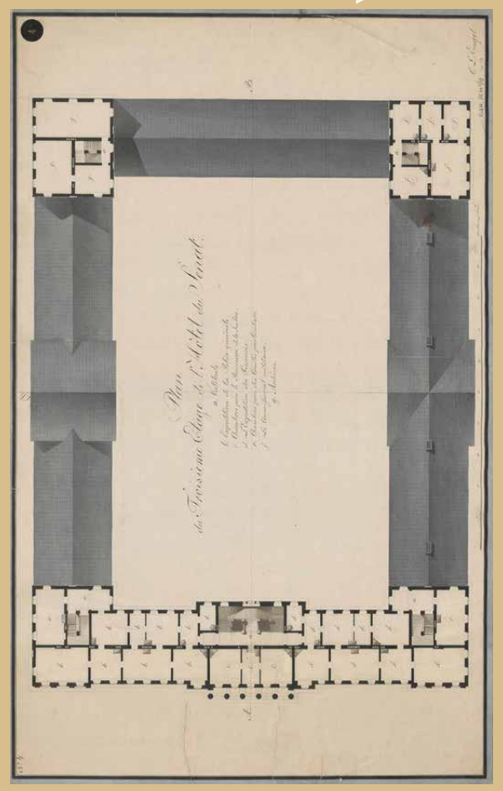

Keisarin esittelyä varten laadittu ranskankielinen piirustussarja, jossa tilojen käyttäjät on kirjattu huonekohtaisesti, on ehjin tunnettu piirustuskokonaisuus. Pääsiiven väritetyt pohjat oikealla ovat käsiteltyjä otteita tästä sarjasta (muokkaus Okulus 2018). RakH II Ica, KA.

Engelin vuonna 1817 laatima ranskankielinen kattava piirustussarja laveerattuine pohjineen, julkisivuineen ja leikkauksineen on kokonaisvaltaisin esitys Senaatinlinnan arkkitehtuurin ideasta. Sarja lähetettiin joulukuussa Pietariin, missä se esiteltiin keisarille helmikuussa 1818. Suunnitelman lisäksi keisari hyväksyi samalla länsisiiven kustannusarvion ja myönsi toteuttamiseen varat. Hyväksymistä osoittavaa esittelijän kirjausta sarjassa ei ole sillä hyväksymismerkinnän kirjaaminen suoraan piirustuksiin muuttui vakiintuneeksi käytännöksi vasta myöhemmin. Esittelysarjan voidaan ajatella vastanneen sitovuudeltaan rakennusvalvonnan pääpiirustuksia - työn aikaisia muutoksia on epäilemättä tehty, vaikka uudelleenrakennuskomitean ohjesäännössä arrkitehti velvoitettiinkin valvomaan, että ”de approberade ritningarna blifva noga efterföljda”.[8] Esittelysarjan ja toteutuksen välillä on huomattavan vähän eroja, lähinnä muutokset ovat oviaukkojen sijoituksia. Merkittävin tilallinen ero toteutuneeseen on valtaistuinsalin suoraan porrashuoneeseen suunniteltu keskiakselin ovi ja samalla kohdalla ylimpään kerrokseen suunniteltu porrasnousu salin yläpuolisiin huonetiloihin.[9]

Pääsiiven alkuperäinen tilaratkaisu perustui yksinkertaiseen sydänmuuriin, jonka molemmin puolin olevat tilat oli yhdistetty toisiinsa levein oviaukoin ja pariovin. Esittelysarjassa rakennus oli toiminnallisesti jaettu senaatin osastojen (oikeusosasto ja talousosasto, jonka alaisena erilaisia toimituskuntia) ja senaatin alaisten muiden laitosten käyttöön siten, että yksi toimija hallitsi puolikasta kerrosta. Valtaistuinsali sijaitsi keskellä rakennusta: keskirisaliitin pääkerroksessa, sen molemmin puolin sijaitsivat Senaatin talous- ja oikeusosastot. Keskirisaliitin pihan puolelle muodostettu suuri ja juhlava porrashuone tasanneauloineen oli pääsiiven tilallisesti komein huone ja juhlava kulkureitti, jota myöten noustiin myös valtaistuinsaliin. Kulmapaviljongeissa sijaitsevat porrashuoneet palvelivat käyttäjiä sivuportaina. Kolmen porrashuoneen väliin sijoittuvat virastohuoneistot olivat monen huoneen läpikuljettavia tilasarjoja.

Myöhempien piirustussarjojen perusteella on syytä olettaa, että Senaatintalo valmistui tämän piirustussarjan päälinjojen mukaisesti. Seuraavalla sivulla on Engelin laatima, ruotsinkielinen tarkentava sarja (noin 1818), johon yllä mainitut muutamat muutokset on merkitty punaisella värillä (merkinnät Okulus 2018). Käyttäjien sijoittumisessa rakennukseen tuli muutoksia enemmän. Tullin ja pankin sijaan 1. kerrokseen sijoittui toimituskuntia ja näin viidestä toimituskunnasta neljä sijoittui pääsiipeen. Eteläsiipeen sijoitettu kirkollistoimituskunta sai kuitenkin istuntosalin pääsiivestä.

Pääsiipi on pohjapiirustusten perusteella säilyttänyt alkuperäisen huonejakonsa monin paikoin, vaikkain joitain tiloja on myöhemmin jaettu kevein väliseinin ja vanhoja keveitä väliseiniä on poistettu. Pääsiivelle ja koko korttelin myöhemmälle kehitykselle leimallinen piirre on vaiheittain syntyneet rakennuksen lävistävät keskikäytävät, jotka pääsiivessä sijoittuivat sydänmuurin itäpuolelle kaikissa kerroksissa.

8 URK:n ohjesääntö, Hartman 1912, s. 135–137

9 Aikalaiskirjeenvaihdossa on mainintoja Senaatinlinnan suunnittelun ohjauksesta: Robert Henrik Rehbinder Johan Albrecht Ehrenströmille 7/19.3.1818.J. A. Ehrenströmin kok. KA, sekä Engel Carl Herrlichille toukokuu 1818, Engel-kirjeet, s. 350.

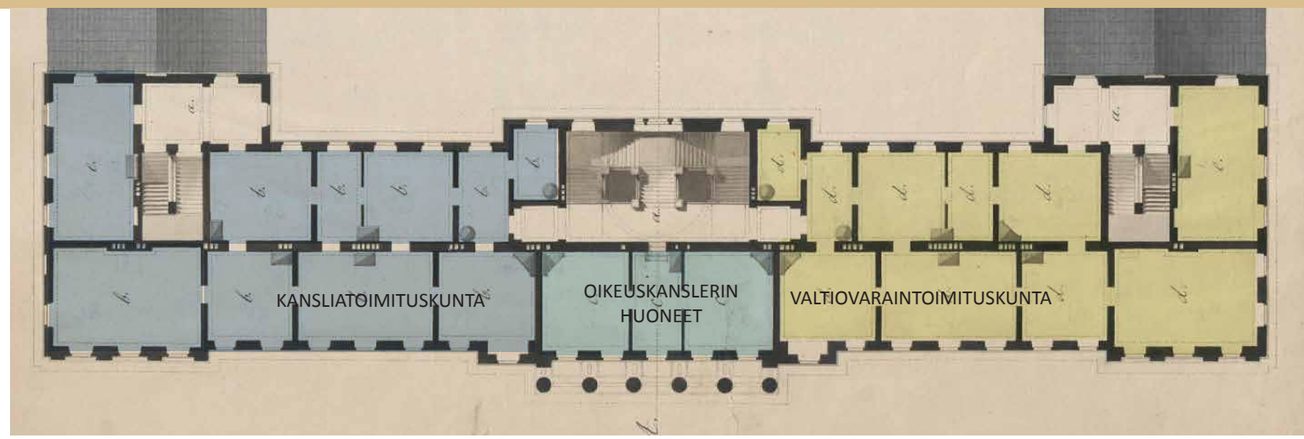

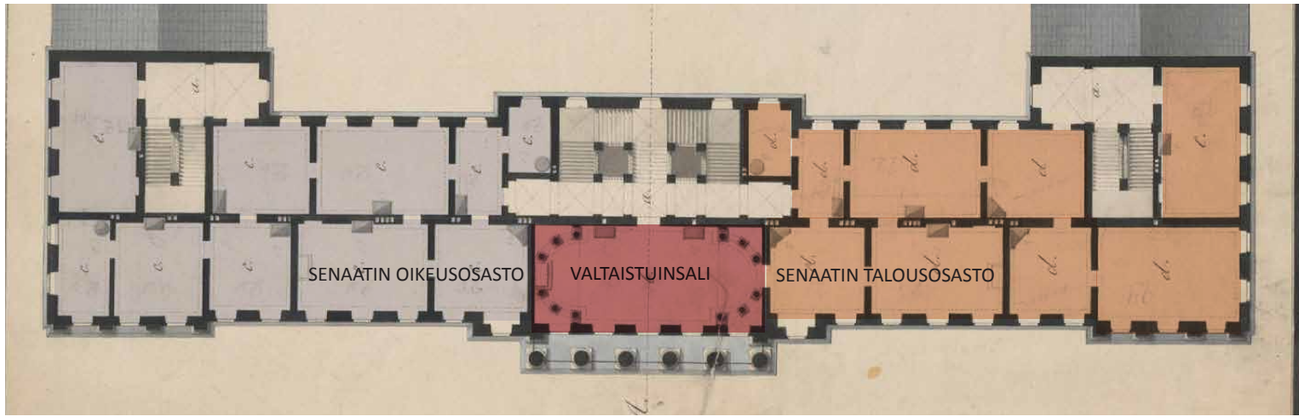

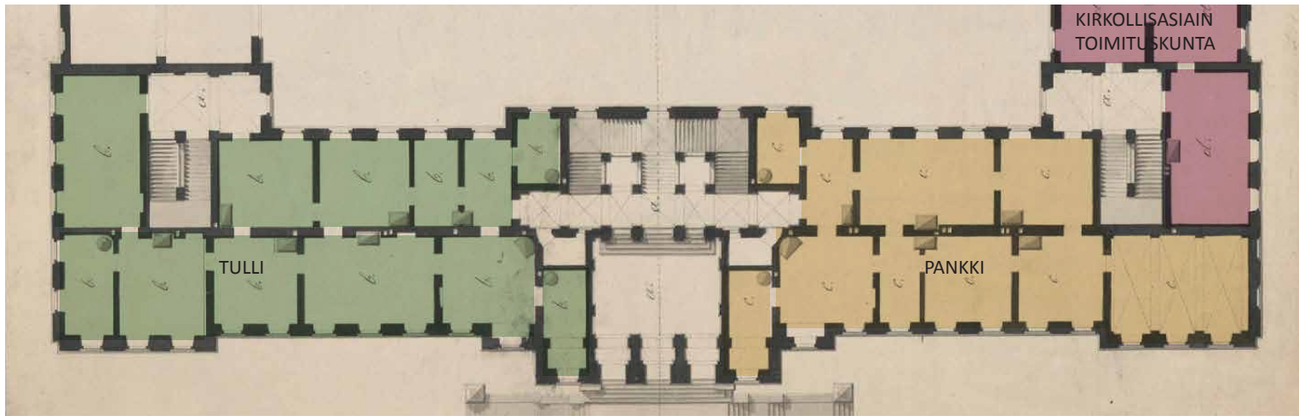

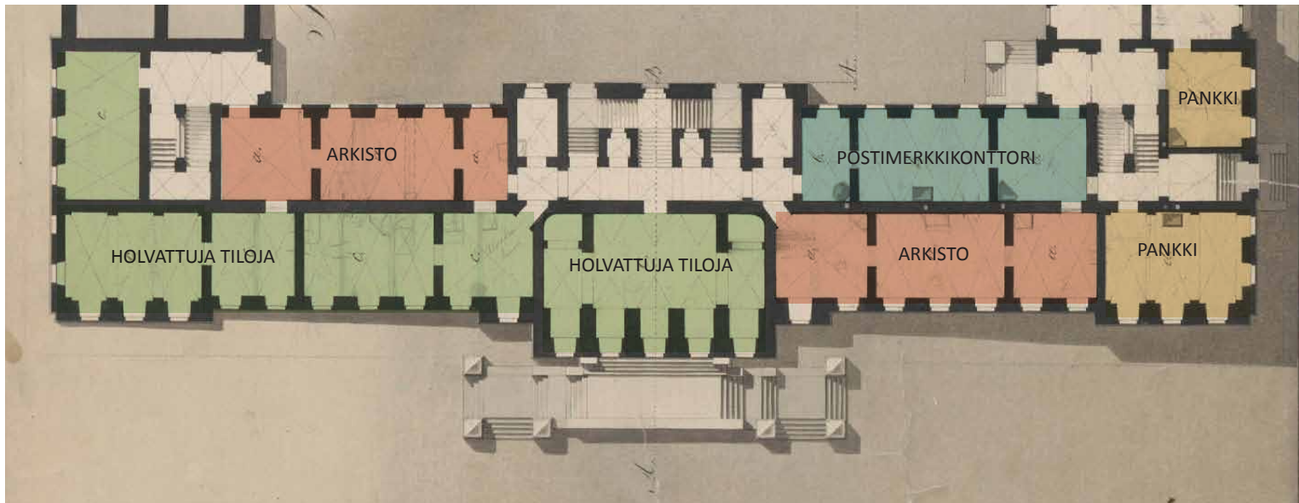

Noin 1818

Engelin signeeraama, ruotsinkielinen pohjapiirustussarja, kerrokset 1 - 3, mikä ilmeisesti vastaa toteutettua rakennusta. Sarjaan liittyy samalla käsialalla tehdyt eteläsiiven tarkennetut pohjapiirustukset. Sarjan huonenumerointi vastaa vuoden 1822 palovakuutusasiakirjassa käytettyä numerointia. Punaisella kirjatut kohdat osoittavat muutoksia aiempaan, vuodenvaihteen 1817-1818 ehjään piirustussarjaan. Tähän illustraatioon käyttäjät on kirjattu palovakuutusasiakirjan mukaan. Pohjakuvat RakH II, Ica 180, KA. Muokkaus Okulus.

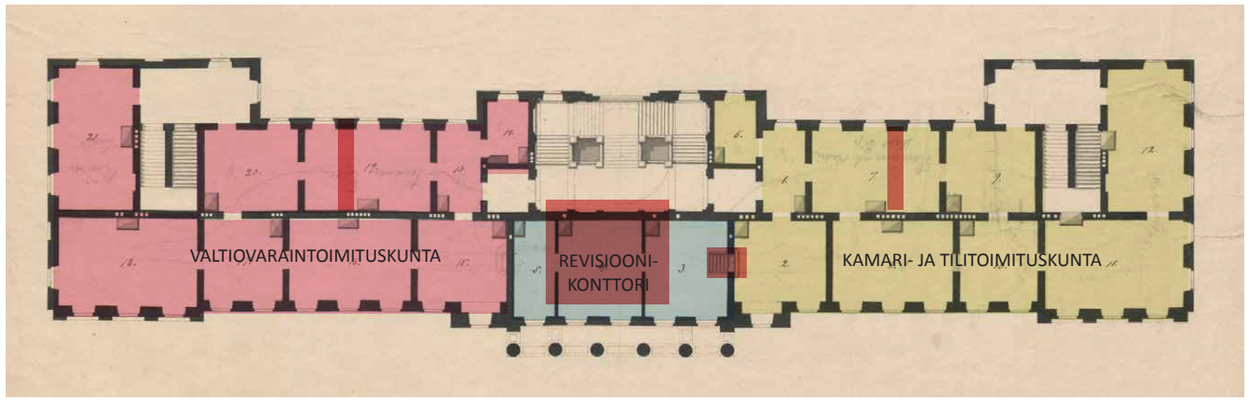

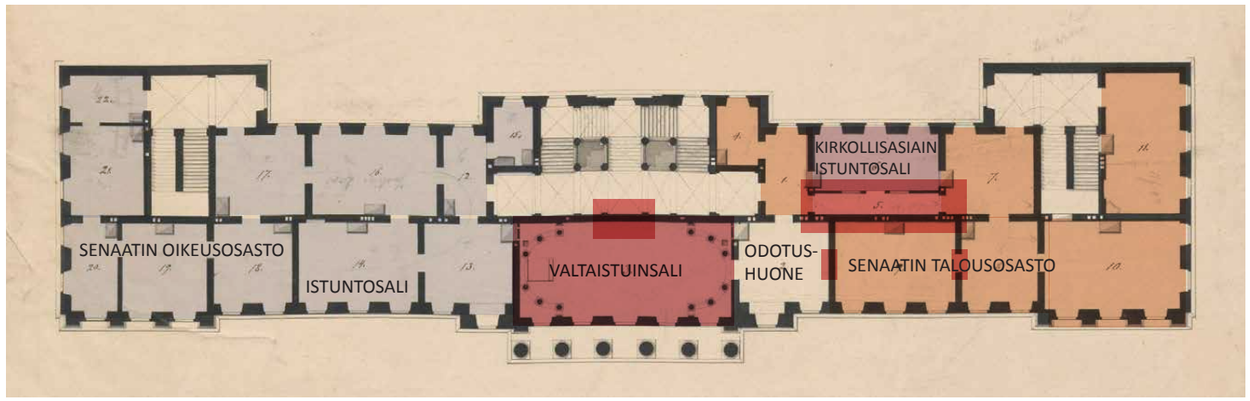

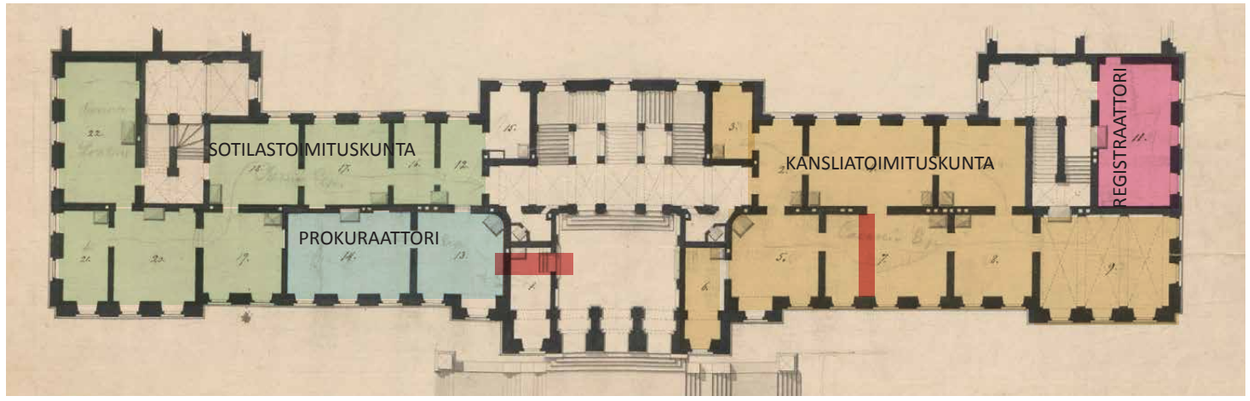

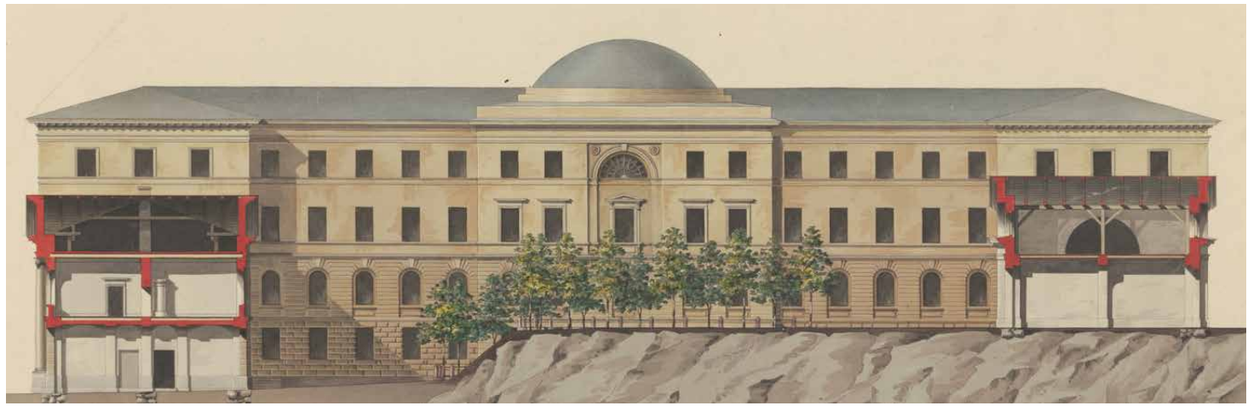

Noin 1858

Painettu pohjapiirustussarja Planriting öfver Kejserliga Senatens Borg i dess nuvarande skick (noin 1858). Huonetilojen pinta-alat on taulukoitu piirustuksiin huonenumeroiden mukaisesti. Sarjaa esiintyy useita kappaleita, joista yhteen A. F. Brander on kirjannut tilojen käyttötarkoitukset huonenumeroiden mukaan. Punaisella kirjatut kohdat osoittavat muutoksia, jotka on tehty vuosien 1818 ja 1858 välillä. Uunien uudelleenmuuraus on ollut tyypillinen korjaustoimenpide, erityisesti paljon käytetyissä huoneissa. Pohjakuva VNK, Ia 1, KA. Muokkaus Okulus.

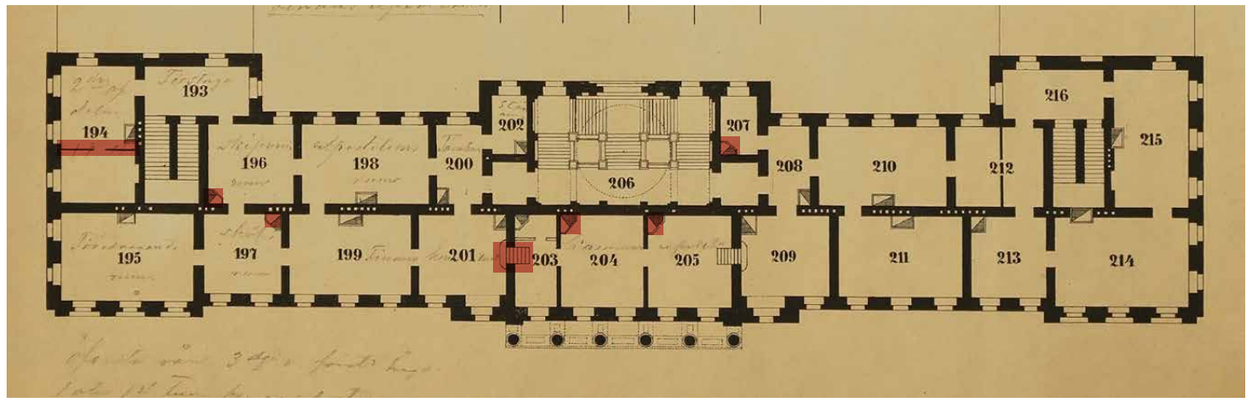

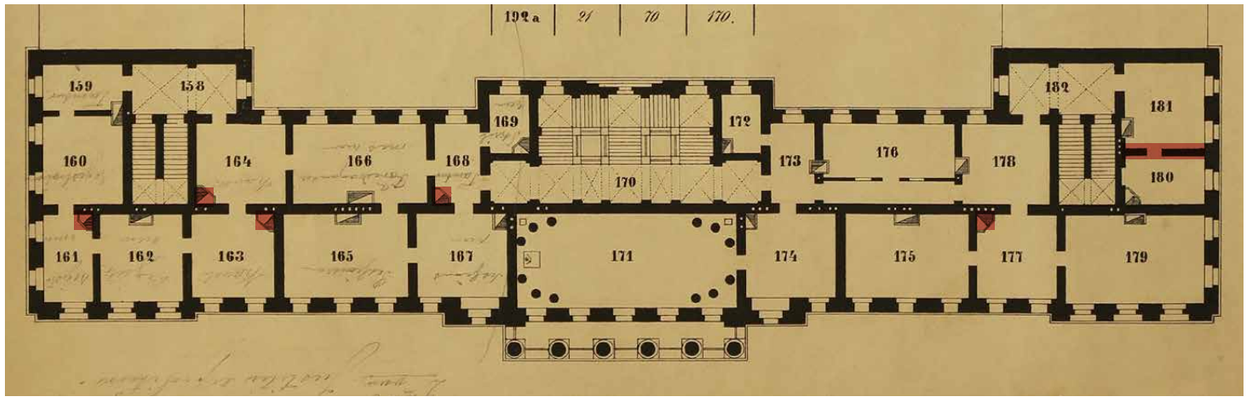

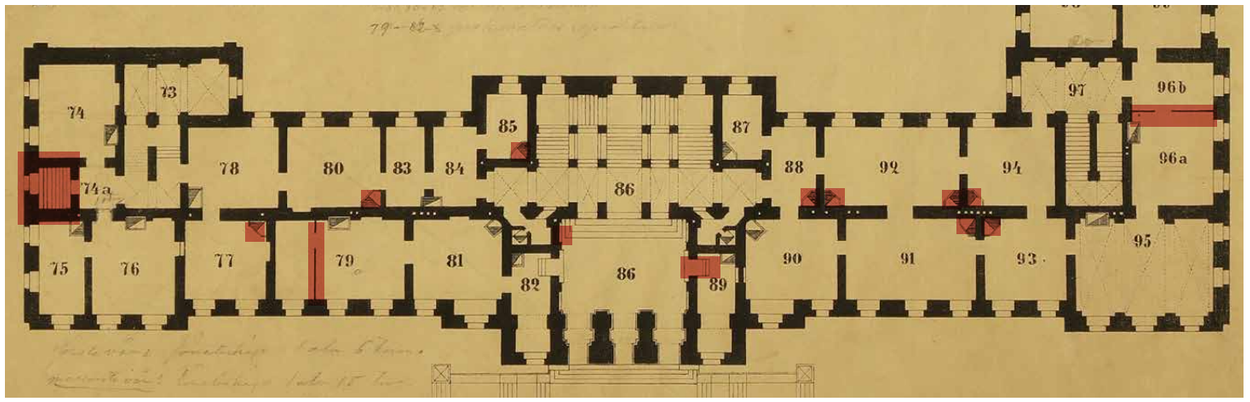

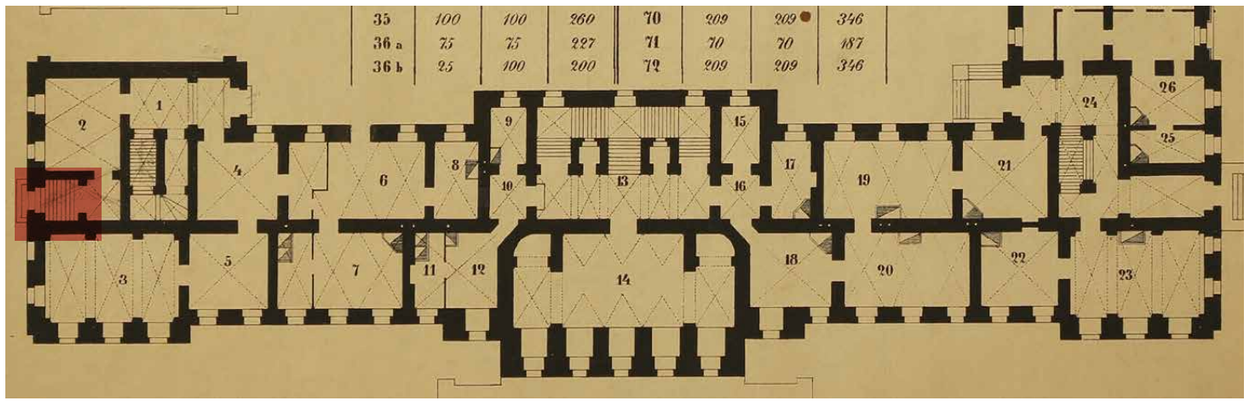

Tärkeimmät tilat: valtaistuinsali, istuntosali eli plenum

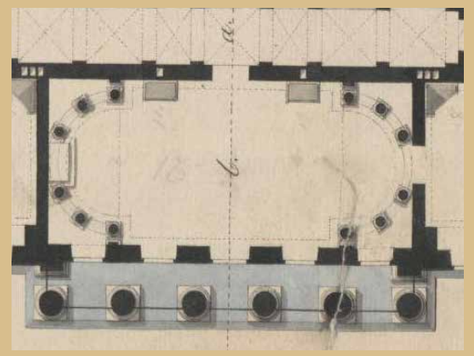

noin 1818

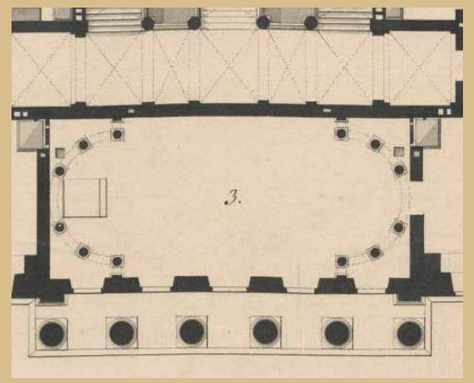

tarkistettu noin1818

Palovakuutuasiakirjan 1822 mukaan saliin on välitetty lämmintä ilmaa viereisten huoneiden uuneista "kahdeksalla kullattua messinkiä olevalla putkella". Lisää lämpöä on saatu alapuolisten tilojen uuneista erityisellä kanavalla, jonka päällä on kullatusta pronssista tehty, rosetein koristeltu säleikkö. Saliin on muurattu matalat uunit 1800-luvun lopulla, nykyiset ovat noin 1915.

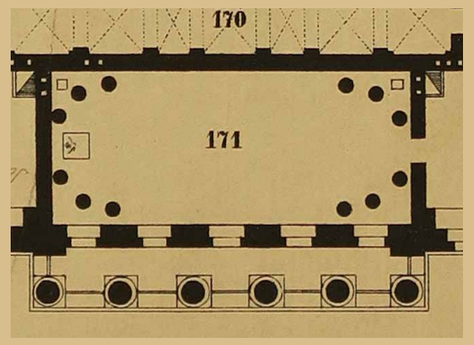

1858

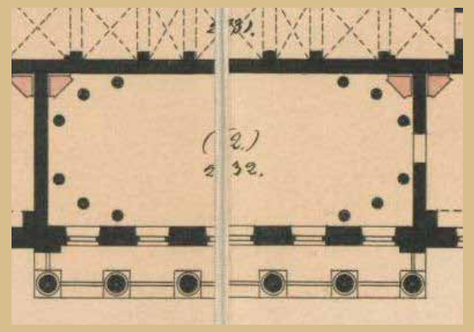

1904

Sisätiloissa Engel tavoitteli erityistä edustavuutta toisaalta juhlavan avarassa vestibyylissä ja pääportaikossa, toisaalta pääkerroksessa ja ennen kaikkea valtaistuinsalissa (nyk. Valtioneuvoston istuntosalissa). Tämä sali on pohjaltaan suorakaiteen muotoinen ja varustettu hyvin laakealla kasetoidulla holvilla. Huoneen kummassakin päässä on puolikaareksi ryhmitelty pylväistö, joista pohjoisen puoleinen tuli taustaksi itse valtaistuimelle.

Salin seinien ja pylväiden kipsimarmoripinta tekee tilasta hyvin erityisen. Läpivärjätty kipsistä, pigmenteistä ja eläinliimasta muovailtu marmorijäljitelmä kiertää saumattomana pintana nurkasta nurkkaan, ikkunasmyygit mukaan luettuna. Raskaan kattolistan friisi koostuu maakuntavaakunoiden kipsivaloksista, maalattuna heraldisin värein. Tila on säilynyt suuressa määrin alkuperäisen tai ainakin varhaisten vuosien kaltaisena valaisimia, koristeita ja kalustusta myöten, mutta myös muutamia muutostöitä tunnetaan. Koko tilaa koski 1887-1888 toteutettu ikkunoiden uusiminen 8-ruutuisista empireikkunoista aikakaudelle ominaisiin T-karmi-ikkunoihin. Voidaan olettaa, että nykyiset tammi-ikkunat ovat myös tältä ajalta. Marmoriset ikkunapenkit sen sijaan mainitaan jo vuoden 1822 palovakuutusasiakirjassa.[10]

Noin 1914-1915 länsisiiven pääkerroksessa tehtiin mittavia sisustusten uusintatöitä ja tässä yhteydessä myös valtaistuinsali on selvästi käyty läpi. Nykyiset sisänurkissa olevat, kipsimarmorin kiharaiseen pintaan sointuvat marmorilasitteiset kaakeliuunit ovat peräisin tästä vaiheesta. Viimeisin peruskorjaus 1990-luvun jälkipuoliskolla suhtautui olemassa oleviin pintoihin pääsääntöisesti konservoivin periaattein. Salin istuimet kullattuine käsinojineen ja vanhat valaisimet kunnostettiin. Salin uusin elementti on komea, korkeakiiltoinen pöytä, joka teetettiin 1990-luvun lopun peruskorjauksen yhteydessä.[11]

10 1822 Keisarillinen palovakuutuskonttorin arviokirja, signeeraus 2.12.1822 C. L. Engel, KA, digi.
11 Suomen virallinen tilasto 1908-1919, KK.

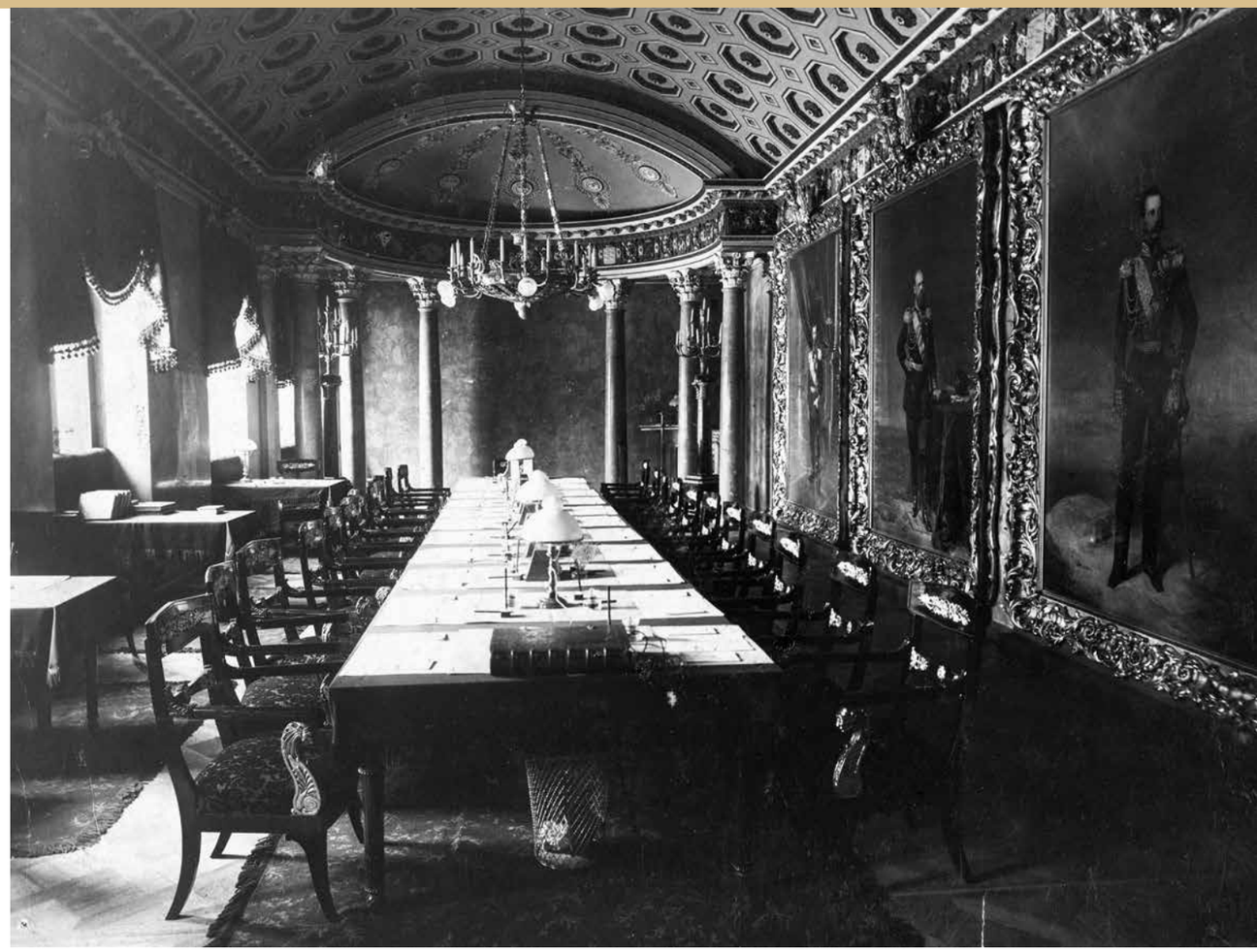

Plenum vuonna 1900. Kruunussa ja kandelaabereissa on vielä aidot kynttilät, mutta sähkövaloa on käytössä kruunun lisävarsissa ja pöytävalaisimissa. Varsinaista valtaistuinta ei kuvassa esiinny. Nurkissa on tässä vaiheessa vielä matalat uunit. Kuva 203758, MV.

Valtaistuinsali hiukan ennen itsenäistymistä, vuonna 1915, nk. Borovitinovin senaatin kaudella. Mustapartainen talousosaston varapuheenjohtaja Mihail Borovitinov istuu oikean laidan viimeisenä. Taustalla korokkeelle nostettu valtaistuin, jonka takana keisarin läsnäoloa korostava kaksoiskotkan voimakas hahmo. Oikeassa takanurkassa näkyy uusi, seinien kipsimarmorin mukaisesti lasitettu, nurkkamallinen kaakeliuuni. Pylväsmäisten kandelaaberien sähkövalo loistaa kirkkaana. Kruunun sähkökynttilät näkyvät vailla virtaa. Salin parvekkeelle johtavat tammiset pariovet. Kuva Rosenberg, km0039dy, HKM.

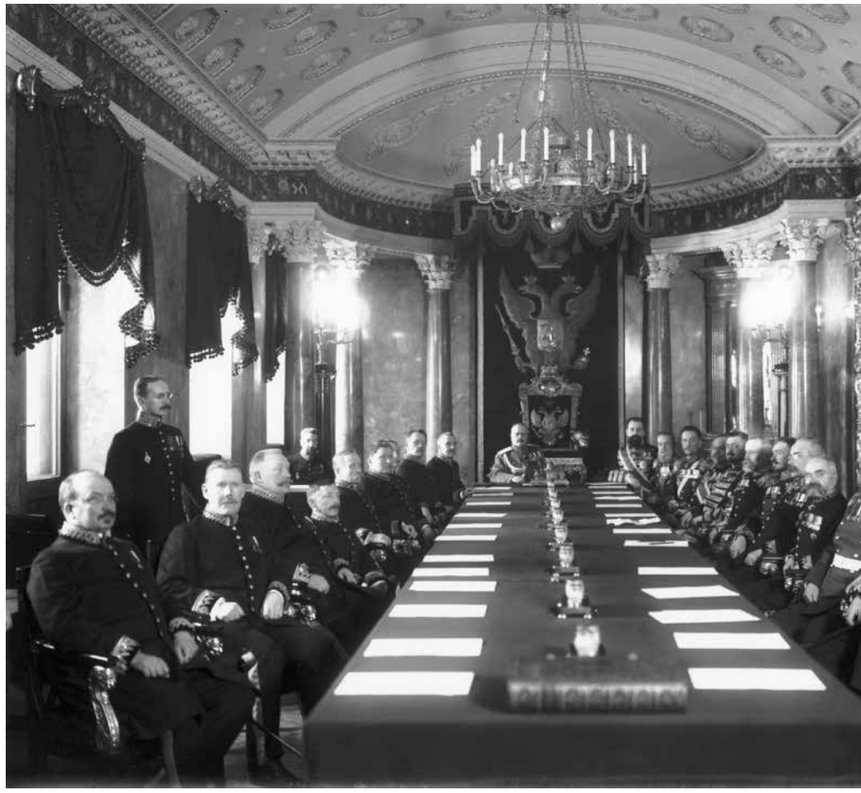

Tärkeimmät tilat: pääporrashuone

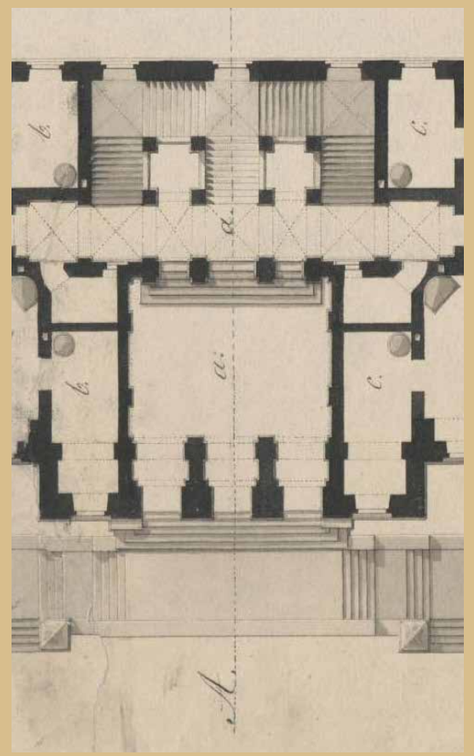

Pohjapiirustus ja leikkaus noin 1817, otteet.
Rakh II, Ica 178, KA digi.

Senaatinlinnan sydämenä ja valtimona toimii keskiakselissa oleva, koko rakennuksen korkuinen porrashuone eteisauloineen, kerroskäytävineen ja laakeaan kupoliin päättyvine yläauloineen. Monumentaalinen kaksoisporrasjärjestelmä tarjoaa monipuolisia ja pitkiä näkymiä, joita kehystää Engelin varmalla kädellä sommittelema lihaksikas, klassistinen muotomaailma.

Engel ihasteli itsekin pääportaikon rohkeata rakennetta, jonka kantaviksi elementeiksi hän vaihtoi rakennusvaiheessa pilareiden tilalle tukevat kreikkalais-doorilaiset eli paestumilaiset pylväät. Senaatintalon torisivustan ulkoarkkitehtuuria analysoidessaan Kalevi Pöykkö ja Henrik Lilius ovat korostaneet fasadikäsittelyn antiikkis-roomalaista luonnetta, joka johtuu mm. korinttilaisesta pylväsjärjestelmästä. Lilius pitää mahdollisena, että Engelin julkisivuun lisäämä Pantheon-tyyppinen kupoli, joka on vailla erityistä käytännöllistä tehtävää, olisi tarkoituksellinen ja suuriruhtinaskunnan senaattia ajatellen perusteltu viittaus antiikin Rooman keisarikuntaan ja senaattiin sen johdossa. Tulkintaa tukee kupolin liittyminen Senaatintalossa kuten Pantheonissakin korinttilaiseen portiikkiin.[12]

Tilallisesti porrashuone on säilynyt jokseenkin alkuperäisessä muodossa vuosikymmenestä toiseen, mutta väreissä ja valaistuksessa on ollut jonkin verran aikalaisihanteiden tuottamaa vaihtelua. Kerrostasanteiden ja eteisaulan lattiat ovat asiakirjojen perusteella olleet alunperin hiekkakiveä, mutta vuosisadan vaihteen tienoilla on näitä korvattu mosaiikkibetonilla. Kerrostasanteiden ovia on tarpeen mukaan muokattu ja siirretty. 1970-luvun puolivälin töiden yhteydessä porrashuoneen kainaloon sijoitettiin hissi.

Engelin seepialaveeraus, noin 1818. Orig. A. V. Stsusevin museo, Moskova. Valokuvakopio MFA.

Pääportaikon kattokalotti vuonna 1941 kontrastisemmassa väriasussa. Pietinen, N14765 HKM.
Porrashuoneen viimeisin maalauskunnostus tehtiin peruskorjauksen 6. vaiheessa, 1996-1998. Kuva 2018.

Pääkerroksen käytävätasanne 1917. Kuva Sundström, N25977, HKM.

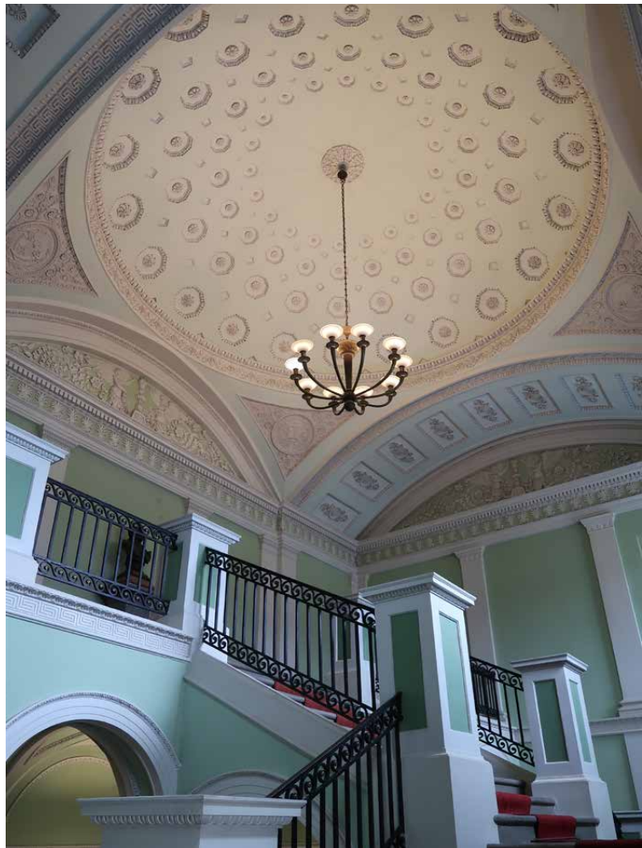

12 Lilius 1984, 1990; Pöykkö 1972.

Engelin kirje ystävälleen Herrlichille 20.3.1822

”Toivon että tämä portaikko olisi Berliinissä! Että olen pystyttänyt sen tänne näiden yksinkertaisten ihmisten katseltavaksi on synti ja häpeä. Portaikko on kaksiosainen kuten oheisesta kuvasta näkyy. Pylväät ovat kreikkalais-doorilaisia, alhaalta kaksi jalkaa läpimitaltaan ja kanneloituja, mutta pelkästä tiilestä muurattuja. Läpimitta ylhäällä kapiteelin alapuolella on ilman rappausta vain 15 tuumaa ja holvikaaren jänneväli 8 1/2 jalkaa ja suuren porrastasanteen A B yläpuolella on vapaa leveys lähes 11 jalkaa. Koko rakenteessa ei ole käytetty naulankaan verran rautaa, vaan molemmat mustiksi merkityt pylväät seisovat vapaasti ilman porrastasanteen holvikaaren vastapainoa. Kun kaikki holvikaaret olivat valmiit, alkoi minua kuitenkin hieman pelottaa, vaikka olenkin niin tarkkaan harkinnut kaiken etukäteen, ja vaikka olenkin vakuuttunut onnistumisesta. Tukikaaret oli kuitenkin vielä otettava pois. Niinpä annoin eräänä aamuna kun olin itse läsnä, aloittaa tukikaarien poistamisen yhden vapaasti seisovan pylvään ympäriltä. Puolen tunnin kuluttua oli kiilat holvien 2 tuumaa paksujen tukikaarien alta poistettu ja kaikki seisoi täysin vapaasti. Sen jälkeen menin katsomaan muita rakennuskohteitani ja jätin muiden tukikaarien poistamisen työläisille erään nuoren miehen valvonnassa, joka minulla täällä rakennuksilla on. Kello 11 tulin takaisin ja melkein pelästyin, kun kaikki tukipuut oli jo poistettu, vaikka olin sen selvästi kieltänyt. Et voi uskoa kuinka suunnattoman rohkealta ja uskalletulta se kaikki näytti.

Muutamia päiviä myöhemmin esittelin sitä vaimolleni, mutta hän ei uskaltanut panna sille jalkaansakaan, saati että olisi noussut niitä holvikaarien alle. Nyt kun se on kokonaan rapattu, se on tietenkin menttänyt kaiken pelottavuutensa, koska pylväät ja vyökaari ovat joitain tuumia paksumpia. Vahinko, että vanha Berson ei ole näkemässä tätä portaikkoa eikä nähnyt sitä ennen rappausta. Hän tulee tuskin uskomaan, että jotain tällaista voi tehdä pelkistä tiiliskivistä.”

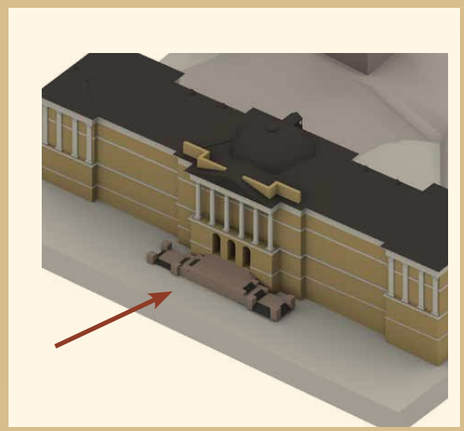

Rakennushallituksen suunnitelma uusiksi oviksi 1944, signeeraus Erkki Huttunen ja Antero Pernaja. Rakh III, Iaa 2562, KA.

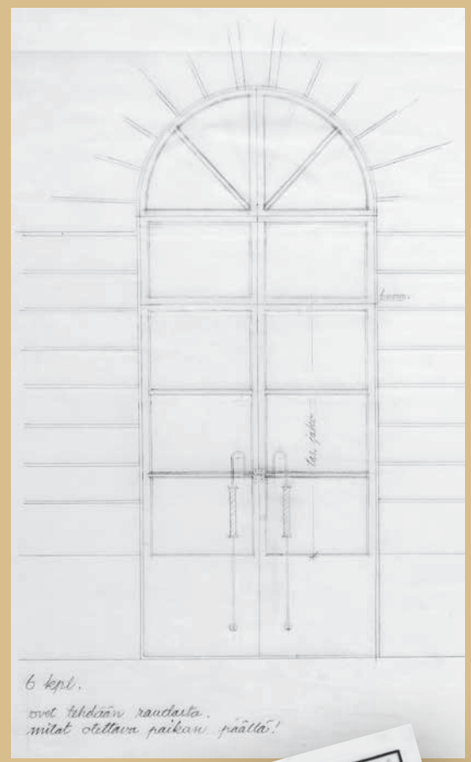

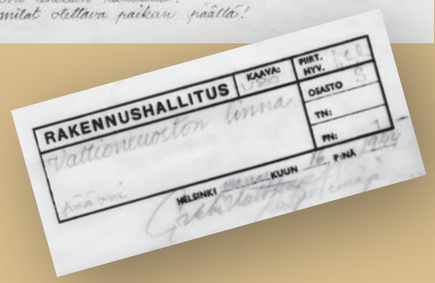

Hallintokorttelin pääsisäänkäynti on aina ollut Senaatintorin länsisiiven korkeista ovista, lyhyitä peruskorjausjaksoja lukuunottamatta[13]. Alunperin ulko-ovet ovat olleet yksinkertaiset, kookkaat täysranskalaiset peilipariovet. Vanhimmat säilyneet kuvat 1860-luvulta kertovat, että tummien ulkopuolisten peiliovien sisäpuolelle on jo varhaisessa vaiheessa lisätty vaaleiksi maalatut, lasilliset sisäovet. Umpinaiset ulko-ovet olivat käytössä vielä vuonna 1940, mutta viimeistään sotien jälkeisten pommitusvaurioiden korjaustyön yhteydessä ne korvattiin uusilla teräslasiovilla. Vastapäisen yliopiston pääovilla on hyvin samantapainen kehityskaari, tosin teräslasiovet asennettiin jo ennen sotia, 1938-39.

Venäläistämistoimenpiteiden aikana 1904 Eugen Schauman teki Senaatinlinnan porrashuoneen kuuluisaksi toteuttaessaan myöhemmin sankariteoksi kohotetun attentaatin kenraalikuvernööri Bobrikovia vastaan. Näiden väkivaltaisten vuosikymmenien jälkeenkin porrashuone on ollut julkista, kansalaisille avointa tilaa 1990-luvulle saakka. Vuonna 1997, Persianlahden sotaan liittyvien turvauhkien seurauksena, aulaan järjesteltiin kulunvalvonta, tilat vahtimestarille sekä läpivalaisulaite. Turvajärjestely päivitettiin vuonna 2007, jolloin 1940-luvun teräslasiovet muutettiin nykyisiksi jaottomiksi lasioviksi. Turvatarkastettu sisäänkäynti taloon ohjattiin eteläisen sivuhuoneen kautta ja eteisaula jaettiin lasiseinällä kahteen osaan.

13 Peruskorjausvaihe 5 aikana 1993-1995 sisäänkäynti oli järjestetty Aleksanterinkadun puolelta; SAlonen & Schalin RHS, osa 2 luonnos.

Vuoden 1918 valokuvan perusteella voi epäillä, että sisäovia on uusittu tai muokattu jossain vaiheessa; vaalea maali on muuttunut tummaksi puujäljitelmäksi, 1800-luvun lopun tummaan värimaailmaan istuvaksi. Kuva Sundström/Lönnqvist, km 00001gs5, HKM.

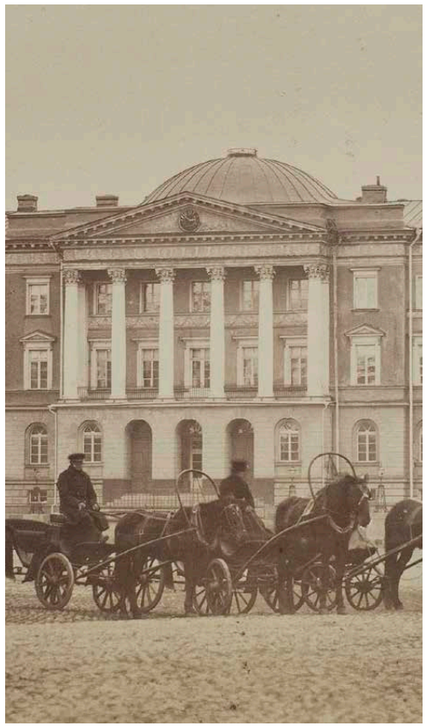

1866 ulko-ovet vastaavat palovakuutuksen 1822 kuvausta. Kuva Hårdh, km0000o6f7, HKM.

1896 käytössä oletettavasti edelleen alkuperäiset ovet, porraspaasien päällä kaasulyhdyt. Kuva Johansson, km0024by, HKM.

1950-luku; sotien jälkeen julkisivut maalattiin 1946. Samoihin aikoihin on poistettu vanhat lyhdyt ja ovet uusittu teräslasioviksi. Kuva Runeberg, N56627, HKM.

Länsisiipi valmistuu 1822, materiaaleista

Senaatintalon pääsiipi rakennettiin 1818 - 1822 ja vihittiin juhlallisesti käyttöön syyskuussa viimemainittuna vuonna. Rakennus palovakuutettiin välittömästi (2.12.1822) ja sitä varten arkkitehti Engel laati tarkan, lähes kolmekymmentäsivuisen tarkastusasiakirjan, jossa rakennuksen kaikki ominaisuudet käytiin läpi, tiilimuurauksen vahvuudesta ikkunoiden ruutujakoon ja kaakeliuuneista riippulukkojen lukumääriin. Pintakäsittelyt mainitaan säännönmukaisesti - vaihtoehtoina öljymaalaus, liimamaalaus ja kalkkimaalaus. Asiakirjassa todetaan myös jonkinlaisella otannalla koristemaalaukset, kipsiornamentit ja klassisten pylväsjärjestelmien tyylit.[14]

Asiakirja sisältää myös kaikkien rakennusosien korvausarvot, mikä tarjoaa kiinnostavan näkökulman rakentamisen kustannusten ja tilojen hierakisen arvon välille. Esimerkiksi lattiamateriaalit arvotetaan seuraavasti:[15]

Kaikki välipohjat, sisältäen puupalkit ja täytepohjat	8500,-
63 huoneessa 2 tuuman lankkulattia	3075,-
4 huoneessa tammiparketti	2200,-
Eteishuoneiden hiekkakivilattiat ja graniittiportaat	6000,-
3 huoneessa lankkulattioiden ruutumaalaus	119,-

Interiöörien perusratkaisuja ovat olleet maalatut tai vernissatut lautalattiat, rapatut, erilaatuisin liimamaalein maalatut seinät, valkoisksi liimamaalatut katot, valkoisiksi öljymaalatut puoliranskalaiset peiliovet ja ikkunat. Muutamista tiloista on erikseen mainittu tammesta ladottu, vahattu parketti. Porrashuoneissa lattiapintana ja askelmina oli palovakuutuksen mukaan pääsääntöisesti hiekkakivi. Kaikki lämmitys tapahtui kaakeliuuneilla. Kellarikerroksessa uunit mainitaan lasittamattomiksi, korkeudeltaan yleisesti 5 1/2 kyynärää (karkeasti 3,5 m). Lasittamattomat uunit mainitaan maalatuiksi alaosistaan ja uuniluukkujen ympäriltä öljymaalein, muutoin liimamaalein. Paikoin mainitaan uunit rapatuiksi, muutamissa arvokkaimmissa tiloissa oli lasitetut kaakeliuunit ja kiillotetut messinkiluukut.

Tänä päivänä Senaatinlinnan länsisiiven autenttisia pintoja ja käsittelemättömiä rakennusosia on jäljellä varsin vähän. Parhaiten ovat säästyneet arvokkaimmat materiaalit kuten kalkkikivilattiat, graniittiportaat, takorautakaiteet, mahonkiovet ja stukkoseinät. Autenttisia 1820-luvun maalipintoja ei ole säilynyt edes kattopinnoissa.

14 Suomen palovakuutuskonttori, asiakirjat; vuoden 1828 sopimus 369, KA digi. Asiakirja sisältää länsisiiven sopimuksen 1822 ja eteläsiiven sopimuksen 1824 sekä näiden päivitykset.
15 Suomen palovakuutuskonttori, asiakirjat; vuoden 1828 sopimus 369, KA digi

Esimerkkisivuja palovakuutusasiakirjasta:

2) Nykyinen huonetila 3009, presidentin esittelysalin odotushuone: *"Förmaket framför Kejserliga Senatens Plenisal 10 1/2 aln lång 10 aln bredt, har 2 fönsterlufter åt Torget, hvardera med 2 par messingsreglar, 2 dörrar deux-battans och en Kakelung, som går genom väggen Plenum Salen, men eldas härifrån, Plafond och fris målad med Arabesker samt golfvet i rutor anstrykt med oljefärg."*
(=Istuntosalin etuhuone, noin 6, 3 m pitkä, 6 m leveä, on kaksi ikkuna-aukkoa torille, kummassakin 2 paria messinkiheloja, 2 pariove ja kaakeliluuni, joka lävistää seinän istuntosaliin, mutta lämmitetään tästä tilasta, kattomaalaus ja friisi, joissa arabeskejä, sekä ruutukuvioin öljymaalattu lattia.)

3) Nykyinen Presidentin esittelysali 3008: *"Kejserliga Senatens Plenii Sal, 10 7/8 aln bred 26 aln lång och 9 1/2 aln hög, har ett hvalf af Bräder rappat och rikt decorerat med Cassetter, en med Löfverk ornerad half Cupol å vardera ändan som uppbäres af 6 st. Colonner och 2 pilastrar efter Corinthiska ordningen, Entablementet efter samma ordning är decorerat med rosetter modilloner och ornerade lister uti Conich och architraav, samt uti Frisen Finlands Province vapen mm. Väggen och Colonnerne med dess baser belagde med Stuc och hvalfvet måladt, 4 stycken Fönsterlufter åt Torget hafva hvardera ett understycke af hvit Marmor och 2 reglar af Brons, ett par Mahogne dörrar deuxbattans hafva dylika fordringar med Cornich ofvan af Stuc, 2 par gångjern...."*
(= Keisarillisen Senaatin Plenum Sali 10 7/8 x 26 kyynärää, 9 1/2 korkea, rapattu lautaholvi, joka rikkaasti koristeltu, kasetein ja kummassakin päädyssä lehtiaihein koristellut puolikupolit, joita kantavat kuusi pylvästä ja kaksi pilasteria, korinttilaisia. Saman järjestelmän mukainen palkisto, joka koristeltu rosetein, medaljongein ja profiililistoin karniisissa ja arkkitraaveissa; friisissä mm. Suomen maakuntien vaakunat. Seinät , pylväät, basikset stukkoa, holvi maalattu. 4 ikkuna-aukkoa torille, joissa ikkunapenkit valkoista marmoria, helat pronssia; 1 mahonkinen pariovi "samanlaiset" (dylika) listat ja stukkokarniisi, kahdet saranat ja lukko painikkeella, kaikki kullattua pronssia. Yksi puoliranskalainen pariovi parvekkeelle, on yläosastaan samanalainen kuin ikkunat, ja jossa samanlaiset helat kuin muissa ovissa. 8 kpl kullattuja messinkiputkia, jotka välittävät lämpöä oikeusosaston ja eteishuoneen kaakeliuuneista.

Vuonna 2010 -2011 toteutettiin kellotaulujen ja kehysten kunnostus. Kuvat Okulus 2011.

Valtioneuvoston linnan julkisivuissa on kaksi kelloa: yksi torille ja saman koneiston ohjaama toinen kello sisäpihan puolelle. Sama koneisto ohjaa myös pihakellon yläpuolella olevien soittokellojen lyöntejä. Julkisivukellot kuuluivat jo arkkitehti C. L. Engelin suunnitelmiin, vaikkakaan laveeratuissa julkisivupiirustuksissa kellot eivät vielä esiintyneet. Kellojen valmistuttamiseksi Engel toimitti kesällä 1821 tarjouspyynnön berliiniläiselle hovikelloseppä Möllingerille koko koneiston valmistamisesta kellotauluineen:

"Tarvitaan kaksi kellotaulua, läpimitaltaan 4 jalkaa, 3 tuumaa (ruotsalaisia), joiden numeron koko on 8-9 tuumaa. Numeroiden on oltava arabialaisia (tai saksalaisia). Väliaikaisessa kellotaulussa, jonka olen antanut sijoittaa rakennuksen etuseinään, kunnes itse kello tulee, on 6 tuuman korkuiset numerot, jotka ovat kuitenkin liian pienet; niitä ei erota sadan askelen etäisyydeltä rakennuksesta." [16]

Hovikelloseppä Möllinger ei kuitenkaan päässyt kelloja toteuttamaan, vaan tämän tarjousta käsiteltäessä virisi isänmaallinen toivomus saada senaatin uuteen kotiin nimenomaan kotimaisen kellosepän valmistama laite. Pohjanmaalaisen Könnin suvun maine kellontekijänä oli kiirinyt päätöksentekijäin korviin ja niinpä tilaus lopulta osoitettiin Pohjanmaalle, kellomestari Jaakko Ala-Könnille.

Torikellon alkuperäinen ulkoasu on vastannut aikakaudelle ja Könneille tyypillistä väritystä. Kuparinen, hiukan kuperaksi taottu kellotaulu itsessään on ollut mustaksi maalattu. Numerot, viisarit ja kehät ovat kullattua messinkiä ja niiden alkuperäinen kultaustapa on ollut elohopean avulla tehty nk. polttokultaus. Kellotaulun väriä on vuosikymmenien aikana muutettu, askel askeleelta vaalentaen. Taulun maalaaminen tumman siniseksi on oletettavasti tehty 1900-luvun alkupuolella ja viimeisin, vaaleahko turkoosin sininen sävy on peräisin vuoden 1997 julkisivukunnostuksesta.[17] Kullattuja kappaleita on jossain korjausvaiheessa uudelleenkullattu öljykultauksen keinoin.

Kellokoneisto on poikkeuksellisen hyvin säilynyt ja toimii edelleen pääsääntöisesti alkuperäisin ratkaisuin ja osin. Ullakon keskivaiheilla sijaitsevassa "konehuoneessa" olevasta kellokoneesta lähtee kaksi akselia eri tasoissa, yksi torikellon ja toinen pihakellon osoitinkoneistoon, lyöntikoneistoa komentava vaijeri "kellotapuliin" sekä vaijerit punnuksille kuiluun, joka ulottuu koko rakennuksen läpi. Punnusten viikottainen nosto tapahtui käsivoimin aina 1980-luvulle saakka, jolloin lihasvoimia vaativa, noin 150-200 kertaa tapahtuva kammen kierto sähköistettiin. Sähkömoottoria ei kuitenkaan automatisoitu, koska kellosepän tulee ajoittaa nosto koneiston käynnin mukaan ja tarkistaa aika.

Vuonna 2011 tehtiin kellojen kattava kunnostus. Kellotaulujen värihistoria selvitettiin, kellokoneisto huollettiin, viisarit ja numerot kullattiin uudestaan ja taustataulu kunnostettiin ja niiden alkuperäinen musta väri palautettiin.

16 C. L. Engel, Kirjeet, toim. Sundman, 1989
17 Laakso 2015

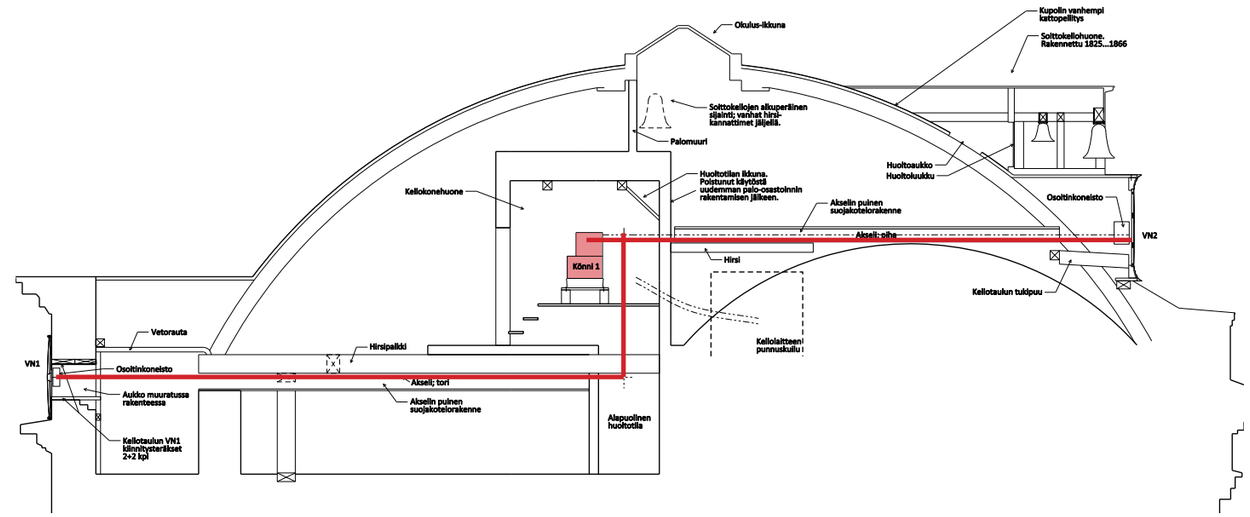

2018

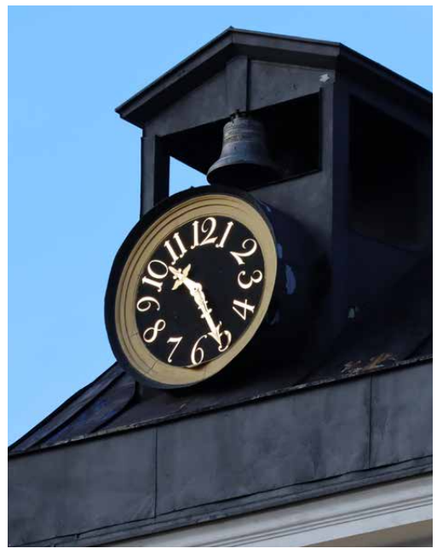

2018; puinen kehys kaipaa jo huoltomaalausta.

2011 Vastamaalattu sisäpihan kellotaulu

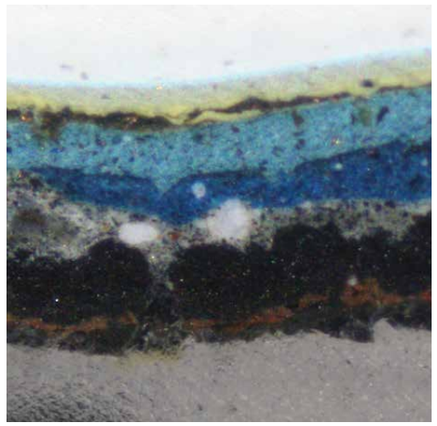

Torikellon väritutkimuksen poikkileikkauksen mikroskooppikuva. Alinna alkuperäinen musta, sitten harmaa, tumma sininen, turkoosi ja vaalea sininen. Vaalea keltainen on ollut pohjamaali.

Siivet ovat tyypillisiä empiren koristeaiheita, mutta kellon viisarissa käytettynä aihe ei ole tavanomainen. Viisari ennen puhdistusta.

Torikellon pintaa ennen kunnostusta. Kehyksen polttokultauksen päältä kuorittiin uudemmat kerrostumat varovasti pois, numerot puhdistettiin messinkiä myöten ja kullattiin uudestaan.

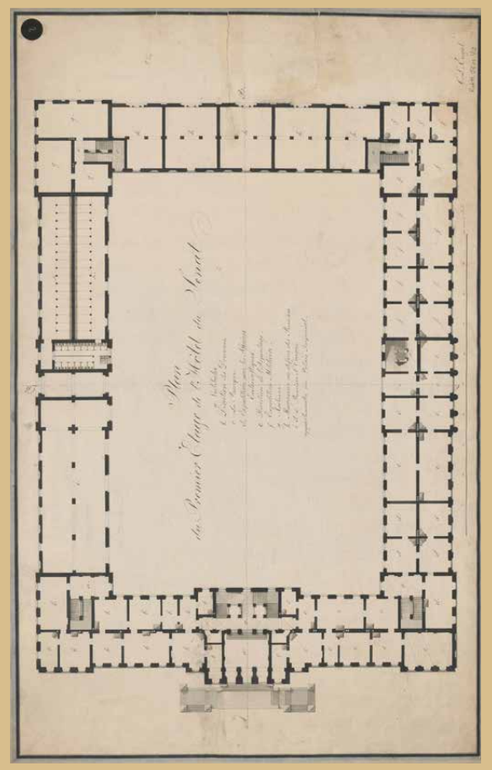

1. kerros on torin puolella sisäänkäyntikerros, eteläsiivessä käytännössä 2. kerros. RakH II, Ica 178, KA.

Engelin varhaisissa kohteissa esiintyy graniitista hakattuja pylväiden basiksia kun taas myöhemmissä kohteissa basikset valmistettiin paksusta valuraudasta. Aleksanterinkadulla graniittisokkelissa ja baaseissa näkyy 6.2.1944 tuhoisan pommituksen jälkiä, kun miinapommi osui eteläsiiven eteen. Kuva 2018.

Eräille keskusvirastoille ja toimituskunnille ajateltu eteläsiipi sai hyvin edustavan ulkoasun, kun Engel ulotti joonialaisen pylväsjärjestelmän koko katufasadin mitalle. Peruspinnalla järjestelmä ilmenee pilastereina, mutta keskirisaliitissa kuutena 3/4-pylväänä, jotka kantavat päätykolmiota ja täten korostavat porttikäytävän kohtaa. Henrik Lilius on pitänyt mahdollisena, että Engel tässä poikkesi hallintorakennuksen korinttilaista pylväsjärjestelmää edellyttäneistä ”säännöistä” siksi, että samassa näkymässä eteläsiiven järjestelmä sijoittuu pääsiiven korinttilaista järjestelmää alemmaksi eli asemaan, joka pylväsjärjestelmien keskinäisessä hierarkiassa kuului nimenomaan joonialaiselle.[18]

Itä- ja pohjoissiipien julksivusuunnitelmat vuodelta 1818 ovat niiden käyttötarkoitusta vastaavasti selvästi arkiset, vailla klassisia pylväskorostuksia. Itäsiipeen oli suunniteltu vaunuvaja alakertaan ja varastoja yläkertaan. Katufasadille antavat ilmettä rustikapintaisen seinävyöhykkeen suuret ajoaukot ja niiden yläpuolella sileässä seinävyöhykkeessä sijaitsevat suuret rustikakaarin kehystetyt ikkuna-aukot. Senaatintalon pohjoissiipi ei ollut tarkoitettu senaatin käyttöön lainkaan, vaan se suunniteltiin keisarillisen palatsin talliksi ja vaunuvajaksi. Tässä tapauksessa poikkipäädyn katkaisemaa katufasadia karakterisoi pääosin umpinaisen seinän yläosaan sijoittuva lunettiaukkojen rivi.

Eteläinen julkisivu toteutui pitkälti vuonna 1817 laadittujen kokonaissuunnitelmien mukaisesti, mutta itä- ja pohjoissiipien toteutus venyi, minkä seurauksena niiden suunnitelmia jouduttiin päivittämään ennen toteutusta.

18 Lilius 1990.

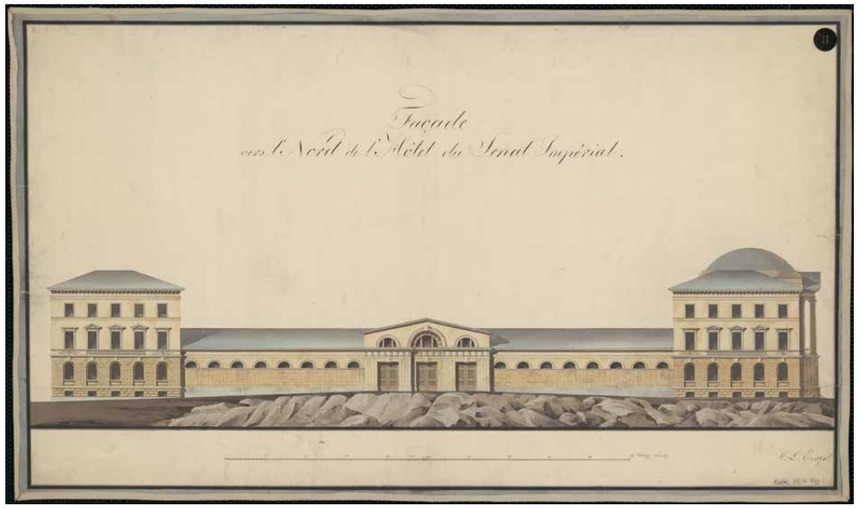

Pohjoissiipi ei koskaan toteutunut tämän noin 1818 laaditun suunnitelman mukaisesti. Pohjoissiipeen Engel oli sijoittanut keisarillisen palatsin hevostallin vaunuvajoineen sekä koko korttelin ainoat käymälät. Rakentaminen kuitenkin viivästyi ja siipi toteutui vasta intendentti Lohrmannin kaudella 1850-53 aivan erilaisella rakennusohjelmalla. Molemmat kulmapaviljongit noudattavat tätä suunnitelmaa. RakH II, Ica, KA.

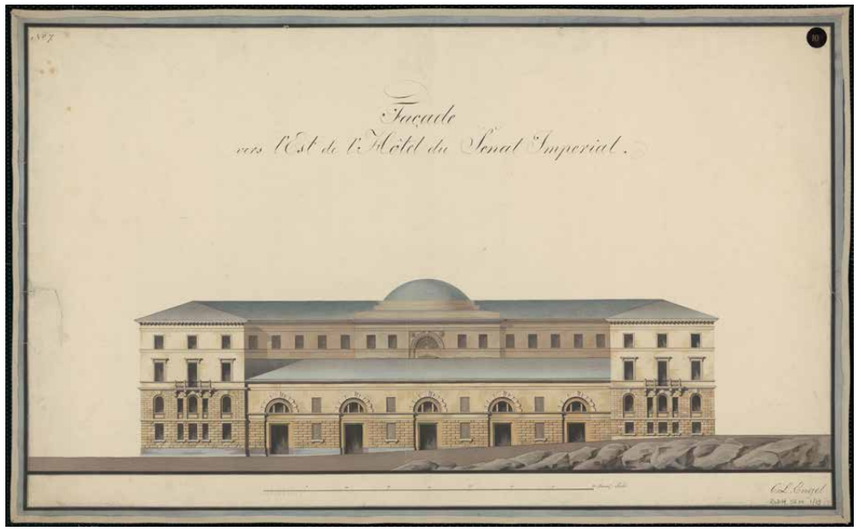

Myös itäsiiven suunnitelmat muuttuivat tästä noin 1818 laaditusta sommitelmasta, mutta kulmapaviljongit toteutuivat alkperäisiä suunnitelmia vastaavina. RakH II, Ica, KA.

Alla vaihtoehtoinen, toteutumaton suunnitelma eteläjulkisivusta; vertaa seuraavan sivun toteutuneeseen julkisivuun. Tämä piirustus kuuluu ns. Åkerfeldtin kokoelmaan, MV.

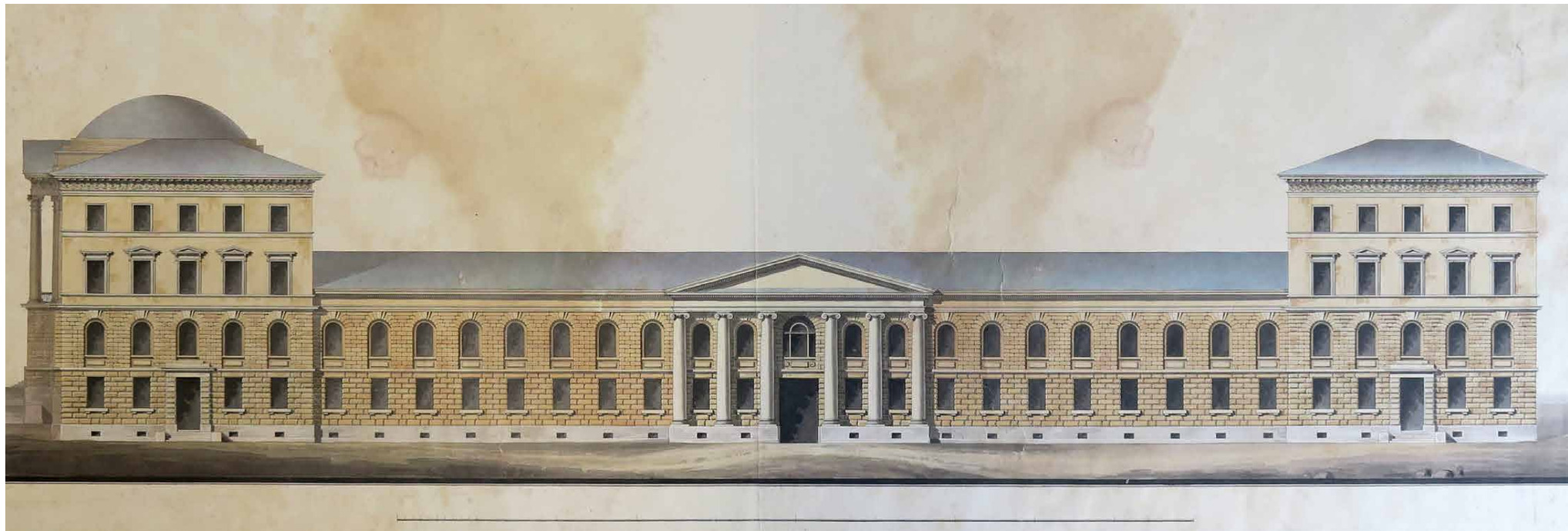

Eteläsiipi valmistuu

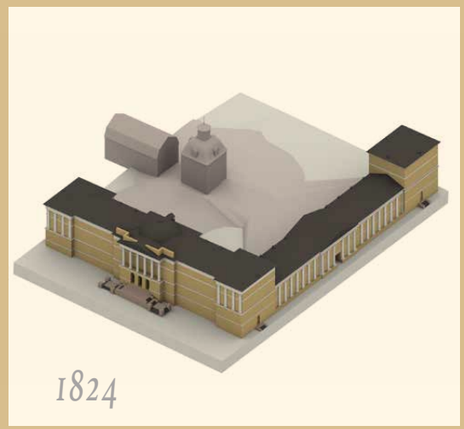

Aleksanterinkadun puoleiset kaksikerroksinen keskisiipi sekä nelikerroksinen kaakkoinen kulmapaviljonki valmistuivat vain hiukan länsisiiven jälkeen, vuonna 1824. Rakennustyöt urakoi Nikolai Korastileff. Matalan siiven alakerta oli alunperin suunniteltu pankin ja talousosaston toimituskuntien käyttöön, yläkerta kirkollisasiain toimituskunnan ja maanmittaushallituksen käyttöön.

Eteläsiiven suunnitelmiin tehtiin muutama merkityksellinen muutos. Engelin kokonaissuunnitelmassa (noin 1818) matala siipirakennus perustui läpikuljettaviin huoneisiin ja keskimuuriin, mutta tarkennetussa suunnitelmassa koko alakerta ja puolet yläkerrasta on ratkaistu keskikäytävän avulla. Eteläsiipi rakennettiin elimelliseksi osaksi länsisiiven toimistotiloja, mistä johtuen molemmista kerroksista on kulkuyhteydet lounaisen paviljongin kautta länsisiipeen. Kaakkoinen nurkkapaviljonki osoitettiin kokonaan pankin käyttöön, mistä johtuen se muodosti itsenäisen yksikön, josta ei ollut käyntiä eteläsiipeen. Paviljongin välipohjia holvattiin paloturvallisuuden takia paitsi alapohjassa myös 1. ja 2. kerroksessa.

Eteläsiiven keskirisaliitin 3/4 pylväät ja koko julkisivun matkalle ulottuvat pilasterit noudattavat joonialaisen järjestelmän muodonantoa. Pylväissä kapiteelin munasauvalista pullistuu pyöreästi pylvään kaarta seuraillen, pilastereissa munsauvalista on suora.

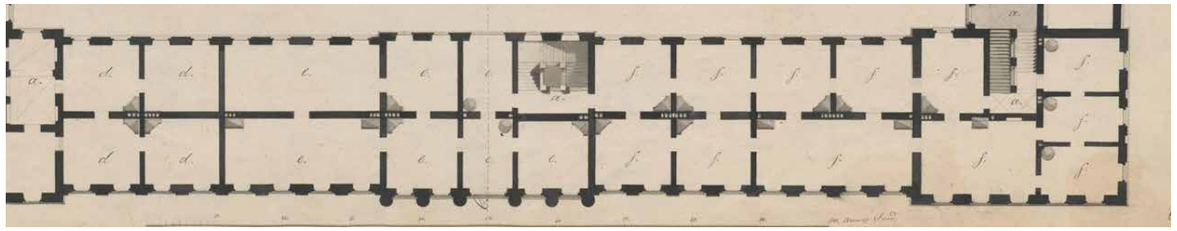

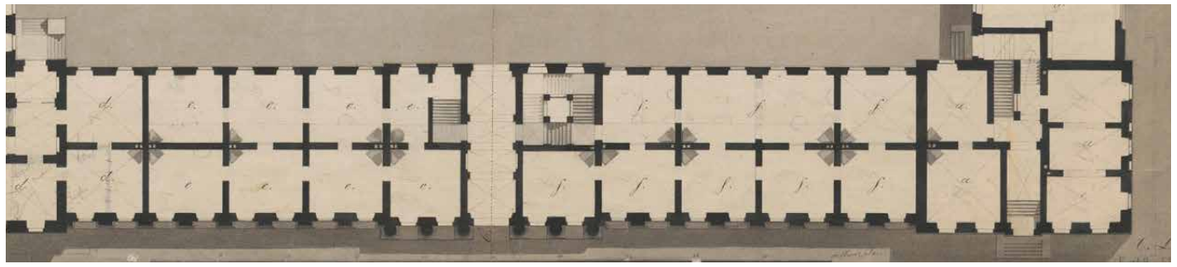

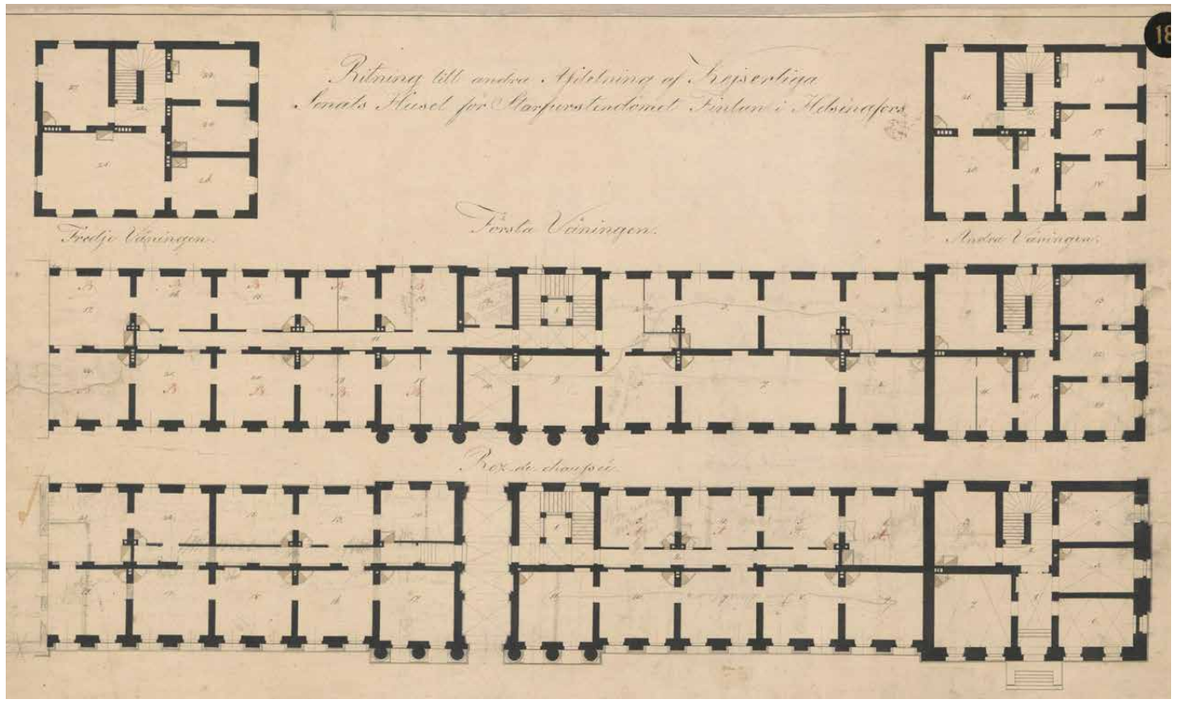

Yllä Engelin 1817 kokonaissuunnitelmaan liittyvät eteläsiiven pohjat, otteet nykyinen 1. ja 2. kerros. Rakh II, Ica 178, KA.

Keskellä päiväämätön, tarkentava suunnitelma, jossa Engelin signeeraus. Vuoden 1858 dokumentoivan pohjapiirustussarjan perusteella rakennus on toteutunut jokseenkin tämän suunnitelman mukaisesti, muutamia väliseinämuutoksia lukuun ottamatta.

Eteläsiiven porttikäytävä sisäpihalle on edelleen olemassa pitkälti alkuperäisessä asussa, ja se on nykyään ainoa ajoreitti sisäpihalle. Kerrosten välisen porrashuoneen tilalla on nykyään sisäänkäyntiin liittyvä aulatila. Rakh II, Ica 181, KA.

Alla toteutunut julkisivusuunnitelma. Rakh II, Ica 179, KA.

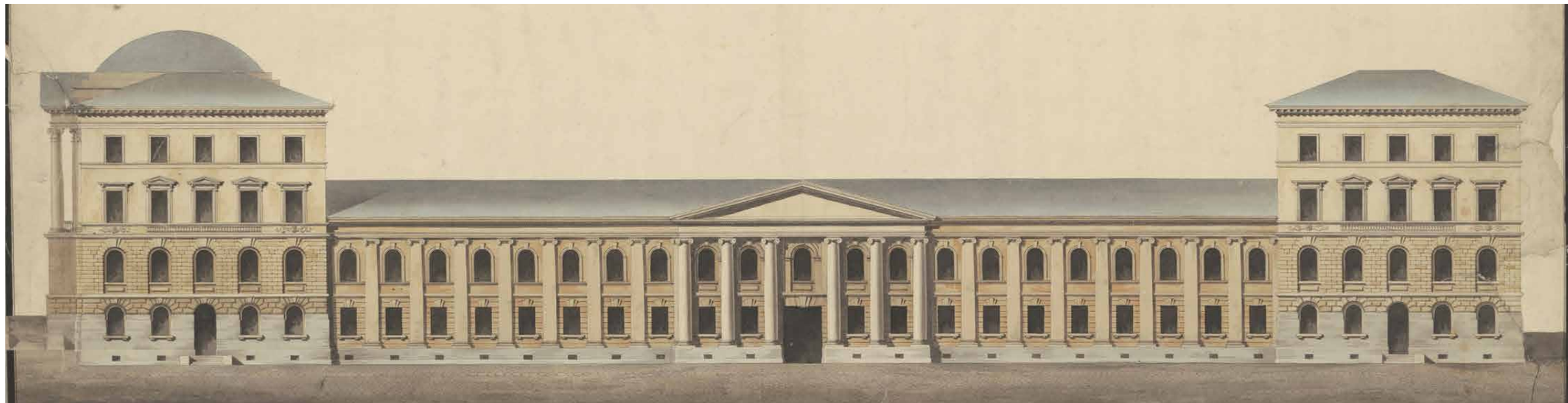

Engelin itäsiipi 1824-1828

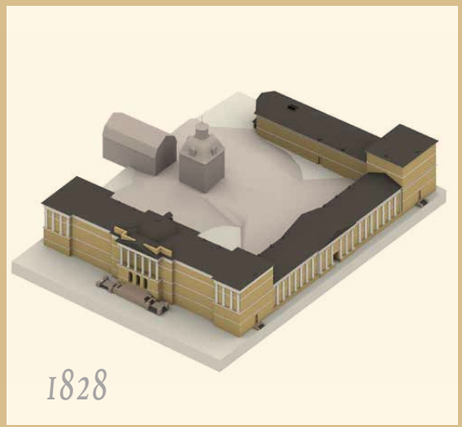

Engelin muutossuunnitelma itäsiivestä vuodelta 1824. Julkisivut olivat säilyneet vuoden 1818 suunnitelmienmukaisina, mutta vaunuvajojen sijaan alakerrassa oli halkoliiteri, yläkerrassa varastojen sijaan asuntoja. RakH II, Ica 181, KA.

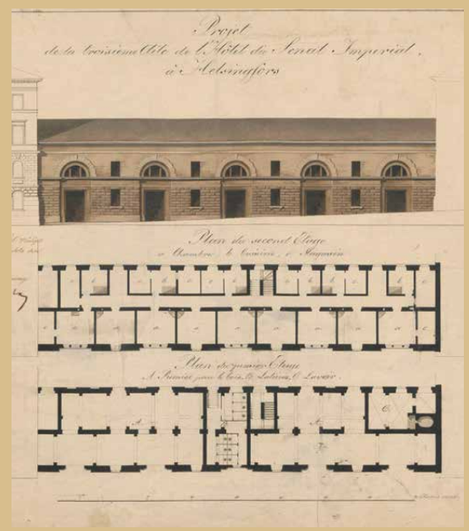

Senaatintalon kolmannen eli itäisen siiven rakennushanke tuli vireille Ehrenströmin aloitteesta helmikuussa 1824 ja Engel laati siitä päivitetyt suunnitelmat. Edellistä suunnitelmaa oli niissä tarkistettu vain sisätilojen osalta. Katujulkisivuna oli edelleen keisarin 1818 vahvistama fasadi. Vaunuvajojen sijasta alakerrassa olisi kaksi halkoliiteriä sekä näiden väliin jäävä käymäläkuja. Yläpuolelle tulisi keskikäytävällinen vahtimestarien asuinkerros.

Keisarin puolesta rakennushanke oli valmis toteutettavaksi kesäkuussa 1824, mutta töiden aloitus viivästyi. Vuoden 1825 alussa todettiin, että tilaohjelmaa tuli päivittää uudestaan. Syynä oli äskettäinen päätös erityisen Julkisen kirjaston perustamisesta senaatin yhteyteen. Tällä kertaa Engelin tuli sovittaa itäsiiven kahteen kerrokseen noin 30 000 niteelle mitoitettu kirjastosali ja sen lisäksi huoneet lukusalia, kirjastonhoitajaa, revisionioikeutta (per. 1824) ja senaatin taloudenhoitajaa varten. Lisäksi oli kaksi pientä huoneen ja keittiön asuntoa, jotka oli osoitettu ilmeisesti Revisionioikeuden lakimiesten asunnoiksi, nimikkeellä ”hussier”. Pohjoispäähän sijoitettiin myös keittiö leivinuuneineen, ruiskuhuone ja halkoliiteri. Itäsiiven piirustuksiin Engel liitti myös koillisen paviljongin eli arkistotalon tarkistetun suunnitelman sen varalta, että nopeasti karttuvan senaatin arkiston tilanpuute piankin johtaisi rakennustoimiin. Keisari hyväksyi Engelin suunnitelmat sekä itäsiipeä että koillista paviljonkia varten jo 10.3.1825 (v.l.) ja määräsi molemmat toteutettaviksi.

Käyttötavan olennainen muutos vaati itäsiivelle kokonaan uuden katujulkisivun. Soveltaen ratkaisua, jota oli tutkinut jo aikoinaan eteläsiipeä luonnostellessaan, Engel lainasi itäsiiven julkisivuun sitä reunustavien paviljonkien rustikapinnat ja ylempään kerrokseen jopa ikkuna-aukkojen käsittelytavan. Sisäänkäynnin kohtaa ei korostettu ja fasadi jäi muutoinkin ilman varsinaista vertikaalijäsentelyä. Kirjastosiiven myötä Senaatintalon itäsivusta sai makasiinifasadin sallimaa tuntuvasti arvokkaamman yleisilmeen. Koillisen paviljongin toteutus siirtyi loppujen lopuksi myöhempään ajankohtaan, mutta itäsiipi rakennettiin 1826 - 1828, edelleen Korastileffin urakoimana.

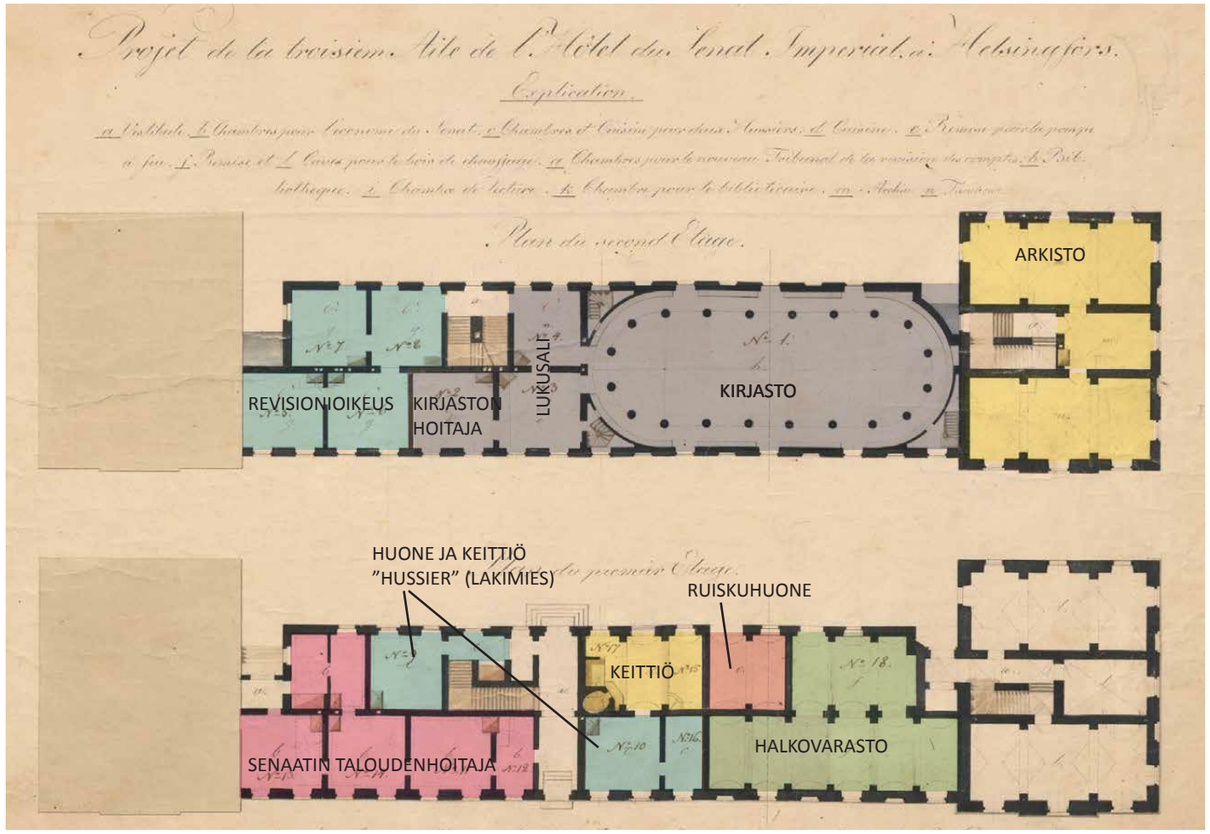

Itäsiipi toteutui tämän vuoden 1825 suunnitelman perusteella, mutta koillinen paviljonki valmistui vasta lähes 20 vuotta myöhemmin. Rakh II, Ica 181, KA.

Toteutunut julkisivu poikkeaa vuoden 1818 suunnitelmasta täysin: viiden suuren kaaripäätteisen aukon muodostaman vahvan ja eloisan, mutta arkisia toimintoja edustavan julkisivun sijaan koko julkisivu muodostuu tasakokoisista ikkuna-aukoista, joiden taakse hyvinkin erilaiset toiminnot kätkeytyvät. C. L. Engelin signeeraama, keisarin hyväksynnästä 10.3.1825 Rehbinderin vahvistama kirjaus; julkisivu ja leikkaus, ote piirustuksesta. Rakh II, Ica 181, KA.

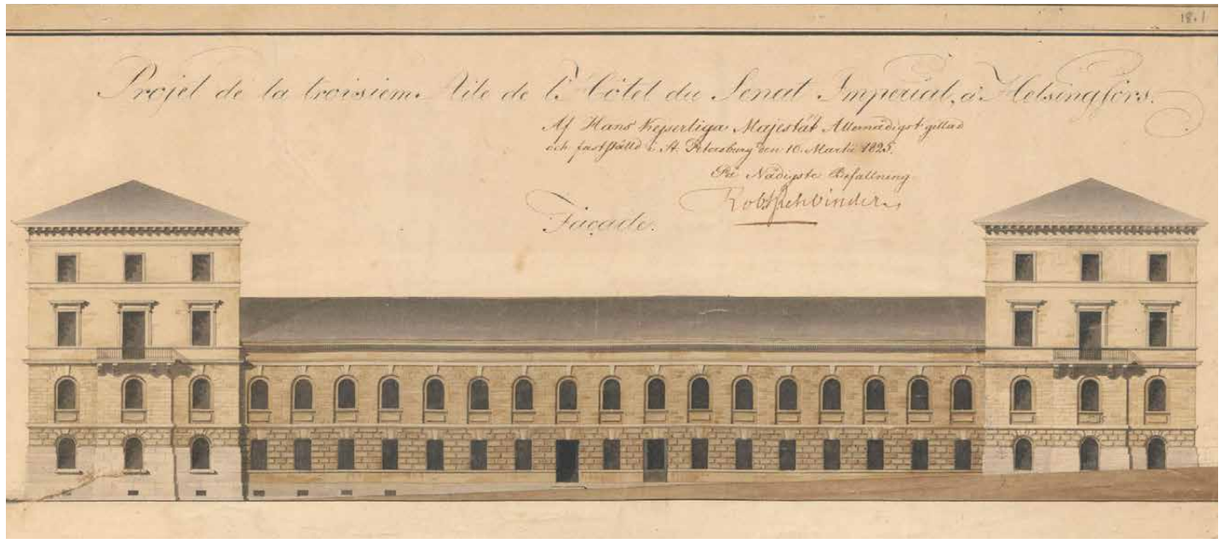

Itäsiiven kirjastosali

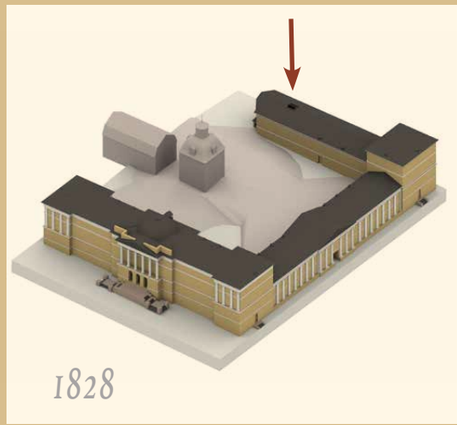

Valmistumisvuonna 1828 itäsiiven soikea, kirjastoksi suunniteltu sali osoitettiin väliaikaisesti Turusta Helsinkiin vasta muutetulle yliopistolle, joka käytti kirjastosalia paitsi kirjastona myös juhlasalina.

Kirjastosali kuului Engelin uusklassistisen interiöörisommittelun maineikkaimpiin toteutettuihin esimerkkeihin. Se täytti itäsiiven ylemmän kerroksen pohjoispuoliskon päistään pyöristettynä pitkänomaisena tilana, jota seinien edessä kiersi 20 joonialaisen pylvään rivi yhtenäisine palkistoineen. Pylvästö kannatti matalaa holvia, joka sijoittui kokonaisuudessaan vesikattovyöhykkeeseen. Keskelle holvia avattiin alunperin yksi suuri kattoikkuna. Korkeat kirjakaapit sijaitsivat seiniä vasten. Ylemmät kaapit tavoitti ilman tikkaita pylväiden taustaan kiinnitetyltä galleriaparvelta, johon taas pääsi huoneen päätypyöristysten taakse sijoitetuista portaista. Kuvaillessaan kirjastosalin suunnitelmaansa kirjeessä Herrlichille Engel mainitsi erityisesti gallerian sievän rautakaiteen, mahonkiset kirjakaapit, kipsimarmorilla päällystetyt pylväät, palkiston runsaat stukkatuurit ja holvin arabeskiaiheisen maalauskoristelun. Holvipinnan koristelu toteutui hiukan toisin. Tynnyriholvin pintaa peitti selkeä kasetointi, kaarevien päätteiden pinnat jaettiin geometrisiin kenttiin. Säilyneissä 1900-luvun alun valokuvissa näissä esiintyy valikoima muusia tai hengettäriä, mutta voidaan epäillä, että maalattuja pintoja on 1800-luvun lopulla ajanmukaistettu.

Kirjastosalin soikea muoto on hyvin erityinen ja muodostaa kiinnostavan parin länsisiiven kaaripäätteiselle valtaistuinsalille. Kirjastosalin joonialainen pylväsjärjestelmä viittaa sivistykseen. Yllä sali noin vuonna 1910 Tilastollisen toimiston käytössä. N253051, HKM.

Itäsiiven suunnitelmat C. L. Engel, julkisivu ja leikkaus sekä pohjat. Rakh II, Ica 181, KA.

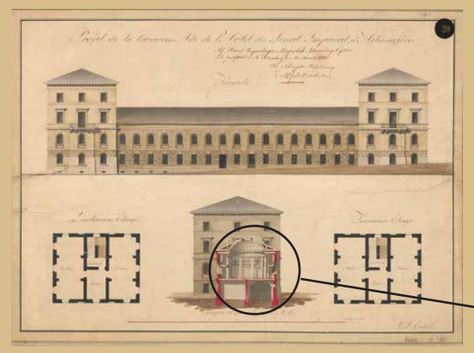

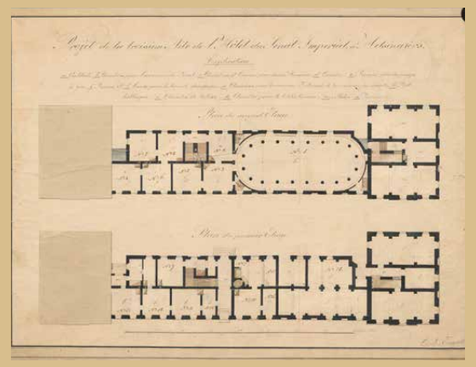

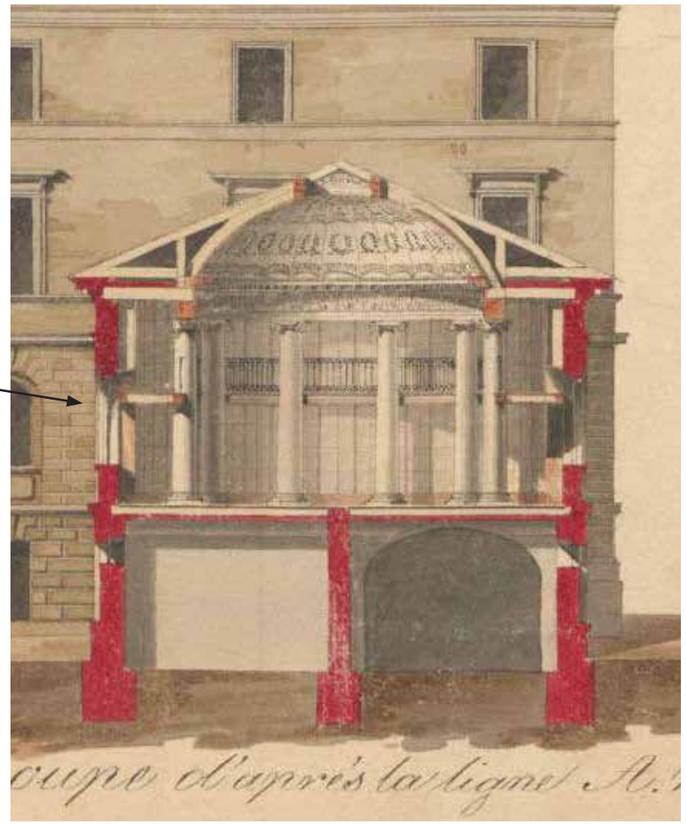

Alla sali vuonna 1915, tyhjennettynä, ennen Engelin itäsiiven purkutöitä. Sundström, HKM.

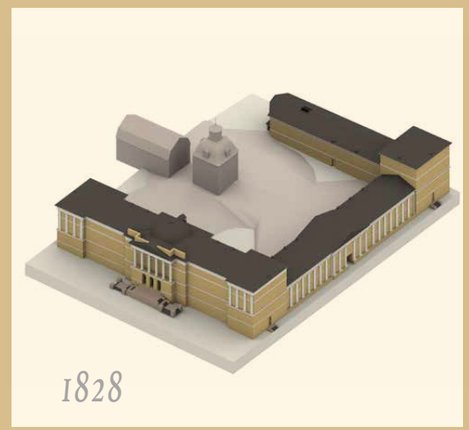

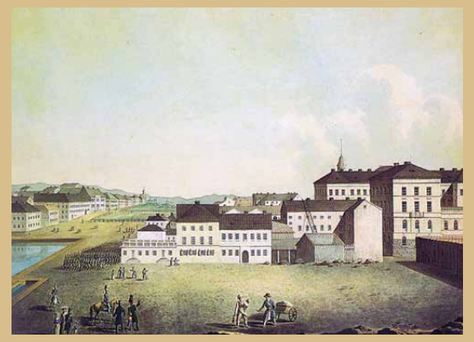

Laveeraus Katajanokan suunnalta kohti länttä, Esplanadia myöten. Galjamin, 1827, WIkipedia.

Lohrmannin asemapiirustus vuodelta 1841, siis pian virkaan astumisen jälkeen. Piirustukseen merkitty a= Senaatin rakennus, b= Uusi siipi rakennus ja c= Vanha kellotapuli, joka on tässä vaiheessa ajateltu säilytettävän Senaatinlinnan pihalla. Rakh, Ica 181, KA.

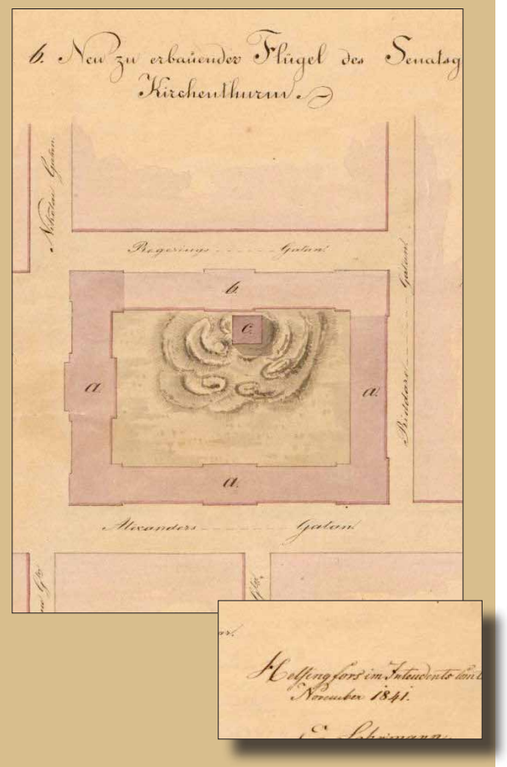

Vuoden 1827 päätös luopua keisarillisen palatsin rakentamisesta alkuaan kaavaillulle paikalle Senaatinlinnan koillispuolelle vapautti Senaatintalon tulevan pohjoissiiven muuhun käyttöön. Pohjoissiiven rakentaminen kuitenkin toteutui vasta paljon myöhemmin.

Vuonna 1830 Helsingissä vieraillut Nikolai I pani merkille Senaatintalon pihanäkymiä rumentaneen kallion. Keisarin mielestä asialle tuli tehdä jotain. Engelin vuoden 1817 piirustuksissa kallio esiintyy puolikaaren muotoiseksi terassitasanteeksi siistittynä. Engelin uuden, loppuvuonna 1830 Pietariin toimitetun suunnitelman mukaan kallio tasattaisiin päältä kulmista viistetyn suorakaiteen muotoiseksi terassiksi, jonka loivat kyljet päällystettäisiin karkealla laastittomalla kiveyksellä ja viimeisteltäisiin savella ja ruokamullalla. Kun keisarin toivomuksesta oli vielä tutkittu koko kallion poislouhinnan kustannukset (ne todettiin terassiin verrattuna kuusinkertaisiksi), asia ratkaistiin korkeimmalla taholla kesäkuussa 1831 siten, että Engelin vuoden 1830 terassisuunnitelma vahvistettiin toteutettavaksi. Senaatti omasta puolestaan katsoi, ettei terassin tekoon ollut heti osoittaa varoja, ja kallio jäi sillä erää entiselleen.[19]

Seuraavan vuosikymmenen aikana Senaatin korttelin tilat vähitellen täyttyivät, kun hallinnollinen byrokratia muotoutui, eriytyi ja laajeni. Kun arkkitehti Engel menehtyi keväällä 1840, oli pohjoissiipi ja koillispaviljonki edelleen toteutumatta ja vanha kellotorni seisoi keskellä korttelia. Korttelin kokonaissuunnitelman toteuttaminen siirtyi Engelin seuraajalle, Berliinistä Suomeen tulleelle arkkitehti Ernst Bernhard Lohrmannille, jonka johdolla työt jatkuivat lähes 10 vuoden tauon jälkeen, 1840-luvun alkupuolella. Ensin tehtiin koillinen paviljonki Ritari- ja Hallituskatujen kulmaan, sitten pohjoissiipi Hallituskatua vasten. Kun vielä pihan kallio oli kesytetty ja jalkakäytävät edustavasti kivetty, kortteli näyttäytyi 1850-luvun keskipaikkeilla jotakuinkin valmiina. Senaatin korttelin suunnitteluasioissa Lohrmann sai ohjeensa tavallisesti suoraan talousosaston varapuheenjohtajalta Lars Gabriel von Haartmanilta, joka paneutui ”oman talonsa” hankkeeseen suurella tarmolla.[20]

19 Sen. tal. os. ptk 1.3.1831; sen tal. os. KD 317/35 1831. KA.
20 Koillisen paviljongin lopputarkastus 23.12.1845. RakH Siviilirakennusten rakennus- ja korjausasiakirja (Hc 1). KA.

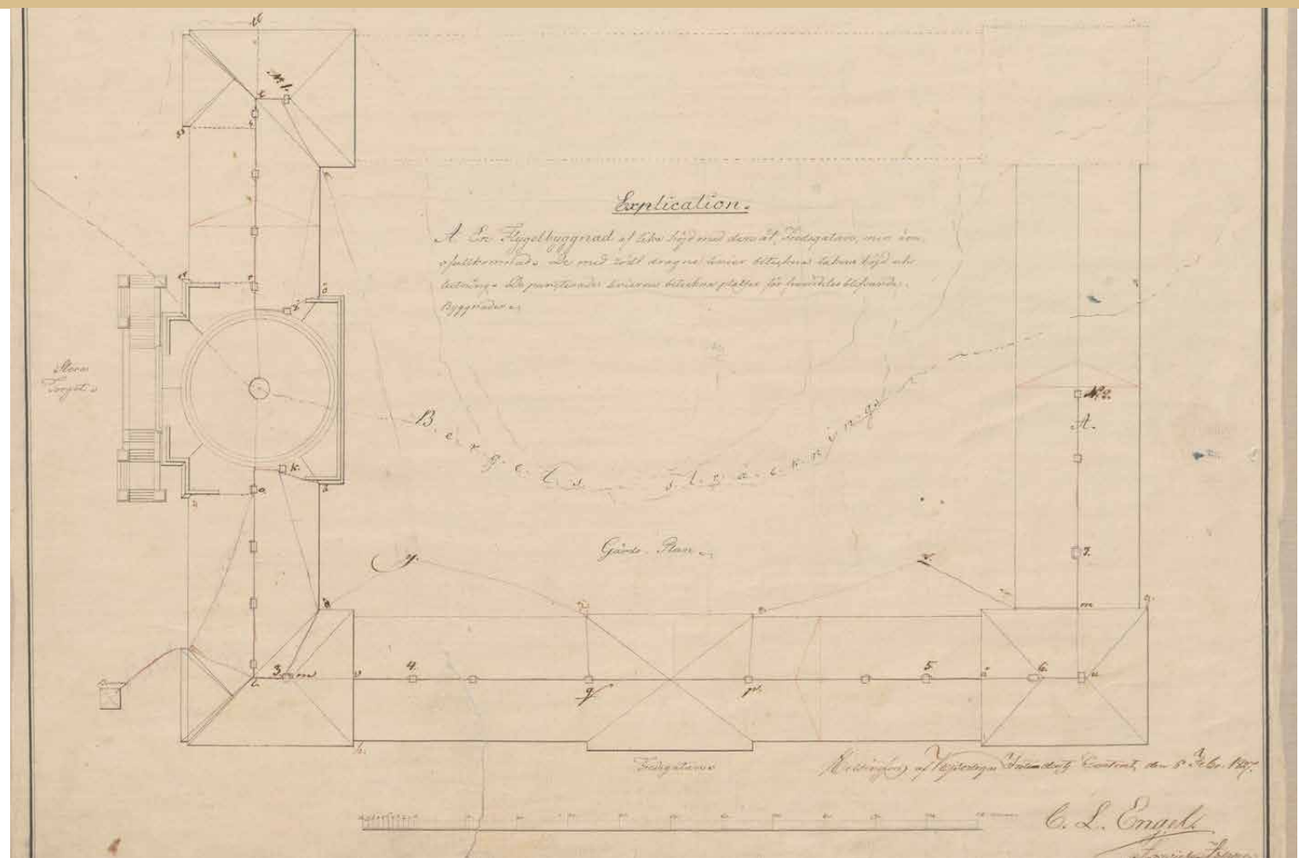

Tutkielmia Senaatin korttelin rakentumisen vaiheista. Yllä konduktööri A. W. Arppen laatima nykytiladokumentointi, jonka Engel on signeerannut 6.2.1827. Rakh, Ica 178, KA. Alla kolme vuotta myöhemmin laadittu tutkielma kalliomuodoista ja niiden jalostamisesta säännöllisen muotoiseksi terassiksi. Keskellä kalliota sijainnut kellotorni on kirjattu karmiininpunaisella, samoin pohjoisreunan suuntainen rakennushahmo, joka kooltaan jokseenkin vastaa kellotornin pohjoispuolella sijainnutta 1700-luvun koulurakennusta. Onko Engel mahdollisesti suunnitellut koulurakennuksen siirtämistä katulinjan avaamiseksi, vai onko rakennus tässä vaiheessa todella sijainnut näin päin, ei ole tiedossa. Rakh, Ica 180, KA.

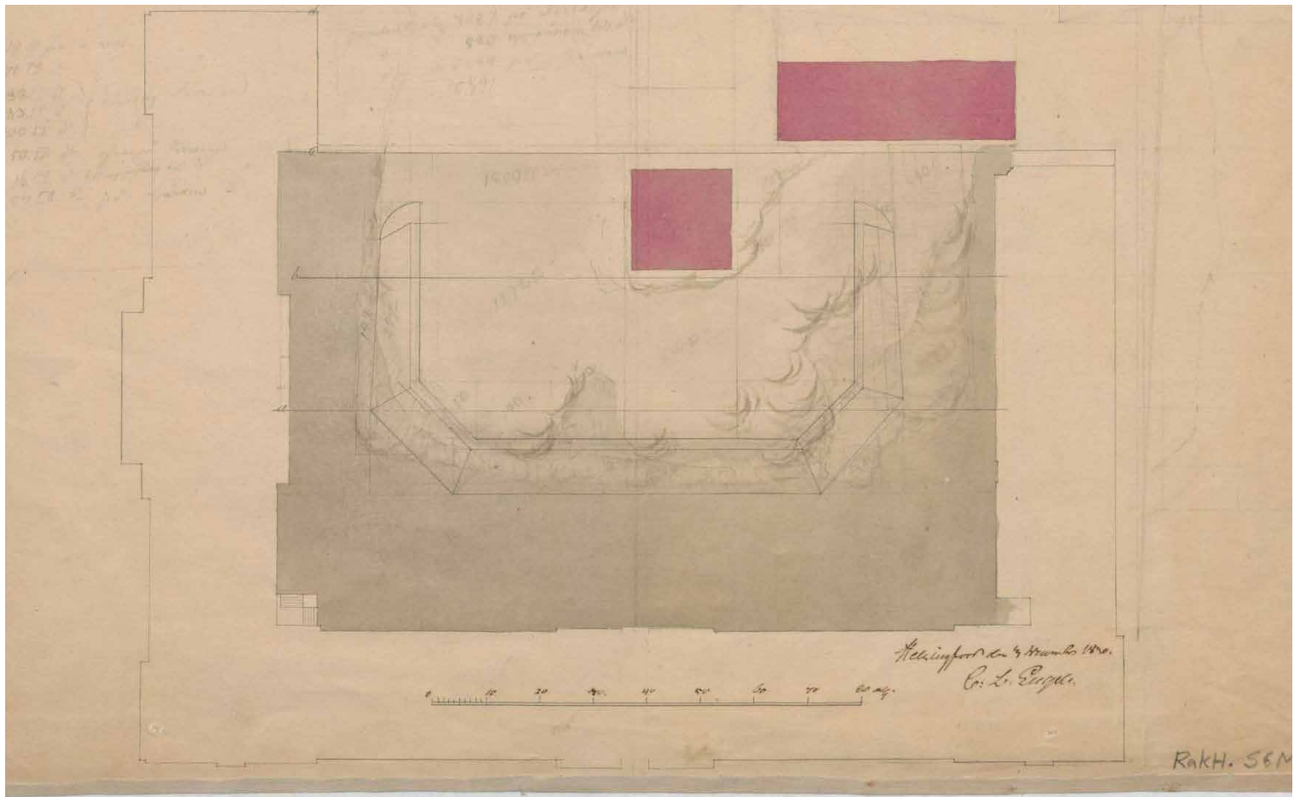

Koillispaviljonki valmistuu 1845

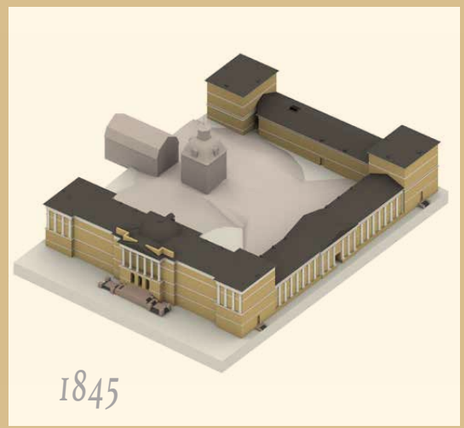

Eugen Hoffersin vuonna 1866 ottama panoramavalokuvasarja Nikolainkirkon tornista on yksi varhaisimmista, Helsingin rakentumista kuvaavista valokuvadokumenteista. Kuvassa näkyy noin 20 vuotta aiemmin valmistunut koillispaviljonki ja 15 vuotta aiemmin valmistunut matala pohjoissiipi. HKM.

Senaatissa 1841 aloitetut valmistelut koillisen paviljongin rakentamiseksi kytkeytyivät ensi kädessä pyrkimykseen parantaa arkiston säilytysoloja. Kyseinen paviljonki oli alun pitäen tarkoitettu nimenomaan arkistolle. Keisari oli määrännyt sen toteutettavaksi jo 1825 tuolloin vahvistamansa Engelin suunnitelman mukaan. Tämä ei estänyt tutkimasta 16 vuotta myöhemmin muitakin ratkaisuja. Arvatenkin von Haartmanin pyynnöstä Lohrmann laati suunnitelman, joka tarkoitti vastikään kirkonkelloista riisutun vanhan kellotornin sisustamista arkistotilaksi. Asiakirjoja säilytettäisiin valurautaisin konsolein ja kaitein varustetuilla galleriaparvilla. Ajatuksena lienee ollut säästää näin osa paviljongin arkistohuoneista muuhun käyttöön. Suunnitelma hylättiin pian, ja ennen pitkää (1844) kellotornikin huutokaupattiin poistettavaksi.

Koillinen paviljonki rakennettiin 1842 - 1845 tarkoin seuraten Engelin keisarilla käyneitä arkistotalon piirustuksia vuodelta 1825. Vanha koulutalo oli huutokaupattu poistettavaksi vuonna 1841.[21] Sen osti kaupunginkirurgi Fredrik Pihlflyckt. Aiemmin pääsiiven pohjakerroksessa ja vanhemman aineiston osalta ullakkotiloissa säilytetty senaatin arkisto siirrettiin uuteen rakennukseensa vuonna 1846. Se oli paloa vastaan holvattu alhaalta ylös ja kaikissa ikkuna-aukoissa oli rautaluukut; muuta suojaa antoivat kalterit alimpien kerrosten ikkunoissa. Samana vuonna arkisto sai käyttöönsä myös itäsiiven galleriasalin, kun yliopiston kirjasto siirtyi omaan uudisrakennukseensa.

Myös pihan kallion muotoilussa päätettiin seurata Engelin vuoden 1830 suunnitelmaa, jonka keisari oli vahvistanut toteutettavaksi 1831. Muokkaustyö aloitettiin koillisen paviljongin rakentamisen yhteydessä, jolloin pihaterassin itäinen kylki tehtiin valmiiksi. Muutoin jäätiin odottamaan pohjoissiiven rakentamista.[22]

21 Sen. tal. os. ptk 8.12.1840, 29.6.1841, KA.
22 Jarkko Sinisalo, Senaatintalon arkistopaviljonki, Arkistoviesti 2/1998, s. 27-31.

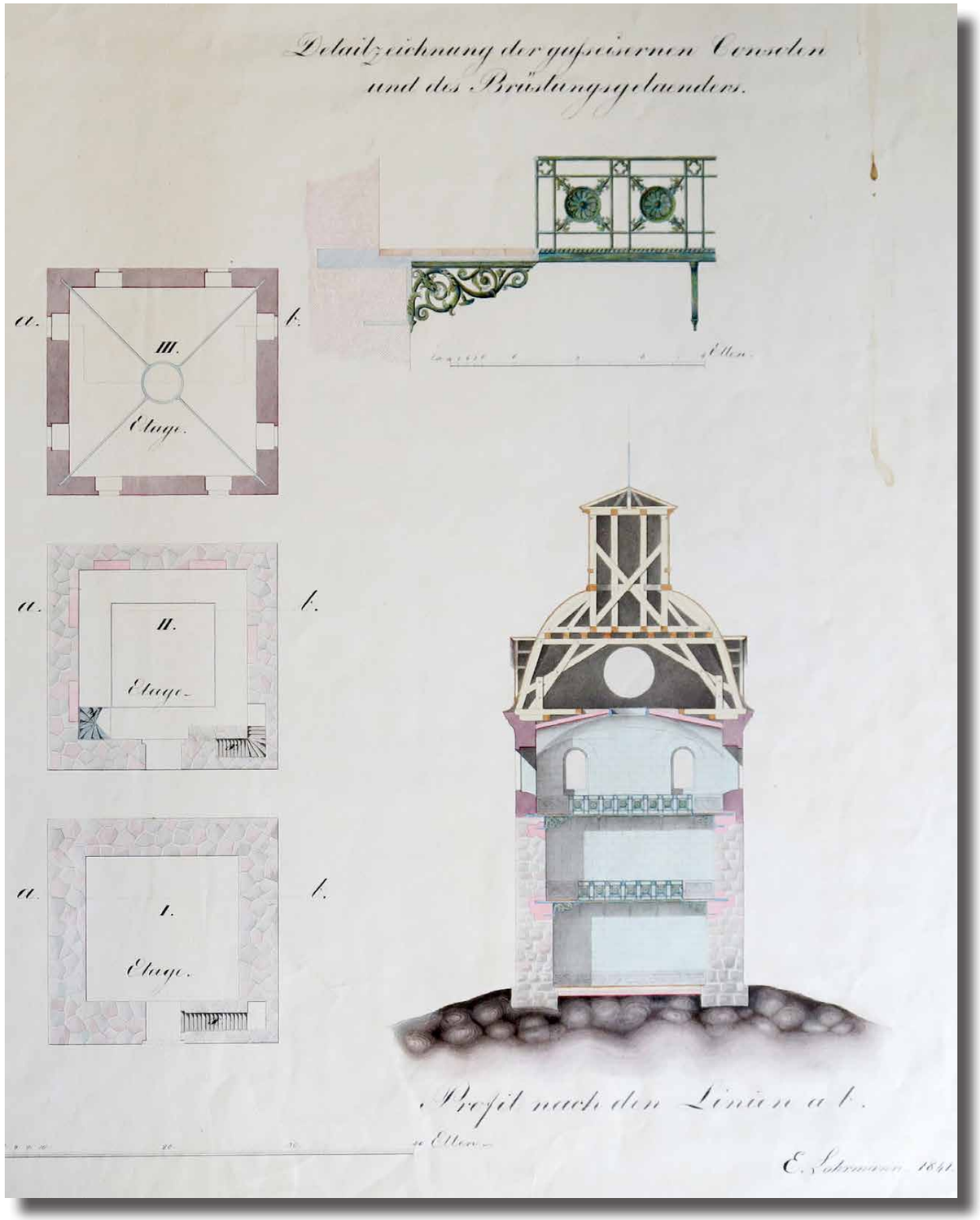

Sisäpihalla sijainnut kellotorni oli kaupungin vanhimpia säilyneitä rakenteita, alaosa oli peräisin 1600-luvulta. Ison vihan aikana kellotorni kärsi vaurioita ja sitä korjattiin sekä 1721 että 1746. Lohrmannin vuonna 1841 laatimat suunnitelmat kellotornin muokkaamisesta arkistokäyttöön eivät koskaan toteutuneet, vaan kellotorni huutokaupattiin purettavaksi vuonna 1844. MV, nk. Åkerfeldtin kokoelma.

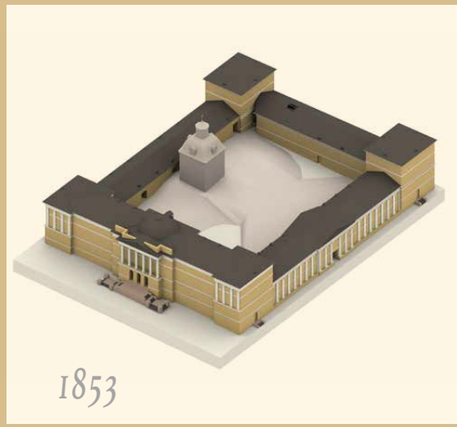

Pohjoissiiven rakentamisen viivästyminen tarkoitti väistämättä Engelin 1818 laatimien suunnitelmien uudelleenarviointia. Hallituskatua vasten oli kaavailtu matalaa puista talousrakennusta halkoliitereineen ja muine ulkohuoneineen ja keisari oli suunnitelman hyväksynyt. Von Haartman ryhtyi kuitenkin tavoittelemaan pohjoissiiven rakentamista tiilestä ja mieluiten siten, että taloustilojen lisäksi syntyisi työhuoneita senaatille ja virastoille. Idea puettiin konkreettiseen asuun 1842, kun Nikolainkirkon torniin aiotuille kirkonkelloille alettiin pohtia tukevampaa sijoituspaikkaa. Kaiketi oman ideansa varassa von Haartman teetti Lohrmannilla suunnitelman, jossa Senaatintalon pohjoissivustaan oli liitetty kellotorni. Lohrmannilta on säilynyt projektia valaiseva piirustus: kulmapaviljonkeja kerrosta matalamman virastosiiven keskeltä kohoaa kahdeksankulmaisesta ja pyöreästä jaksosta koostuva tornirakennus, jonka kupolin huippu ulottuu kadunpinnasta peräti 50 metrin korkeuteen. Suunnitelma toimitettiin kirkonrakennuskomitean ehdotuksena kenraalikuvernöörille Pietariin vuoden 1842 lopulla, mutta jo seuraavana vuonna Helsingissä valmisteltiin uutta ehdotusta, jossa Senaatintalolla ei enää ollut osuutta.

Pohjoissiiven kehittely kuitenkin jatkui vaatimattomammin, jos kohta vaihtuvin tavoittein. Vuonna 1844 tähtäimessä oli pelkkä kivinen talousrakennus, mutta 1845 jotain enemmän, sillä tuolloin Lohrmann pyysi kahdelta Senaatintalon ulkopuolella majailleelta virastolta huoneohjelmia pohjoissiiven suunnittelua varten. Kuitenkin marraskuussa 1847 päivätyt lopulliset piirustukset, jotka Lohrmann selitti laatineensa von Haartmanin suullisten ohjeiden pohjalta, tarkoittavat yksikerroksista kivistä talousrakennusta. Vasta 1850 senaatti sai keisarin suostumuksen siihen, että rakennus olisi tiiltä eikä puuta ja että se tehtäisiin Lohrmannin piirustusten mukaan. Kauppaneuvos F. A. Gaddin kanssa joulukuussa 1850 tehty urakointisopimus koski pohjoissiiven rakentamisen lisäksi pihan kallion loppuosan muokkaamista terassiksi; töiden lopputarkastus pidettiin 23.11.1853.

Matalana talousrakennuksena Lohrmannin pohjoissiipi ei ollut olennaisesti ristiriidassa Engelin 1817 hahmottamien puitteiden kanssa. Niinpä senkin osalta senaatin korttelin loppuunsaattamisen tulokset pääasiassa vastasivat Engelin ajatuksia. Tähän Lohrmann, yhtä vähän kuin von Haartman, ei kuitenkaan ehdoin tahdoin pyrkinyt. Engeliltä jääneitä piirustuksia seurattiin ensi sijassa siksi, että se oli hankkeiden edistymisen kannalta tarkoituksenmukaisinta. Radikaaleimmat kehittelyideat jäivät paperille, toisin kuin Nikolainkirkon tapauksessa.

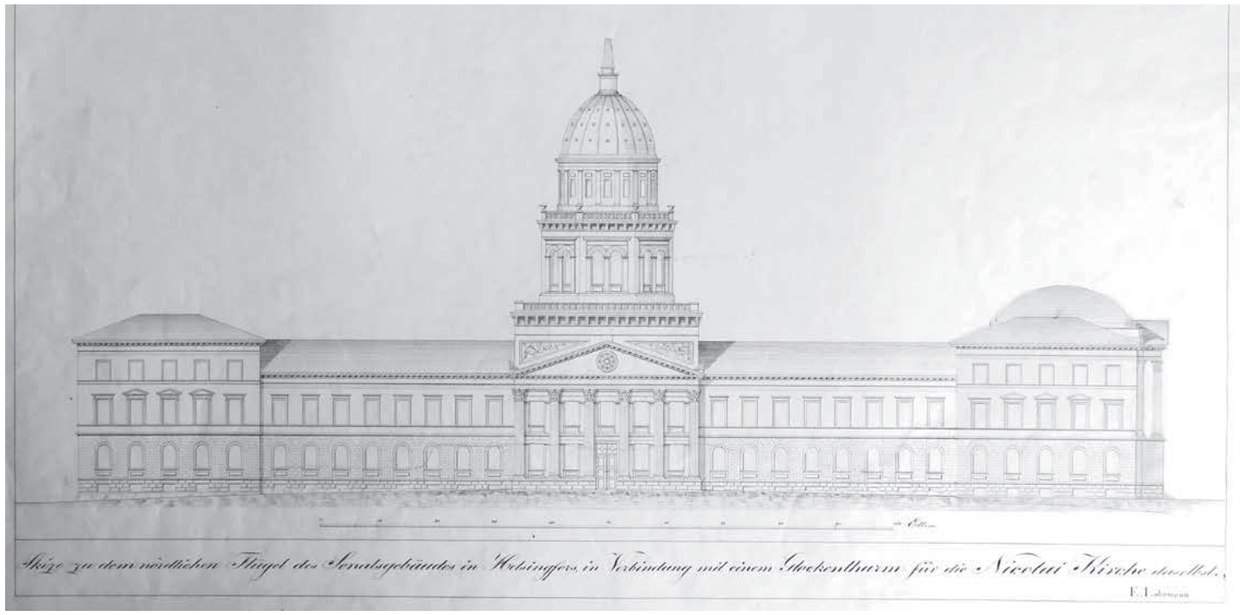

Lohrmannin laatima omaleimainen ja huomiotaherättävä ratkaisu Nikolainkirkon kellojen sijoittamisesta Senaatintaloon liitettyyn kellotorniin. MV, oletettavasti nk. Åkerfeldtin kokoelma.

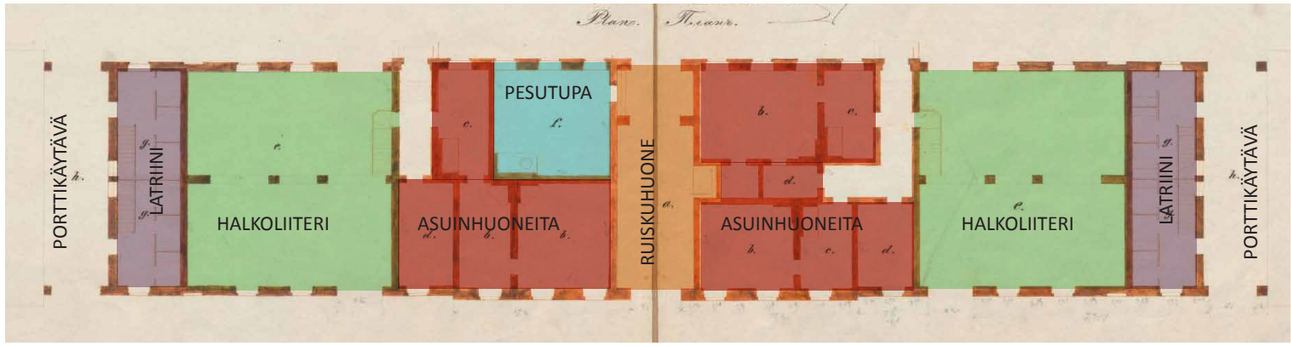

Pohjoissiipi valmistui suurista suunnitelmista huolimatta ensin varsin vaatimattomana, yksikerroksisena, jokseenkin Engelin suunnitelman kokoisena rakennushamona. Lohrmann oli kuitenkin välttänyt Engelin muotokieltä ja käyttänyt aukkojen päätteenä segmenttikaarta ja seinäpinnan rustikaan pelkästään vaakauurteita, jotka tosin aukkojen yläpuolella kääntyivät kiilakimpuiksi. Ulkoarkkitehtuuri oli paitsi vaatimaton, myös selvästi muusta Senaatintalosta poikkeava. Siipeen sijoittui muutama asunto, halkoliiterit ja latriinit. Pihalle oli kadulta kaksi porttikäytävää, jotka johtivat sisäpihan matalammalle tasolle. Yllä ja alla otteita piirustuksesta Rakh, Ica 182, KA. Tilojen käytön havainnekuva Okulus.

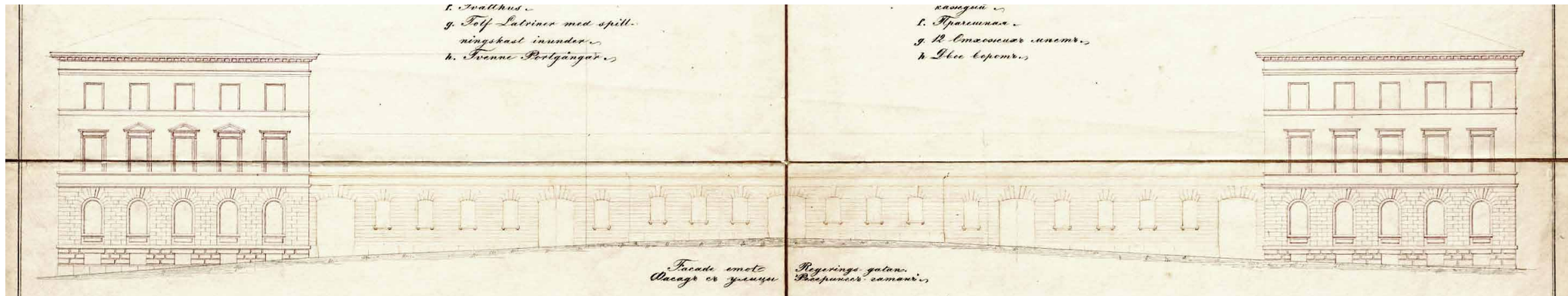

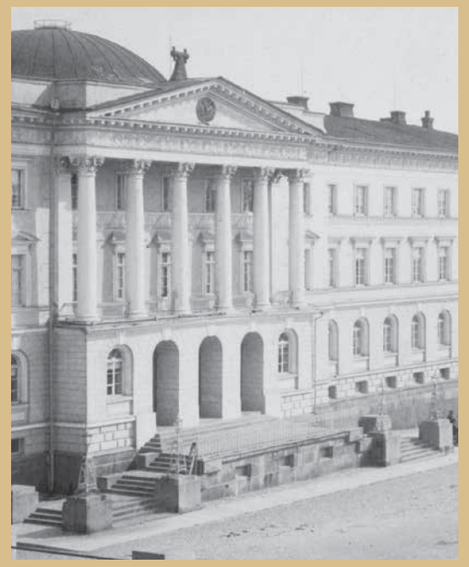

1883, Karl Lindahl, k0000maqh, HKM.

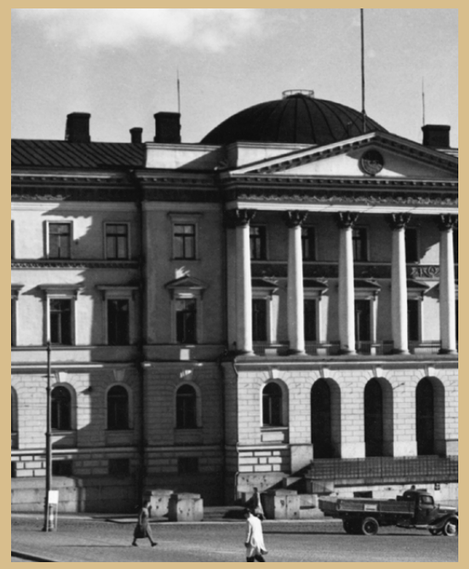

1949-50, Sundström, N5045, HKM.

1981, von Bonin, 000012c4, HKM.

Pohjoissiiven suunnittelun ohella Lohrmannin suorat vaikutukset Senaatintalon piirteisiin jäivät jokseenkin vähäisiksi. Pieni mutta näkyvä detalji on kuitenkin pääsisäänkäynnin ulkoportaisiin 1840-luvun alkupuolella liitetty kaide, joka piirustusten perusteella on Lohrmannin käsialaa. Pieni vertailu tosin paljastaa, että kaiteen muodonanto on suoraan Engelin parvekekaiteen ratkaisuista.

Varhaisimmissa kuvissa näkyvät valaisinlyhdyt lienevät alkuperäiset vaikka poikkeavatkin Engelin julkisivupiirustuksessa esiintyvistä, sillä Lohrmannin kuvassa pylväät esiintyvät identtisinä nykyisille lyhtypylväille. Todettakoon, että 1944 pommituksissa alkuperäiset vaurioituivat ja ne poistettiin kokonaan. Lyhdyt palautettiin paikoilleen vasta peruskorjauksen yhteydessä, viimeistään 1981.

Korttelin etelä- ja länsisivulla 4 kyynärän, itä- ja pohjoissivulla 3 kyynärän levyisten jalkakäytävien päällystäminen graniittilaatoilla aloitettiin 1840-luvun lopulla ja saatettiin ilmeisesti päätökseen viimeistään pohjoissiiven rakennusvaiheessa. Laatoitusurakan aloitti Ivan Pletschikoff ja sen jatkoi loppuun hänen leskensä. Intendentinkonttorin ohjeiden mukaan laattojen tuli olla suorakaiteen muotoisia, teräväreunaisia ja kooltaan 1 x 2 kyynärää.

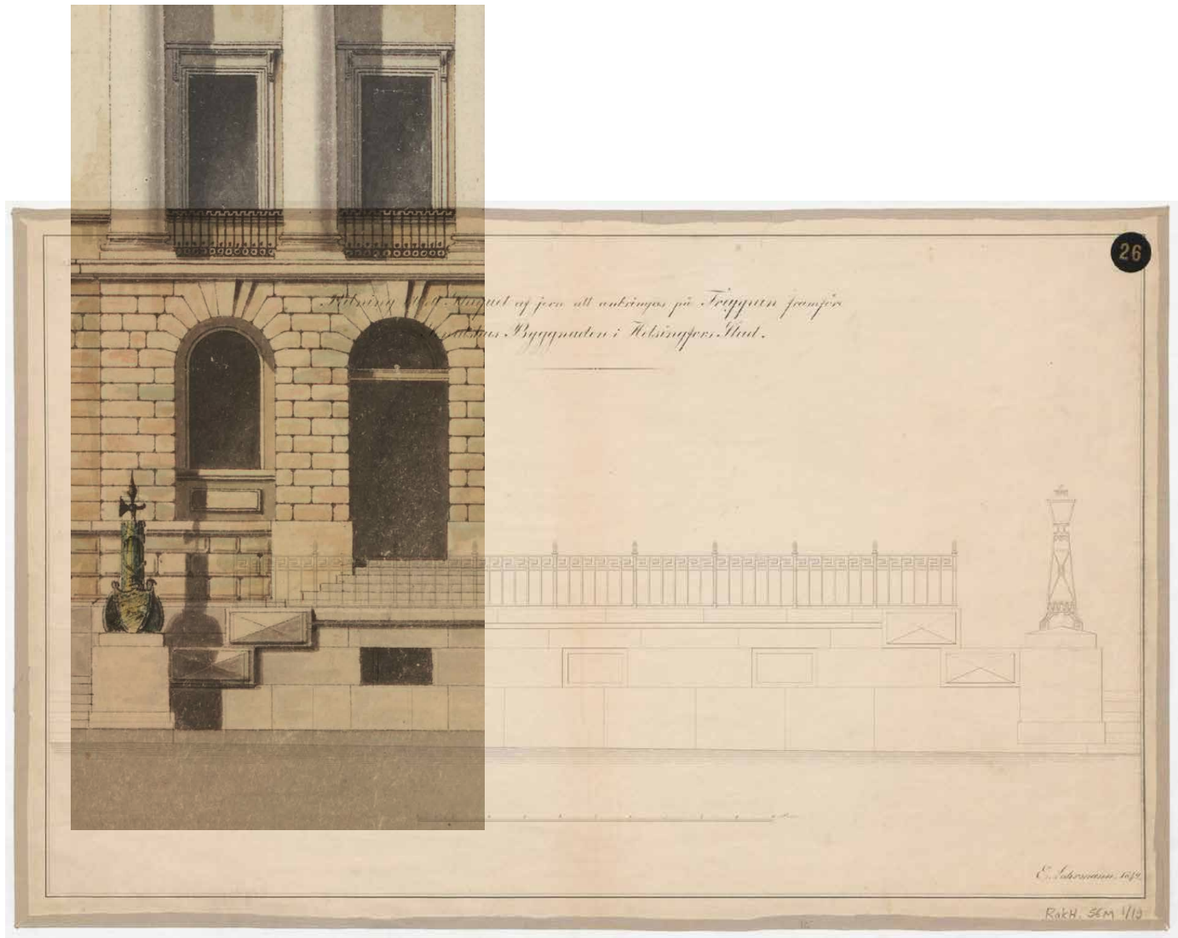

Yllä taustalla pieni ote Engelin julkisivupiirustuksesta 1817/1818 ja sen päällä Lohrmannin viivapiirustus porraskaiteesta 1842. Rakh, Ica 182, KA.

Oikealla sodanjälkeinen rekonstruktiopiirustus valaisinpylväästä, joka vastaa Lohrmannin piirustusta hyvinkin tarkasti. Piirustus on laadittu Erkki Huttusen pääjohtaja kaudella, 1943 - 1953, mutta lyhtypylväät toeutettiin uudestaan vasta 1970-80-luvun taitteessa. Rakh, Ica 176, KA.

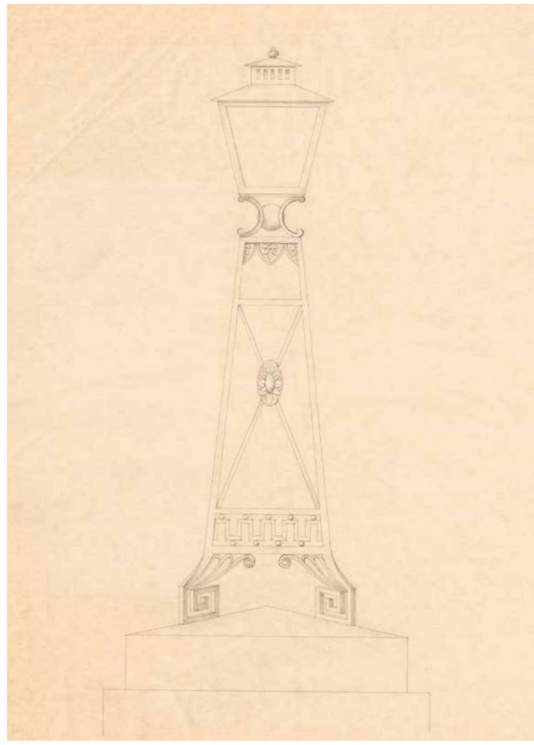

1840-luvulta alkaen jalkakäytäviä päällystettiin kookkailla graniittilaatoilla. Näitä laattoja on edelleen vaalittu siten, että länsi- ja etelälaidalla jalkakäytävä koostuu edelleen luonnonkivilaatoista. Hallituskadulla ja Ritarikadulla jalkakäytävät on pinnoitetu asfaltilla. Toripinta oli pääsääntöisesti mukulakivellä aina vuoteen 1930 saakka, jolloin nykyinen geometrinen nupukiveys ladottiin. Vuosisadan vaihteessa ajoratoja oli nupukivetty jo aiemmin. 1891, Rosenbröijer, HKM.

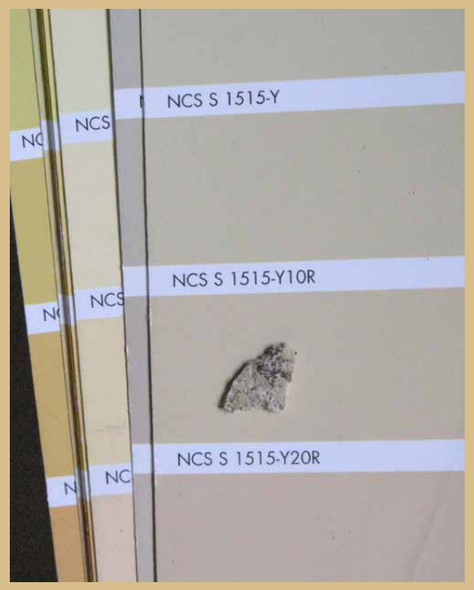

Valtioneuvoston linnan julkisivuista ei ole tullut esiin väritutkimusta. Kuvassa kellotaulujen restauroinnin yhteydessä 2010 valokuvattu pieni fragmentti oletettavasti ensimmäistä tai hyvin varhaista vaalean keltaista kalkkausta. Näyte on selvästi likaantunut, mutta silloin näytteestä tehty arvio päätyi suunnilleen sävyyn NCS S 1515-Y20R, vaalea murrettu keltainen. Julkisivuja on uudelleenrapattu varsin laajalti, mutta suojaisilta alueilta voisi päärakennuksen värihistoria olla edelleen tutkittavissa. Kuva ja tulkinta KW / Okulus 2010.

Senaatinlinnan julkisivujen värihistoriasta tunnetaan muutamia etappeja, mutta huoltokalkkauksia on oletettavasti tehty tiuhemmin kuin tässä todetut vaiheet. Engelin signeeraamassa palovakuutusasiakirjassa todetaan, että länsisiipi on alunperin kalkattu empirelle tuttuun kelta-valkoiseen asuun.[23] Hiukan myöhemmin valmistuneen eteläsiiven asiakirjassa todetaan, että listojen sävy on vaalean keltainen, perusseinän ollessa keltainen.[24] Varhaisin tunnettu valokuva 1860-luvulta kertoo suhteellisen tummasta sävystä ja selvästä kontrastista jokseenkin valkoisten pylväiden ja pilasterien kanssa. Aikalaislähteen mukaan rakennus oli kuitenkin edelleen keltainen 1860-luvun lopulla, kun linnalle päätettiin antaa aikakauden ajatusvirtausten innoittamana arvokkaalle rakennukselle luoteenomainen hiekkakiven väri. Helsingfors Dagbladin kirjoittajan mukaan sävytys kuitenkin epäonnistui ja lopputulos osoittautui pikemminkin sokerileipurin palettiin kuuluvaksi punaiseksi, ”krokanröd”.[25]

Viimeistään 1894 uudelleenmaalaus koettiin jälleen ajankohtaiseksi ja kunnostus toteutui 1896, jolloin vesipellit uusittiin galvanoiduksi, kipsikoristeet puhdistettiin ja korjattiin sekä maalattiin lyijyvalkoismaalilla ja kaikki julkisivut huoltokalkattiin[26]. Jälleen vuonna 1910 rakennus tiedetään maalatun ja perusteellisesti ulkopuolelta korjatun. Signe Branderin 1911 kuvan perusteella värivaikutelma on kohtalaisen sävykäs, pilasterien ja listoitusten vaalea taas varsin etäällä puhtaasta valkoisesta. Keskirisaliitin pylväät tosin tuntuvat hohtavan vaaleampina ja todennäköisesti öljymaalattuina, kuten myös yliopiston päärakennuksessa ja kirjastossa on samoihin aikoihin menetelty. Pylväiden vaaleus ja muusta julkisivusta poikkeava käsittely korostuu edelleen vuonna 1930 otetussa valokuvassa.

Seuraava asiakirjojen vahvistama maalauskunnostus toteutui sotien jälkeen vuonna 1946. Samana vuonna professori Wickberg totesi Arkkitehti-lehden artikkelissa: *”Nyt talo on kokonaisuudessaan maalattu ja saatettu moitteettoman siistiin kuntoon ja tällä kertaa väri on jälleen vaaleampi. Rakennus vaikuttaa nyt hyvin diskreetiltä, kalpeankeltaiselta vaaleine pylväineen, pilastereineen ja listoituksineen.... Nyt suoritettua uudelleenmaalausta vastaan on muistuttaminen pylväänpäätteiden ja rikkaan friisin epäonnistuneen savenharmaan värin suhteen. Tämä maalaustapa tuntuu empiren luonteelle täysin vieraalta... Valkoisista valkoisin olisi kaiketi ollut eniten paikallaan.”*[27] Sotien jälkeen pigmenttien saanti oli hyvin rajoitettua ja värien käyttö yleisemminkin kurinalaista ja pidättyvää. Vuoden 1956 varhainen värikuva kertoo jo selvästi ohueksi kuluneesta kalkkauksesta.

23 Palovakuutusasiakirja 1822, digitaalinen, KA.
24 Palovakuutusasiakirja 1824, digitaalinen, KA.
25 Helsingfors Dagblad 27.8.1870.
26 RaH Hc 1, 1896, KA.
27 Arkkitehti-lehti 5/1946, N. E. Wickberg: ”*Iloisempia värejä kaupunkiin*”

1866
Hårdh
Finna / HKM.

1911
Signe Brander
Finna / HKM.

1930
Mustakallio
Finna / HKM.

1956
Jernvall
Finna /HKM.

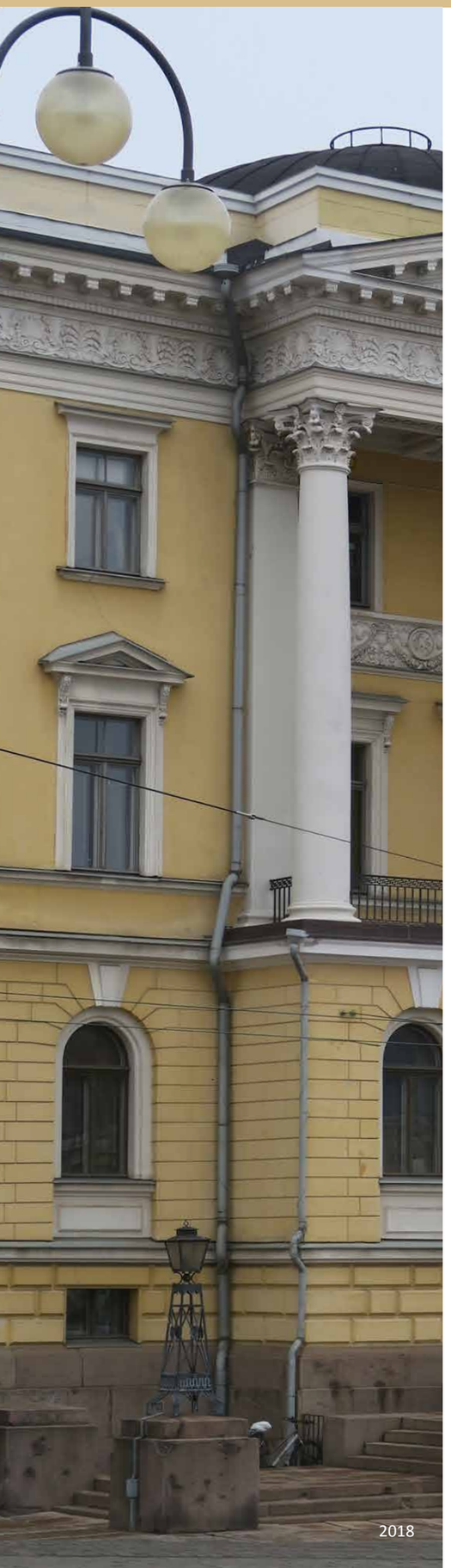

Valokuvien perusteella voidaan todeta, että 1960-luvun taitteessa rakennus sai uudestaan lempeän kellertävän sävyn, joka rinnastui puhtaan valkoisiin ornamentteihin. Toisaalta varhaisten värivalokuvien sävyt ovat epäluotettavia ja haalistuneita, mistä johtuu, että sama väripinta esiintyy yhdessä punertavana toisessa suorastaan vihertävänä.

1970-luvun mittaan rakennuksessa tehtiin vaiheittainen julkisivujen kunnostus ja sen yhteydessä rappausta uusittiin laajoilla alueilla kalkkisementtilaasteilla. Vuonna 1970 aloitettiin eteläjulkisivulla koealueella, 1971 jatkettiin torin puolella ja vielä vuonna 1974 maalarimestari Kalevi Järvinen on antanut ohjeita katupuolen julkisivujen kalkkimaalauskäsittelyille. Vuonna 1977 sisäpihan julkisivupinnat käytiin läpi ilmeisen kattavasti ja niiden kaikki kipsikoristeet on tällöin uusittu. Väri vaihtui silloiseen käsitykseen ”empiren keltaisesta”, toteutettuna varsin värivahvana. Katujulkisivuille tehtiin huoltomaalauskierros vuonna 1983 jälleen kalkkimaalein, tällä kertaa maalarimestari Eero Laeslehdon ohjeistuksella[28] ja selvästi vaaleammalla, suorastaan kalpealla keltaisella.

Viimeisin julkisivujen kunnostus on toteutettu 1990-luvun lopulla muutamassa vaiheessa, arkkitehti Rurik Wasastjernan ohjeistuksessa, edelleen kalkkimaalein. Valtioneuvoston linnan nykyinen keskikeltainen lienee 1970-luvun ja 1983 sävyjen välimaastosta.

Valokuvatun historian ajan Senaatinlinnan katto on ollut musta tai hyvin tumma harmaa. Myös alun alkaen Engelin julkisten rakennusten peltikatot maalattiin mustalla öljymaalilla; vain Nikolainkirkon katteissa oli alun pitäen tarkoitus käyttää vihreää. Syöksytorvet tiedetään kuitenkin alunperin maalatun keltaisiksi. [29]Vuonna 1835 yliopiston päärakennuksessa päädyttiin rehtorin päätöksellä käyttämään kalliimpaa vihreää öljymaalia, koska sen tiedettiin tarvitsevan mustaa harvempia uusintamaalauksia. Pohjimmiltaan varmaankin samoin perustein, mutta luonnollisesti Senaatintorin näkymien sopusuhtaakin ajatellen myös Senaatintalon kaikki kattopinnat maalattiin viimeistään 1840-luvulla vihreiksi, siten kuin Pietarissa yhä näkee. Nikolainkirkon erityisasema säilyi sikäli, että sen kupolit maalattiin vihreän sijasta sinisiksi. Senaatintalo menetti vihreät kattonsa öljymaalia helppohoitoisemman ja peltikattoa tehokkaammin suojaavan kivihiilitervan käyttöönoton myötä viimeistään 1870-luvun alkupuolella.

28 Salonen&Schalin, RHS-tiedostot, 2011
29 Palovakuutusasiakirja, eteläsiipi, 1824, digitaalinen, KA.

1963
C. Grünberg
Finna / HKM.

1970
C. Grünberg
Finna / HKM.

1970-l
Aarnio
Finna /HKM.

1995
Huuhka
Finna / HKM.

Senaatinlinnan kortteli noin 1858

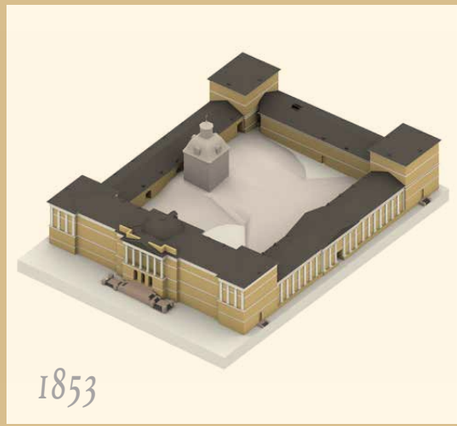

Kellotorni on tiettävästi purettu vasta vuonna 1859 (Arkton RHS, osa 1), ja lähteen mukaan sen alaosa toimi jonkin pienemmän rakennuksen perustuksena.

Hallituskadun taloussiiven ja pihaterassin valmistuminen vuonna 1853 tarkoitti myös korttelin valmistumista Engelin kokonaissuunnitelmaa noudatellen. Lähinnä seuranneiden vuosikymmenten aikana Senaatintalo koki suhteellisen vähän muutoksia. Tavanomaisia korjaustöitä tietenkin tehtiin jatkuvasti, ja siellä täällä rakennuksessa sisätilojen ilme uudistui, kun ajassa liikkuneet tyylilliset pyrkimykset vaikuttivat virastohuoneistojen käsittelyyn.

Vuonna 1858 rakennuksesta laadittiin ajantasaiset pohjapiirustukset, joiden perusteella tehtiin painettujen pohjapiirustusten sarja. Näitä painettuja sarjoja on säilynyt useita kappaleita ja yhteen on joitain vuosia myöhemmin käsin kirjoitettu huoneiden käyttötarkoitukset. Viereiseen pohjapiirustussarjaan on tämän mukaan kirjattu tilojen käyttö. Alkuperäisiin käyttöihin verrattuna torille katsovassa päärakennuksessa merkittävä muutos oli Senaatin talousosasto siirtyminen pääkerroksesta yhden kerroksen ylemmäksi. Tämä vapautti pääkerrokseen tilaa kahdelle istuntosalille ja komiteahuoneelle yhteisine eteis- ja odotustiloineen. Arkistotilojen tarve oli kasvanut ja toimituskunnat kaipasivat vähitellen lisää tilaa.

Hoffersin kuvassa 1866 sisäpihalla näkyy vajamaisen rakennuksen kapea hahmo. Eugen Hoffers 1866, km003jd2, HKM.

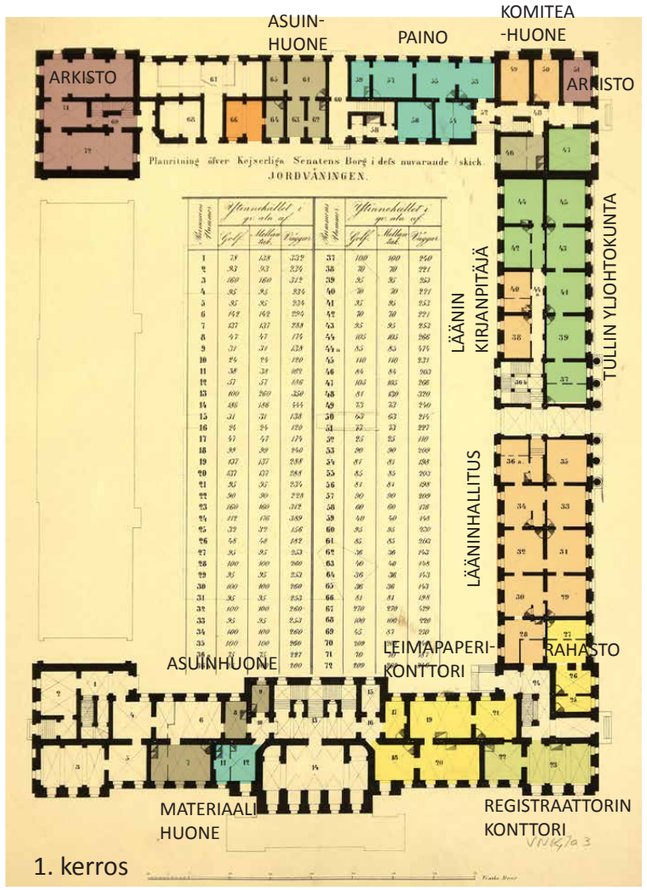

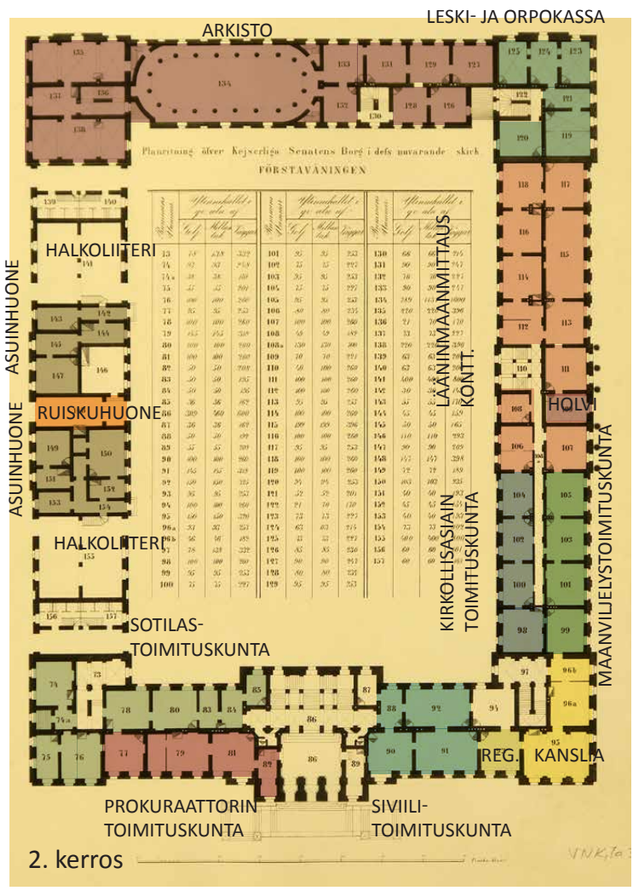

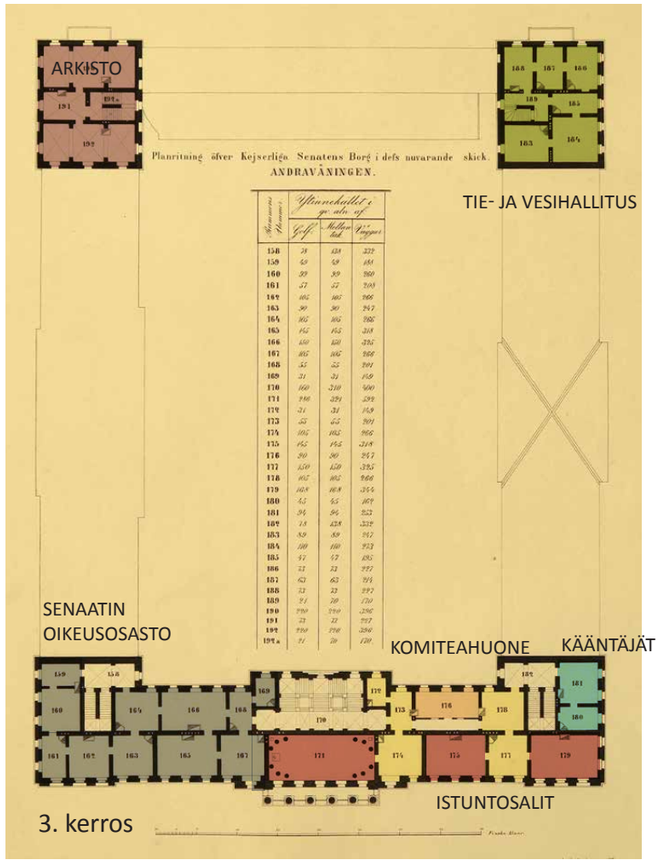

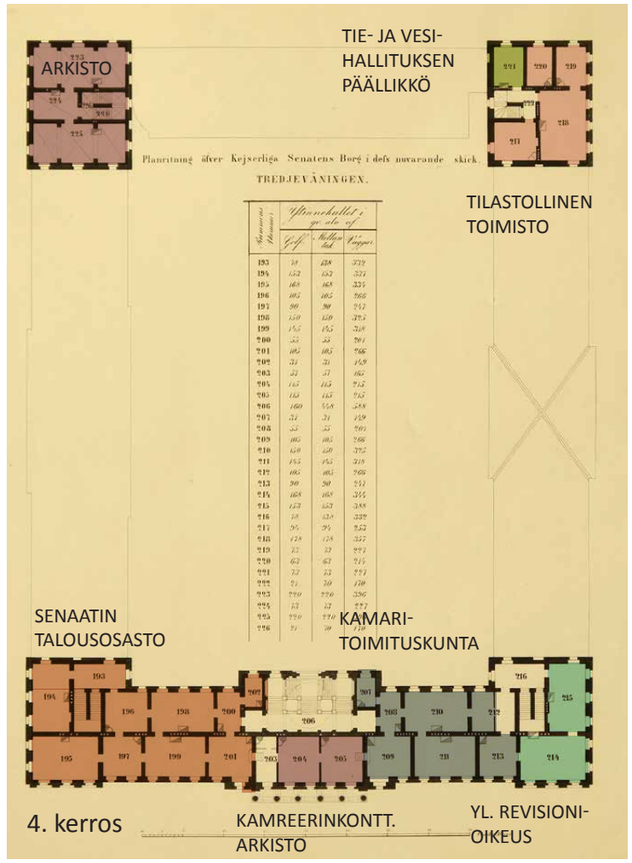

Painetut pohjapiirustukset 1858, VNK, Ia 3, KA. Muokkaus Okulus.

Ikkunoiden uusiminen 1880-luvulla

Aleksanterinkadun julkisivua syksyllä 2018.

Tila 3009; nykyiset ikkunat ovat pääsääntöisesti peräisin vuodelta 1887. Ikkunoihin on lisätty kolmannet lasit ja heloituksia on uusittu tarpeen mukaan.

Muutosten volyymi kasvoi tuntuvasti siinä vaiheessa, kun varsinaiset lisärakennushankkeet tulivat taas kuvaan mukaan 1880-luvun jälkipuolella. Intendentinkonttorista oli tullut 1865 Yleisten rakennusten ylihallitus. Vuosina 1887 - 1904 keskusviraston päällikkönä, ylitirehtöörinä, toimi arkkitehti Sebastian Gripenberg. Hänen kaudellaan ylihallituksen arkkitehdeista ainakin Florentin Granholmin ja Carl Ricardo Björnbergin toiminta erityisesti sivusi Senaatintaloa. Ylihallituksen virkamiehen Magnus Schjerfbeckin kollegastaan Björnbergistä laatiman nekrologin (1917) mukaan tämän uran arvostetuimmat saavutukset liittyivät olennaisesti toimintaan Senaatintalon johtavana arkkitehtina 1892 - 1905.

Senaatintalossa 1880-luvun jälkipuoli oli muun ohella suuren ikkunaremontin aikaa. Vanhat pieniruutuiset ikkunat poistettiin karmeineen ja aukkoihin sovitettiin ajanmukaiset T-karmit ja puitteisiin isot lasiruudut. Poikittainen yläruutu tosin jaettiin välipuitteella kahtia karmin pystypuun linjassa. Moniruutuisten ja T-karmia sirorakenteisempien ikkunoiden poistumisella oli tietynasteinen pelkistävä vaikutuksensa ulkoarkkitehtuurin ilmeeseen. Ensiksi vaihdettiin Senaatintorille ja Aleksanterinkadulle antavat ikkunat 1887.

Paitsi puitteiden ruutujako, myös puitteiden väri vaihdettiin vaaleasta huomattavan tummaksi. Aikakaudelle tyypillisiä olivat tummaa puuta jäljittelevät kuultomaalaukset tai suoranaiset ootraukset. Tummien ikkunapuitteiden traditio on jatkunut Senaatinlinnan huoltomaalauksissa tähän päivään saakka, vaikka sävy onkin liittynyt oman aikansa selvästi sävykkäämpään kokonaisuuteen. Vuosien saatossa sävy on hiukan vaalentunut, ehkäpä reaktiona perussävyjen muutokseen. Vastapäisessä yliopiston päärakennuksessa 1800-luvun lopulla vaihdetut T-karmi-ikkunat ovat vähitellen saaneet jokseenkin keskiharmaan sävyn, luonteeltaan karkeasti 1820-luvulle tyypillisen vaalean harmaan ja tumman kuultokäsittelyn välimaastossa.

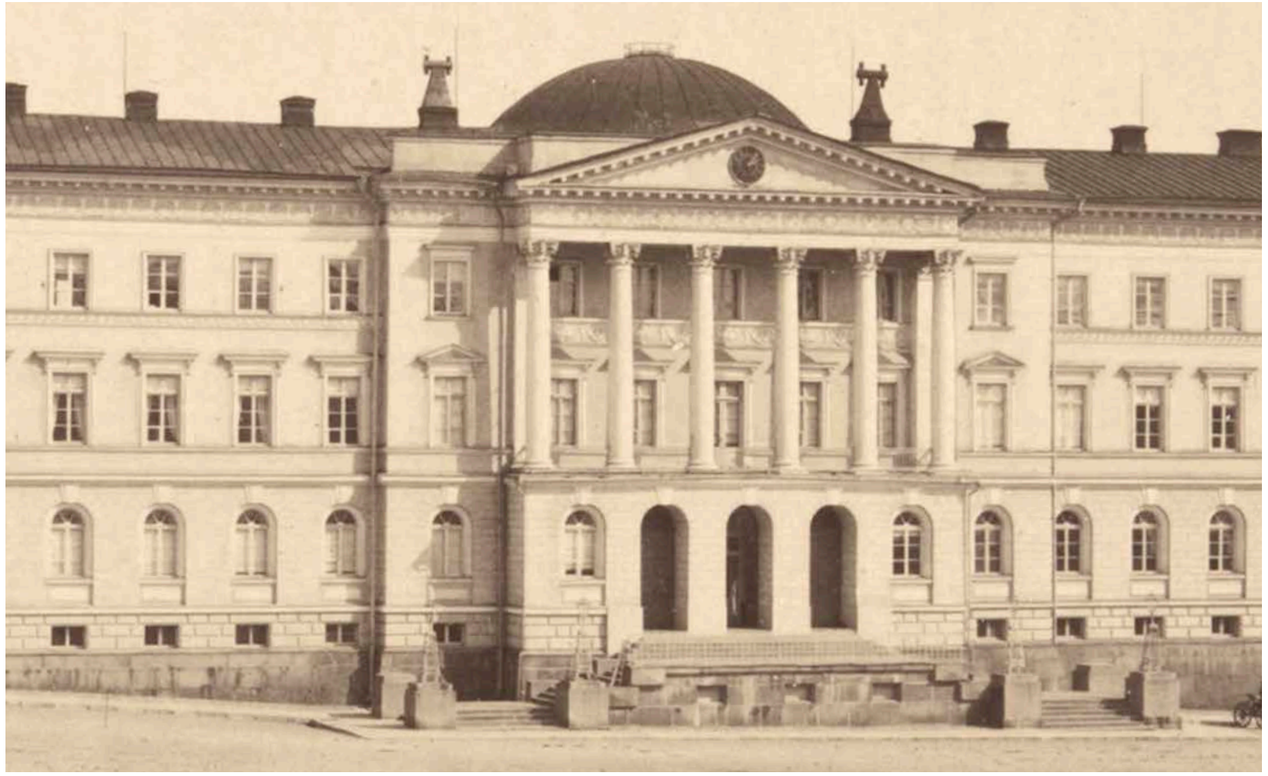

Yllä kuva vuodelta 1883, ennen ikkunoiden vaihtoa, alla 1890-luvulta, vaihdon jälkeen.
1883 Karl Lindahl, G16297, HKM, 18890, Ståhlberg, N102922, HKM.

Pohjoissiiven länsiosan korotus 1890

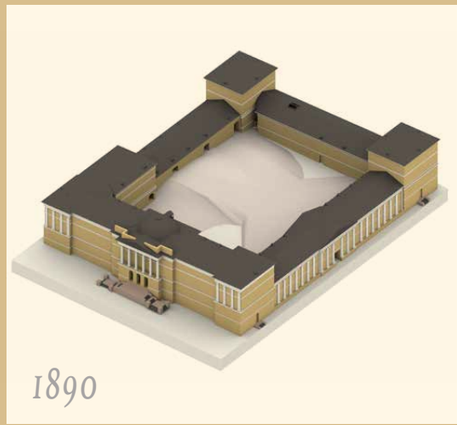

Vuosikymmeniin ensimmäinen Senaatintalon ulkoisia ulottuvuuksia muuttanut rakennustoimi oli matalan Hallituskadun siiven läntisimmän kolmanneksen uudelleenrakentaminen torisivustan kanssa tasakorkeaksi. Vuosina 1889 - 1890 toteutetun laajennuksen suunnitteli Florentin Granholm. Länsireunan porttikäytävän lisäksi uudisosan holvattu pohjakerros käsitti kadulta ja pihalta tavoitettavan halkoliiterin. Kummankin varsinaisen lisäkerroksensa osalta uudisrakennus oli torisivustan virastohuoneistojen epäitsenäinen laajennus, jonka kerroksiin pääsi vain luoteisen kulmapaviljongin portaasta. Katujulkisivun Granholm toteutti viereisen Engelin paviljonkifasadin mallin mukaan.

Vuosikertomuksessa hanketta kuvattiin seuraavasti: *"Alimmassa kerroksessa pidetään, kuten ennenkin halkovarasto, toisen kerroksen huoneusto sisustettiin Oikeus-oaston ahtaiden huoneiden lisäksi; huoneet kolmannessa kerroksessa sisustettiin osaksi kauppa- ja teollisuushallituksen käytettäväksi, osaksi niiden komiteain istuntohuoneiksi, joita Keisarillinen Senaatti kutsui kokoon. Työt teki urakalla rakennusmestari K. G. Sivenius Helsingistä ja oli rakennus valmiina tarkoitustansa varten 1 p:nä lokakuuta 1890."*

Tämä korotustyö on mitä ilmeisimmin tarkoittanut edellisen, 1851 valmistuneen pohjoissiiven, kokonaisvaltaista purkamista tällä alueella. Uudisrakennus oli muutaman metrin edellistä leveämpi, joten edes perustuslinjoja ei ole voitu täysin hyödyntää. Uudisosaa on vaikea nähdä itsenäisenä rakennushamona ja onkin oletettavaa, että koko pohjoissiiven korotus, tai käytännössä uudelleenrakentaminen, oli jo tässä vaiheessa tiedossa.

Vuoden 1890 korotus liimaantuu kiinni Engelin osan luoteispaviljonkiin, jatkaen engeliläistä koristeaiheistoa jokseenkin identtisesti. Julkisivussa lisärakennus erottuu luoteisesta kulmapaviljongista vain pienellä sisäänvedolla. Porttikäytävä on muokattu sisätilaksi ja halkoliiteriin ja porttikäytävään johtaneet kaksoisovet on korvattu ikkunoilla viimeistään 1910-luvulla. Kuvat 2018.

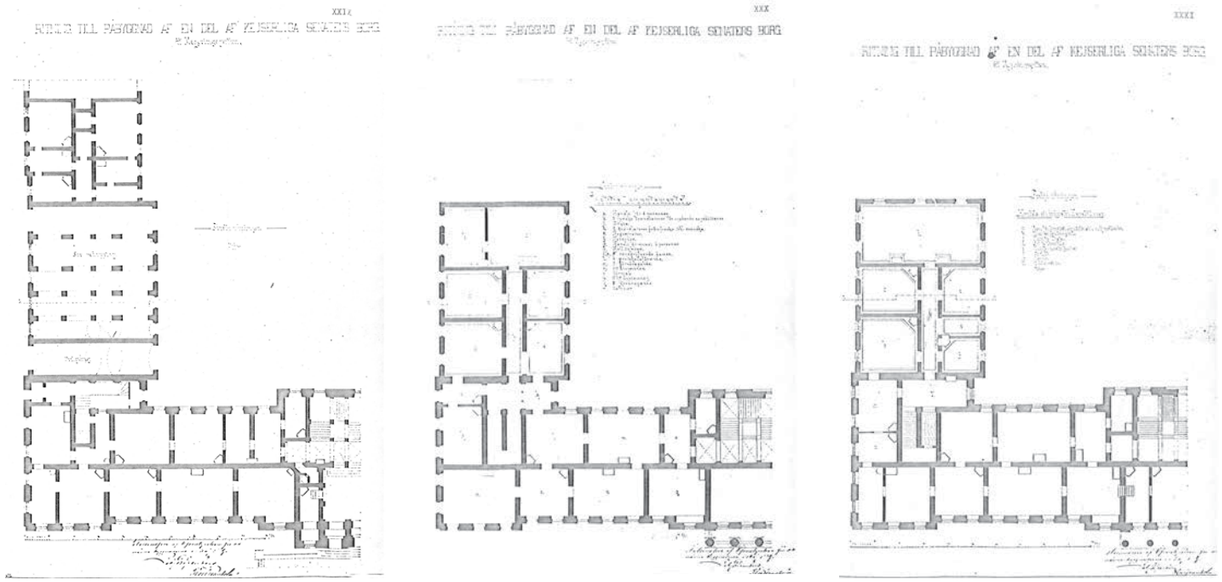

Florentin Granholmin suunnitelmat pohjoissiiven länsiosan korotuksesta 1889, hyväksynyt silloinen yli-intendentti Sebastian Granholm. Originaalien sijainti tuntematon, oletettavasti kuitenkin Kansallisarkisto. Nämä kopiot skannattu raportista Arkton RHS, osa 1.

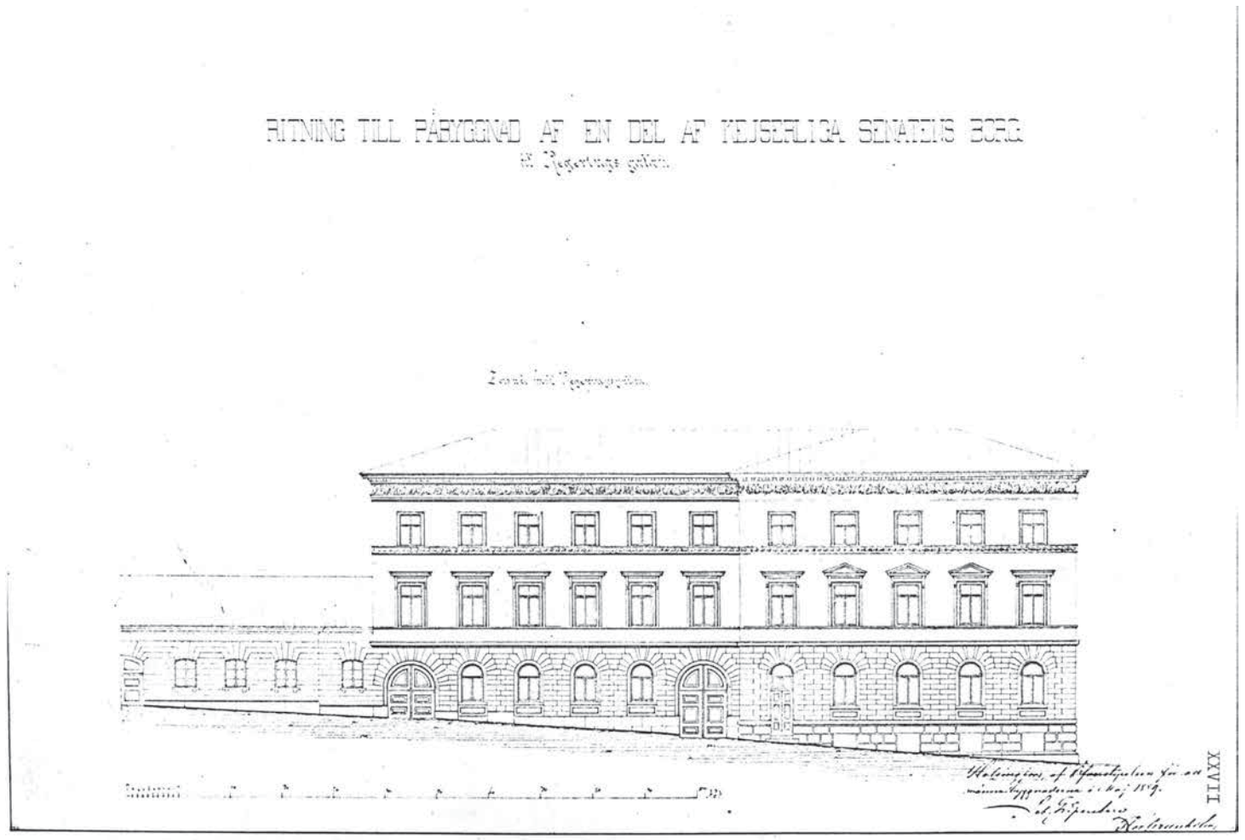

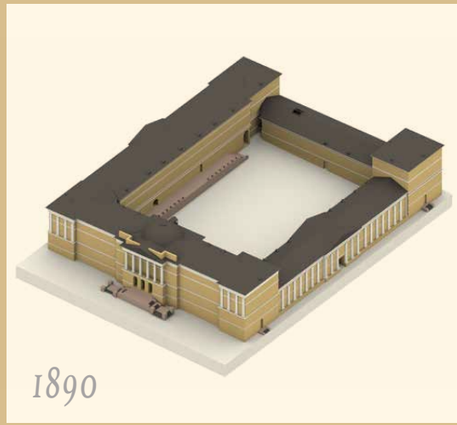

Hallituskadun sivusta täydennettiin lopulta kauttaaltaan tasakorkeaksi vuosien 1899 - 1900 rakennusvaiheessa, jonka esivalmisteluina purettiin loput 1850-luvun taloussiivestä. Samanaikaisesti sai kortteliin vuonna 1859 perustettu senaatin kirjapaino linnanpihalle oman talon. Tätä varten koko mittava kallioterassi poistettiin talvikaudella 1898/1899. Ripeästi sujuneet uudisrakennustyöt urakoi Juho Ahde. Pohjoissiiven kolmikerroksisen uudisosan ja pihan painotalon suunnitteli 1897 Ricardo Björnberg.

Kuten aikaisemmin Granholm, myös Björnberg käytti uudisosan katujulkisivun mallina viereisiä Engelin paviljonkifasadeja. Tätä kautta Senaatintalon pohjoissivustaan muodostui arkkitehtonisesti yhtenäinen fasadirintama, johon kulmapaviljongit liittyvät risaliitinomaisesti. Granholmin lisärakennusosa ei jäänyt erottumaan erillisenä rakennusvaiheena. Julkisivun keskelle Björnberg sijoitti risaliitin, joka käsittää kuusi korinttilaista 3/4-pylvästä pohjakerroksen ulkoneman varassa ja niiden kantaman päätykolmion. Pohjoissiiven pääsisäänkäynti sijaitsee aivan huomaamattomasti risaliitin itäreunassa, kun taas pihalle johtavien porttikäytävien suuaukot siiven kummassakin reunassa erottuvat selvästi.[30]

30 Tarkemmin: Suomen virallinen tilasto 1888-1907, KK.

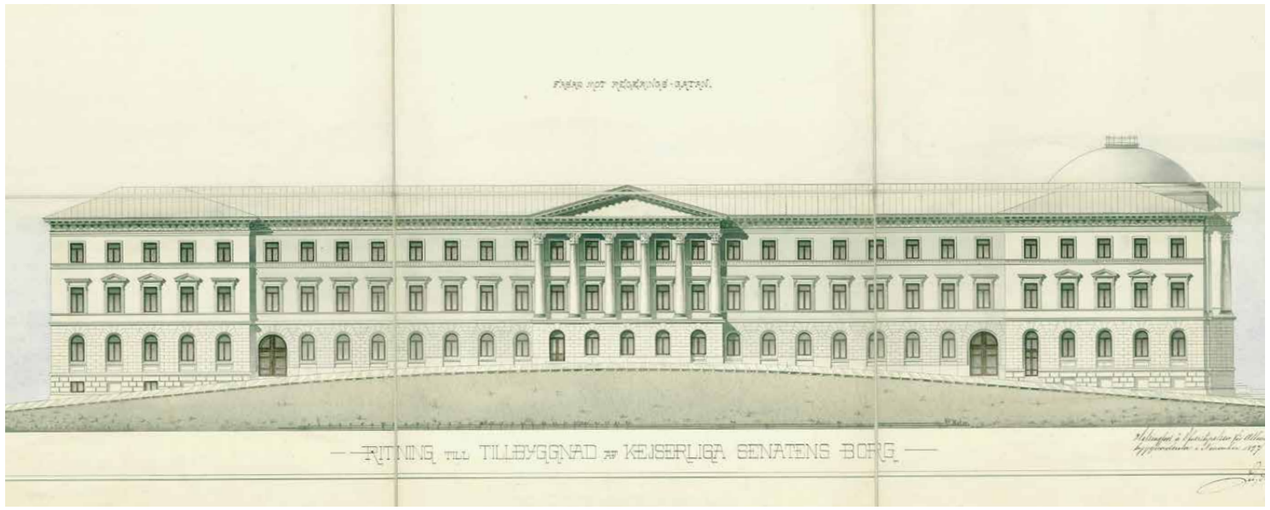

Ricardo Björnbergin laatima julkisivupiirustus uudesta korotetusta pohjoisjulkisivusta vuodelta 1897. Piirustuksen on signeerauksellaan hyväksynyt YRY:n ylijohtaja Sebastian Gripenberg. Vahvasta keskirisaliitista huolimatta rakennuskokonaisuus oli liikenteellisesti epäsymmetrinen, johtuen siitä, että kymmenen vuotta aiemmin tehty länsipään korotus oli ajateltu länsisiipeen liittyviksi huoneiksi. Näin ollen porrashuone sijoittui keskirisaliitin itäiseen reunaan. Rakh II, Ica 183, KA.

Alla katutason pohjapiirustus (nykyinen 2. kerros). Piirustuksessa uudisosan ja aiemmin valmistuneen länsiosan välinen tiilimuuri on merkitty purettavaksi, mutta vuoden 1904 dokumentoivassa piirustuksessa kohdalla on paksuhko väliseinä. Osa uudisosan väliseinistä on tiilestä muurattuja, osa puurakenteisia, keveitä väliseiniä. Leikkaus paljastaa, että rakennus on ilmeisesti suunniteltu edelleen puhtaasti perinteisin menetelmin - tiilirunko, puiset välipohjat ja puiset kattorakenteet. Porrashuoneen laveerauksessa on kiinnostavaa huomata, että ylimmän kerroksen pilasterit on ajateltu marmoroiduiksi ja varsin tummiksi. Rakh II, Ica 183, KA.

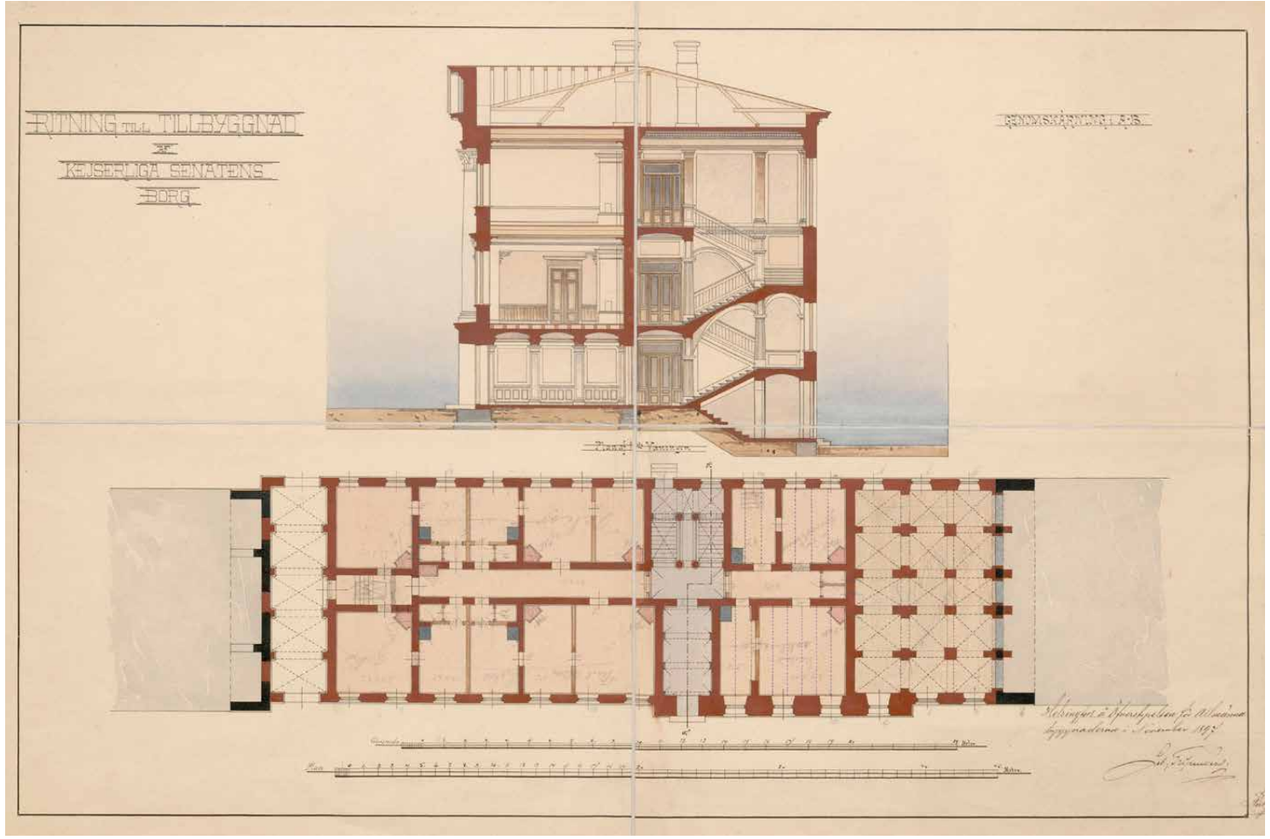

Uuden porrashuoneen sisäänkäynti vastasi kooltaan keskirisaliitin muita aukkoja, mutta sisäänveto tarjosi suojaisan sisäänkäynnin. Tamminen ovi on säilynyt erittäin hyvin syvennyksessään. Kuva 2018.

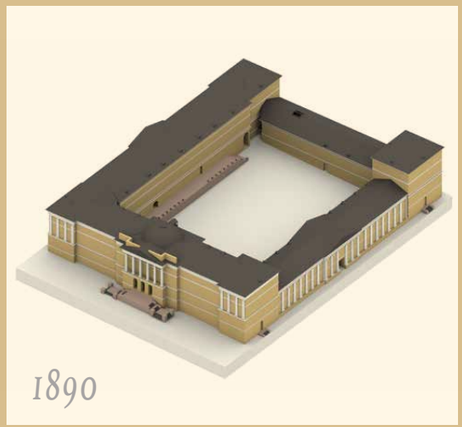

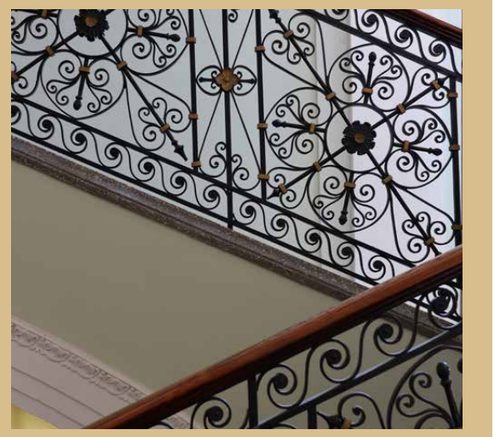

Ylihallituksen piirissä oli selvästi pidetty hyvin tärkeänä, että pohjoissiipi sopeutui ulkoasultaan Engelin Senaatintaloon. Tavoiteltu tulos piti saavutettaman seuraamalla pikkupiirteisesti Engelin muotokieltä. Näin voidaan päätellä siitä likipitäen ylistävästä loppupäätelmästä, jonka Granholm lisäsi toimittamansa pohjoissiiven lopputarkastuksen pöytäkirjaan. Kovasti kiittävä ja engeliläisen arkkitehtuuritradition arvoa esiin tuova oli myös arkkitehti Magnus Schjerfbeckin Björnbergistä laatima nekrologi vuoden 1917 Arkkitehti-lehdessä. Aikakauden arkkitehtuurissa kertaustyylien hengästyttävän tyylikirjon jälkeen uutta innoitusta ja puhdaspiirteisyyttä haettiin menneisyydestä. Ylihallituksen piirissä yhtenä reaktiona näyttää olleen klassismin arkkitehtuurimuotojen arvostus ja suosiminen, missä luonnollisesti nojauduttiin voimakkaasti juuri Engelin perintöön. Maan tärkein hallintorakennus, Engelin keskeisiin luomuksiin kuulunut Senaatintalo, pysyi vankasti valtion arkkitehtien hoidossa. Tuntuu siltä, että Björnbergin pohjoissiiven suunnittelutyö sai ylihallituksen arkkitehtipiirissä erityistä huomiota yhdenlaisena Engel-ihailun tulikokeena ja ylihallituksen näytönpaikkana.

Schjerfbeck viittaa nekrologissaan myös Björnbergin toisen tyyppisiin ansioihin Engelin työn vaalijana Senaatintalossa. Tämä oli mm. restauroinut pieteetillä joitakin Engelin aikaisen koristelunsa säilyttäneitä saleja ja ehdottanut (turhaan) Engelin tarkoittaman värityksen palauttamista torisivustan pääportaikkoon, joka oli saanut tummasävyisen uusrenessanssi-ilmeen maalausremontissa 1880-luvulla. Schjerfbeck harmitteli, ettei pohjoissiivessä ollut ollut tarvetta sellaisiin edustavampiin huoneisiin, joiden käsittelyssä Björnberg olisi voinut täysin hyödyntää Engelin interiööritaiteen tuntemustaan. Pohjoissiiven portaikon (E-porras) Björnberg suunnitteli torisiiven pääportaikon hengessä paestum-tyyppisiä pylväitä myöten. Esikuvaansa selvästi pienempi porrashuone kopioi 70 vuotta vanhemman ratkaisun ilmiasun yksityiskohtaisen tarkasti. Vain taotun porraskaiteen orgaanisempi koristeellisuus ja lattian mosaiikkibetonin ruutukuosi paljastavat Björnbergin aikalaismaun pienipiirteisemmän koristeellisuuden. Massiivisten pylväiden ja palkistojen muotojen runsaus esiintyy pienemmässä porrashuoneessa hiukan pakotettuna ja ahtaana. Engelin ja Björnbergin porrashuoneiden ylähallien seinien jäsenöinti friisin akanthusaiheita myöten on jokseenkin identtinen, mutta alakaton konstailemattomalla, geometrisellä kasetoinnilla Björnberg ilmaisi oman porrashuoneensa selvän alisteisuuden.

Ricardo Björnberg
Arkkitehti-lehti 1917.

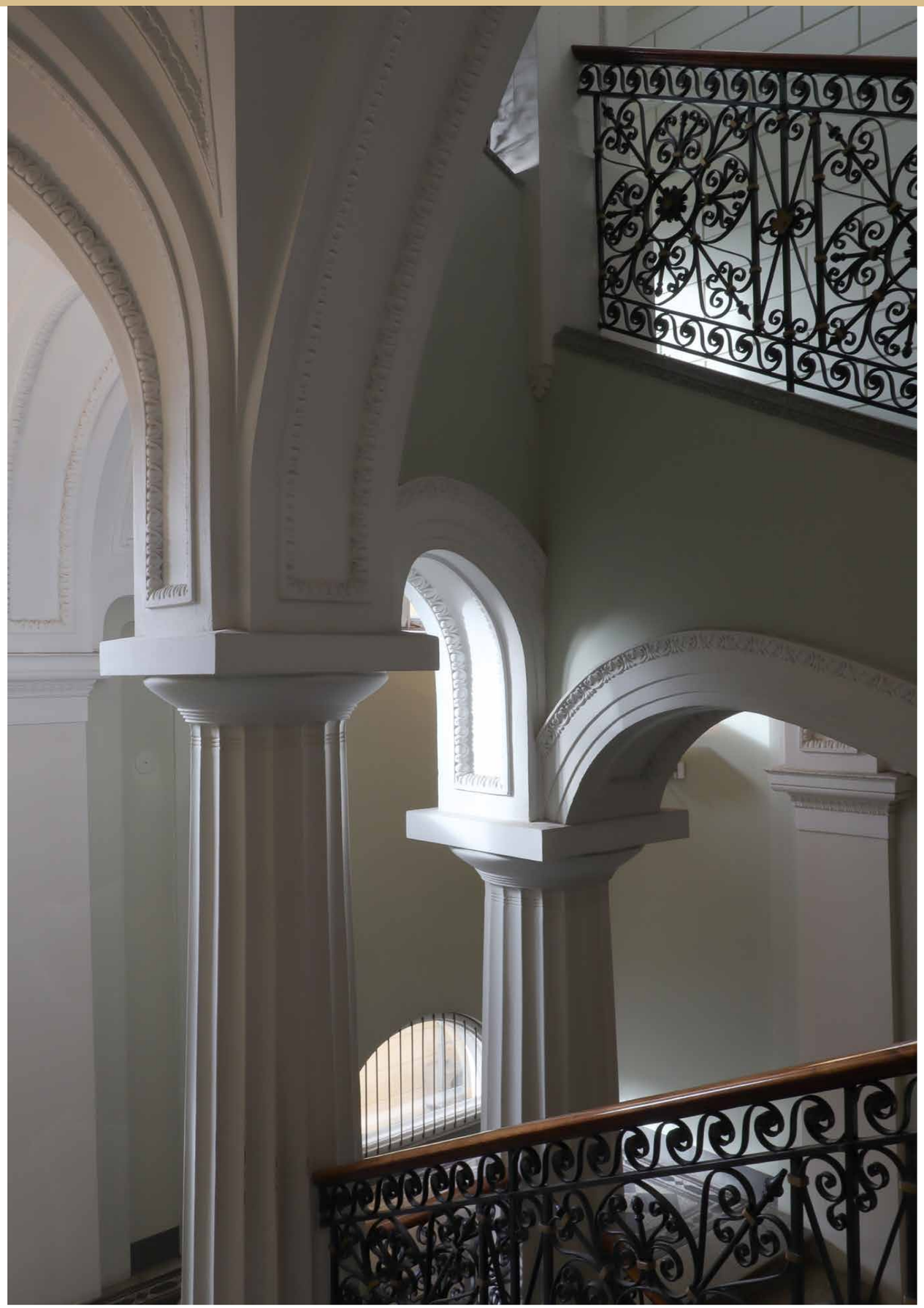

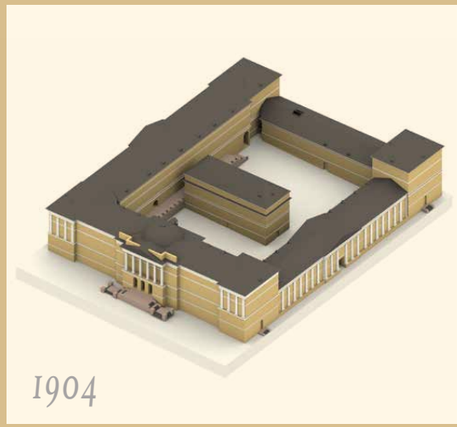

R. Björnbergin suunnitelma sisäpihan painotaloksi, ensimmäinen 3-kerroksinen vaihe. Originaalien sijainti tuntematon, oletettavasti kuitenkin Kansallisarkisto. Nämä kopiot skannattu raportista Arkton RHS, osa 1.

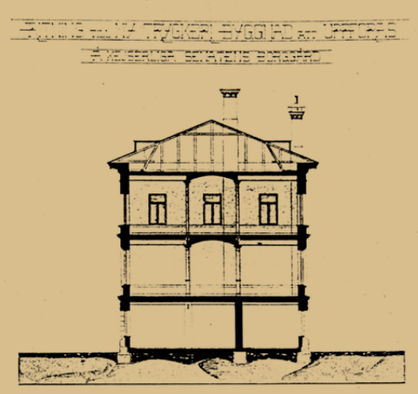

1800-luvun alkupuoliskolla Helsingissä toimi useita pieniä yksityisiä kirjapainoja, joiden kesken valtiolliset painatustarpeet kilpailutettiin. Tilanne ei kuitenkaan vastannut tarvetta ja vuonna 1859 Senaatti päätti oman kirjapainon perustamisesta, mikä tarkoitti neljän hengen (faktori, latoja, painaja ja juoksupoika) voimin toimivaa painoa. Paino sijoitettiin tällöin itäsiiven pohjakerrokseen. 1860-luvulla painotöihin kuuluivat mm. postimerkit, veronauhat, Suomen valtion setelirahat, kirjekaavakkeet, posti- ja tilikirjat, ansioluettelot, kiertokirjeet, taulukot, kuitit ja kaavakkeet, eri tieteen ja toiminnan alojen selostukset, määräykset ja neuvonannot sekä asetuskokoelmat.[31] Vuosisadan loppupuoliskolla kirjapainon työmäärä kasvoi, henkilökunnan ja painokoneiden määrä lisääntyi ja painotilat kävivät ahtaiksi, minkä johdosta vuonna 1897 päätettiin rakentaa kirjapainolle oma kolmikerroksinen rakennus. Painotalon rakentaminen keskelle sisäpihaa 1899 - 1900 muutti korttelipihan asetelman perusteellisesti. Uudisrakennus jakoi pihan kahteen osaa ja katkaisi pitkät näkymät. Luonnonmuotoisesta kalliomäestä muotoiltiin pohjoissiiven kylkeen kiinni kapeahko tasanne, jonka pinnat viimeisteltiin graniitilla ja päätyihin tehtiin portaat pihatasolle. Terassi tarjosi yhteyden Hallituskadun siiven pohjakerroksesta alempana sijaitsevalle pihamaalle. Kirjapainon rakennus sijoitettiin pihan keskilinjaan, pohjoispäädystään kiinni mainittuun terassiin.

Talo sai kaksi varsinaista kerrosta ja osittain kaltevaan pihapintaan painuvan pohjakerroksen. Kummankin ylemmän kerroksen päätilana oli avara työsali, jossa valurautapylväät kannattivat välipohjan rautapalkkeja. Keskuslämmitys, ilmastointijärjestelmä, vesijohto, sähkövalo ja sähköllä toimiva hissi olivat rakennuksen modernia varustusta. Painotalon ulkoarkkitehtuurissa, kuten pohjoissiiven pihajulkisivussakin, Björnberg pysytteli ympäröivien Engelin pihafasadien muotokielessä.

Uutta ilmettä painotalo sai jo 1904, kun siihen Björnbergin piirustusten mukaan lisättiin kerros latomosalia varten. Ylöspäin salitila oli avoin rautarakentein kannatettuun vesikattoon saakka. Ulkoasussa korotus esiintyy räystään yläpuolisena kerroksena pihapiirissä omaleimaisine, puoliympyrää korkeampine kaari-ikkunoineen.

Painotalon rakentamisesta huolimatta käyttökelpoinen piha-alue laajeni huomattavasti entisestä, kun kalliomäki tasattiin. Pihapinnan uudet osat kivettiin ja vanhat kiveykset kunnostettiin 1901. Pääalaltaan piha pysyi kenttäkivin päällystettynä, uutta olivat rakennusten vierustoille tehdyt asfalttibetoniset jalkakäytävät.

31 Wasastjerna, Hans R. 1959

Uuteen kerrokseen sijoitettu latomosali toteutettiin korkeana tilana, siten että rautaiset kattotuolit ovat osa interiööriä. Ullakko erotettiin latomosalista kylmäksi tilaksi vasta 1983-84 muutostöissä. Kuva Lintunen 1952, Kansan arkisto.

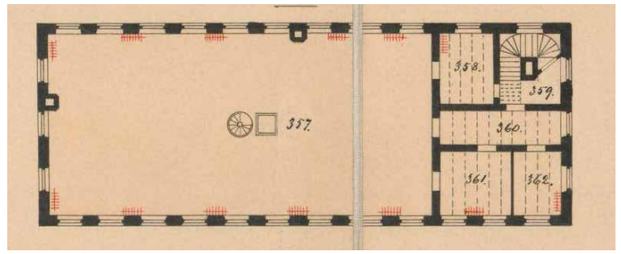

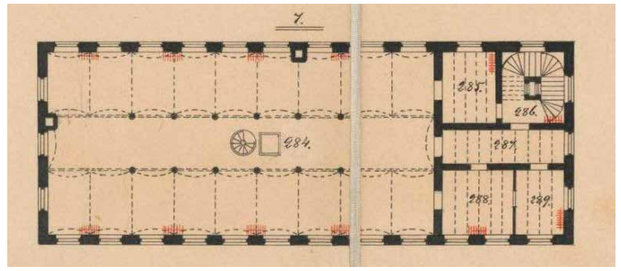

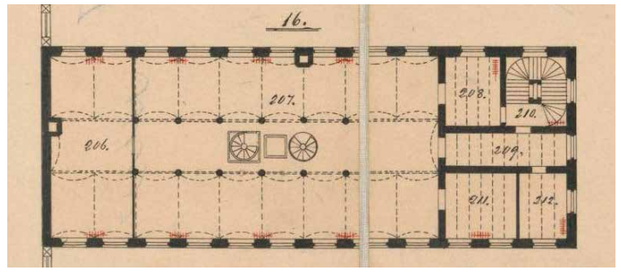

Pohjapiirustukset ovat otteita vuoden 1904 dokumentoivasta, koko korttelin käsittävästä piirustussarjasta. Uudisrakennus oli kokonaan Valtion kirjapainon käytössä. Rakh II, Ica 173, KA.

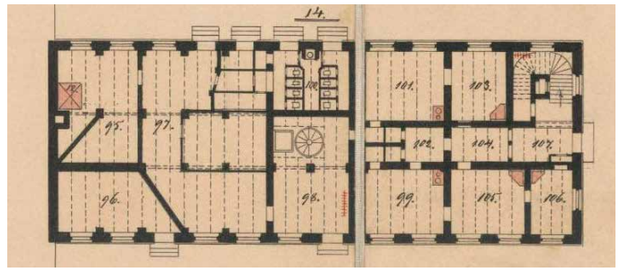

Dokumentoiva laveerattu julkisivujen piirustussarja vuodelta 1905. Piirustuksessa näkyy terassin alkuperäinen, portaisiin päättyvä muoto ja pihasiiven korotuskerroksen korkea tila kattotuoleineen. Rakh II, Ica 169, KA.

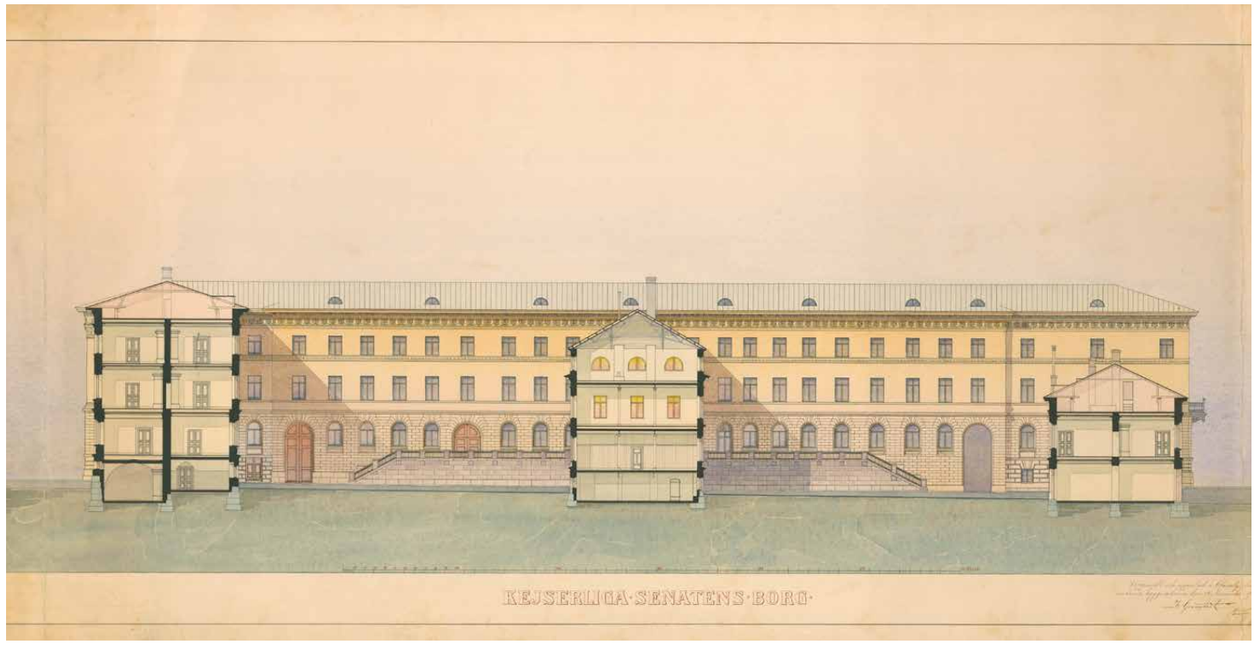

Muutokset länsisiivessä vuosisadanvaihteeseen asti

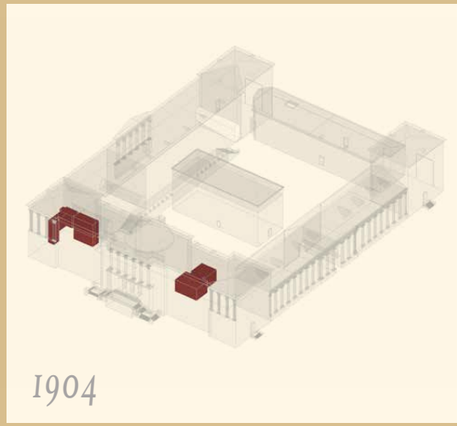

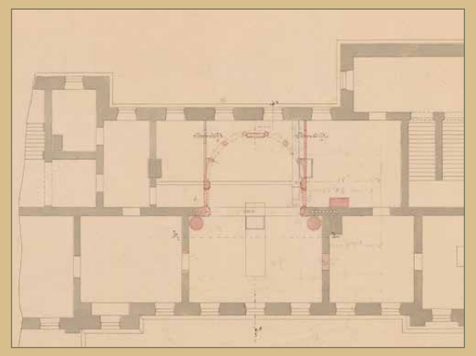

Talousosaston uusi istuntosali. Salin puolipyöreä itäpääty ei toteutunut, mutta huonetilat yhdistettiin muutoin tämän suunnitleman mukaan. Jac Ahrenberg 1889, otteita pohja ja projektio, Rakh II, Ica 176, KA.

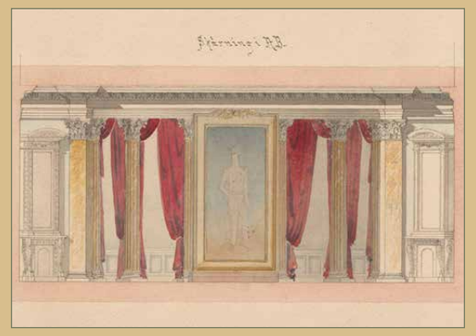

Oikeusosaston istuntosali, länsisiiven luoteisnurkassa noin 1917. Sundström, km003w12, HKM.

Päärakennuksen kaltaiseksi mielletyn länsisiiven muutokset ovat olleet varsin maltillisia niin kauan kuin korttelissa on löytynyt laajennusmahdollisuuksia muihin suuntiin. Vuoden 1894 vuosikertomuksessa tehtyjä korjaustöitä kuvattiin näin: *"Keisarillisen Senaatin rakennuksessa on joka vuosi tehty perinpohjaisia ja kalliita korjaustöitä, niinkuin uudet katot galvaniseeratusta rautapellistä, uusia ikkunoita, muutamia uusia uuneja ja varsinkin sisustustöitä."* Samantapaisia kirjauksia löytyy myös seuraavilta vuosilta, mutta vuosisadan lopun suuret uudiskohteet, pohjoissiipi ja pihasiipi, saavat enemmän palstatilaa ja länsisiiven muutosten maininnat ovat yleispiirteisiä. Pohjapiirustusten perusteella löytyy muutamia muutostoimenpiteitä. Luoteispaviljongin sisäänkäynti Hallituskadulta oli Engelin ratkaisussa järjestetty pohjakerroksesta ja risaliitin keskiakselista, josta sisäänkäynnin portaat johtivat siis alaspäin. 1800-luvun lopulla sisäänkäynti järjestettiin risaliitin itäiseen aukkoon ja kerrosta ylemmäksi, joten sisäänkäynti toimistokerroksiin saatiin selkeämmäksi. Vuodelta 1889 on säilynyt Jac. Ahrenbergin suunnitelmat Senaatin talousosaston uuden istuntosalin muotoilemiseksi valtaistuinsalin eteläpuolelle. Suunnitelman pääpiirteet ovat ilmeisesti toteutuneet, mutta pylväillä järjestelty puolipyöreä pääte on jäänyt tekemättä. Samaan vaiheeseen liittynee luoteispaviljongin pääkerroksen nurkkahuoneen järjestely Senaatin oikeusosaston istuntosaliksi.

Kustannusarvioiden perusteella vaikuttaakin siltä, että ainakin länsi- ja eteläsiivessä on vuosisadan vaihteen tienoilla tehty varsin laajoja modernisointitöitä. Vanhempia toimistotiloja on usean vuoden aikana vähitellen kunnostettu, lattioihin on laitettu linoleum-mattoja, seiniä on tapetoitu, uuneja uudelleenmuurattu ja sisäkäymälöitä on rakennettu.

Talousosaston istuntosali länsisiiven pääkerroksessa,sijoitettuna poikittain, läpi siiven, noin 1900. Kuva 199538, MV.

1904

1800-luvun jälkipuoliskolla, aina 1900-luvun alkuun saakka muutokset pääsiivessä olivat hyvin maltillisia. Piirustussarjaan on kirjattu muutokset suhteessa vuoden 1858 dokumentoivaan sarjaan. 1800-luvun jälkipuoliskon aikana uunimallien muutoksia on tehty muutamia kymmeniä, väliseinämuutokset ovat vähäisiä. Huomionarvoisia ovat pääporrashuoneen ensimmäisen kerroksen porrastasanteen yhteyteen tehdyt sisäkäymälät. Tilannetta dokumentoiva pohjapiirustussarja, kerrokset kellari sekä 1-3, "Kejserliga Senatens Borg, reviderad och kompletterad 1904". Rakh II, Ica 173, KA.

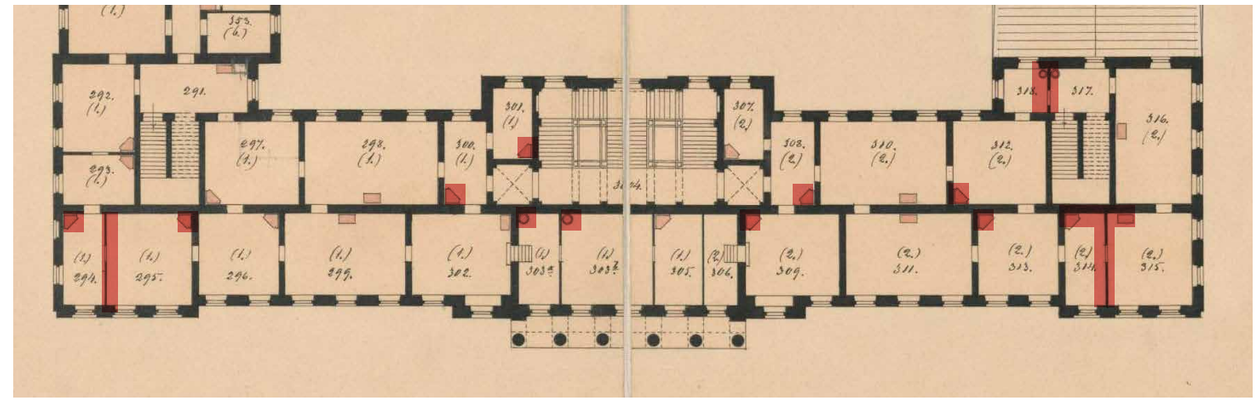

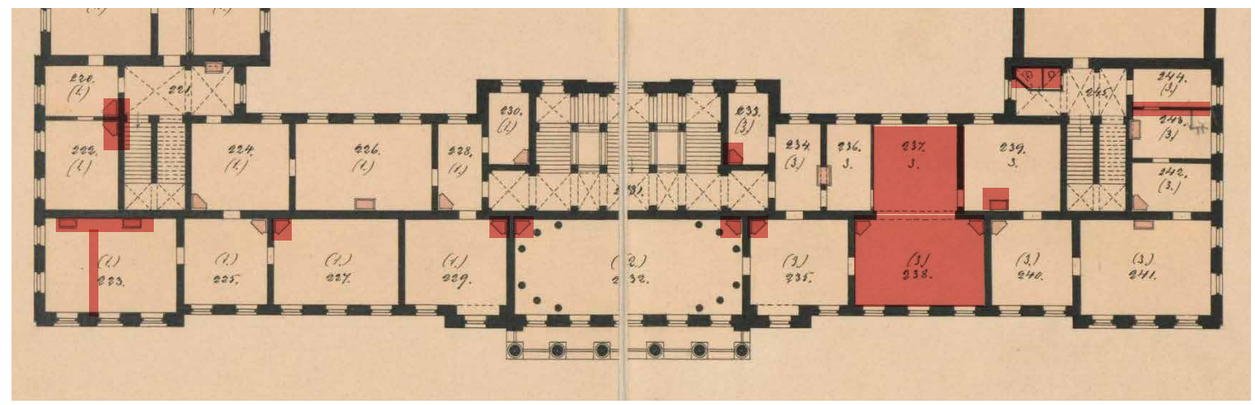

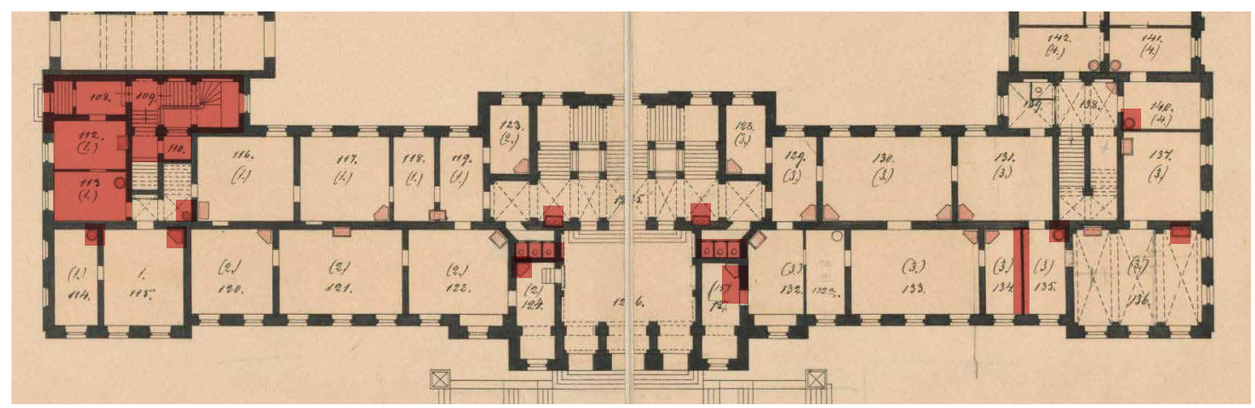

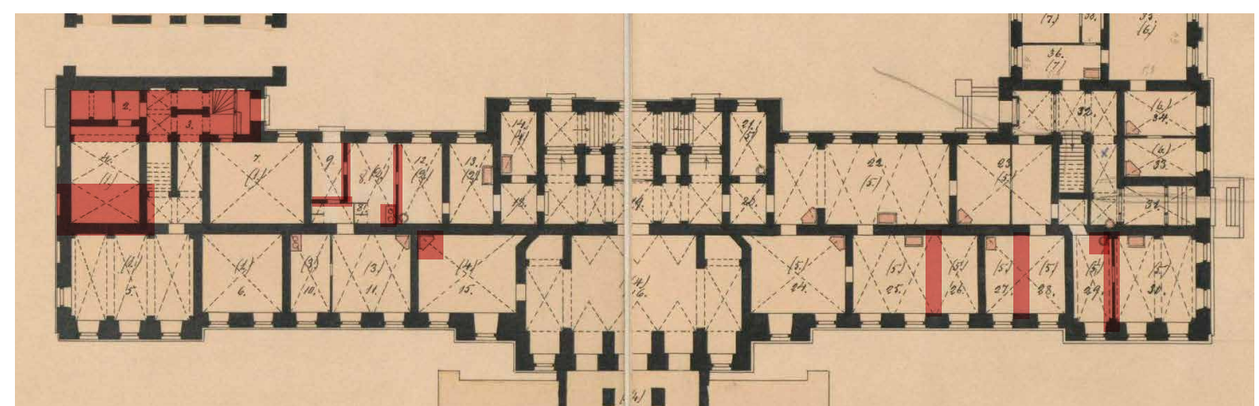

Sisäpuolisia muutostöitä 1910-luvulla

1893, puhtaaksikirjoituskanslia. HK19571117, MV.

Tunnistamaton tila. Huomiota herättävät komeat ovet, jonka tyyppisiä koko korttelissa ei ole säilynyt. Peilien nurkkakoristeiden kaltaiset aiheet näkyvät myös vuosisadan vaihteen kuvissa pääaulan sisäovissa. 1906, kuva 261495, HKM.

Senaatin varapuheenjohtajan huone 1917, nykyinen tila 3011. Kuva km003w19, HKM.

Maailmansodan alla ja etenkin sen aikana Senaatintalossa toimeenpantiin tavanomaisten vuosiremonttien rinnalla monia erityistä suunnittelua vaatineita korjaus- ja muutostöitä. Näihin sisältyi myös ulkohahmoon vaikuttaneita lisärakennuksia, näistä merkittävimmät itäsiiven lähes täydellinen uudelleen rakentaminen sekä eteläsiiven vähäinen korottaminen. Yleisten rakennusten ylihallituksessa Senaatintalon johtavana arkkitehtina toimi kaudella 1910 - 1916 Hjalmar Åberg ja hänen jälkeensä muutaman vuoden Otto F. Holm.

Rakennustekniikan mullistava uutuus, Hennebiquen teräsbetonirakenne, saavutti Senaatintalon viimeistään 1907, mistä lähtien vanhoja ylä- ja välipohjarakenteita vaihdettiin vuosittain teräsbetonisiin, Aug. Kiökemeisterin liikkeen toimesta (Katso Rakenneselvitys). Rinnan Senaatintalon rakenteellisen vahvistamisen kanssa pyrittiin kohentamaan virastohuoneistojen varustelutasoa. Yksi edistyksen merkki olivat vesiklosetit, joiden lukumäärä kasvoi nopeasti 1900-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä eteenpäin.

Varsinkin 1910-luvun alkupuoliskolla tuli työn alle useita virkahuoneistoja Senaatintalon eri puolilla. Muutoksissa kiinnitettiin erityinen huomio sisäyhteyksien parantamiseen. Aiemmin muodostettuja keskikäytäviä jatkettiin ja uusia avattiin; Aleksanterinkadun siipi kuului niihin rakennuksen osiin, joiden pohjakaavat uudistuivat tässä vaiheessa kokolailla. Kulun sujuvuuden tavoittelussa uutta oli sisäyhteyksien tarkastelu enenevässä määrin kerroskohtaisesti koko rakennuksen puitteissa. Pyrittiin eroon Engelin suunnitelman asetelmasta, jossa paviljongit oli suunniteltu erillisiksi ja itsenäisiksi huoneistoiksi. Keskusvirastojen poismuuttojen myötä yhä suurempi osa rakennuksesta tuli senaatin omaan käyttöön ja läpikulku rakennuksen osasta toiseen tuli tarpeelliseksi.

Senaatin linnasta on säilynyt vain harvoja sisäkuvia ennen 1910-luvulla toteutettuja, toimistokäyttöä uudistavia sisämuutostöitä. Näiden harvojen viitteiden perusteella vaikuttaa siltä, että interiöörien koristelua on 1910-luvulla ja myöhemmin riisuttu määrätietoisesti. Tähän päivään säilyneitä koristeleikattuja ovia on säilynyt ainoastaan länsisiiven 3. kerroksen eteläpään torinpuoleisessa edustustilasarjassa.

Valtaistuinsalin odotushuone, nykyinen 3. krs, 3009.
Kuva Sundström 1917, N25997, HKM.
Pohja noin 1916, Rakh II,Ica 168, KA.

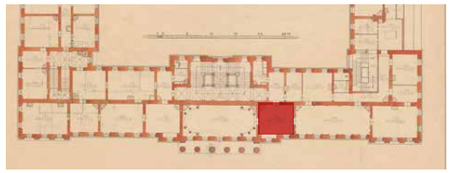

Historiallinen monitilatoimisto, mahdollisesti siviilitoimituskunnan kanslia (ehkä kokoushuone 2020) vuonna 1906, seinällä lukee KACCA, siis kassa.
Kuva 261494, HKM.
Pohja noin 1904, VNK Ia 4, KA.

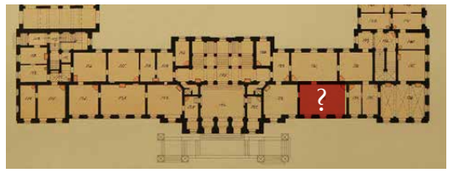

Pääsisäänkäynti. Turvatarkastukseen johtavien ovien peilien pienistä koristeleikkauksista ei enää ole jälkeäkään vaikka ovet muutoin saattaisivat peilijaon perusteella olla hyvinkin vanhat, jopa alkuperäiset.
Kuva 1918, km0000lgs, HKM.

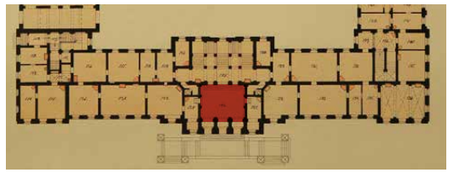

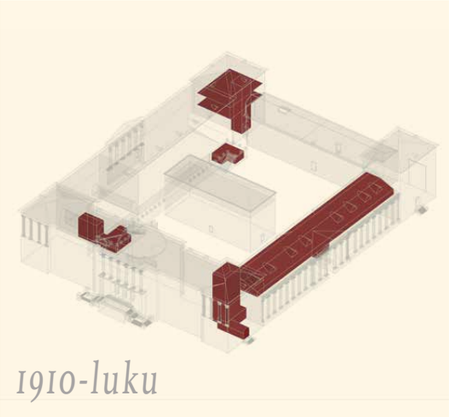

Yllä N-porras, alla D-porras nykyasussa.

Liikennettä parantavien keskikäytävien ohella kiinnitettiin huomiota myös yhteyksiin kerrosten välillä, ja tässä vanhojen porrashuoneiden uusiminen oli tärkeällä sijalla. Koillisen paviljongin N-portaikko muutettiin 1911 - 1913 pääosin vapaakantoiseksi portaaksi liittyen paviljongin ylimpien kerrosten perusteelliseen uudistamiseen.

Omaa luokkaansa oleva modernisointi kohdistui 1914 Senaatintorin ja Aleksanterinkadun kulmapaviljongin portaaseen, nykyiseen D-portaaseen. Engelin porrashuone purettiin pois kokonaan. Tilalle rakennettuun avaraan, käytäväjaksojen kahdelta puolelta reunustamaan porrashuoneeseen konstruoitiin teräsbetonista väljä kolmivartinen porras, johon tehtiin kaide takoraudasta. Portaan keskelle sovitettiin teräsketjujen varassa kulkeva hissi. Lattia- ja lepotasot pinnoitettiin sementtimosaiikilla, seinät stucco lustrolla. Porrashuoneen modernisointi liittyi läheisesti torisivustan länsipäädyn sisätilojen perusteelliseen uudelleenjärjestelyyn, joka varsinkin pääkerroksen ylä- ja alapuolella tarkoitti keskikäytävän avaamista siihen asti sydänseinälliseen pohjakaavaan.[32]

Samoihin aikoihin eteläsiiven keskellä sijainnut 1. ja 2. kerroksen välinen porrashuone purettiin kokonaan ja kulkuyhteys hoidettiin pienellä kierreportaalla. Entinen porrashuone on nykyään valvottuun nk. H-portaan sisäänkäyntiin liittyvä odotus- ja eteisaula. Myös kaakkoispaviljongin C-porrashuonetta suunniteltiin muokattavan siten, että paviljongin läpi saadaan käytäväyhteys, mutta suunnitelmat eivät koskaan toteutuneet. Kaakkoispaviljongin läpikulku järjesteltiin selvästi myöhemmin ja Engelin porrashuone pääsääntöisesti säästäen. Todettakoon, että luoteispaviljongin F-porrashuone on edelleen suurelta osin engeliläisessä asussa, lukuunottamatta 1. ja 2. kerroksen muutostöitä 1800-luvun lopulla.

32 Lopputarkastukset 4.3. ja 17.11.1915. RakH Tarkastuspöytäkirjat (Cb 4). KA.

Noin 1915, koillispaviljongin Valtiokonttorille 1910-luvulla uudistettu tila, nykyiset 3142-3144. Suuren tilan avaaminen koillispaviljonkiin edellytti keskeisen porrashuoneen uudelleen muotoilua. Sundström, km0000lhtm, HKM.

Päiväämätön 1910-luvun piirustus osoittaa kuinka koillispaviljongin N-porrashuoneen ylimmät kerrokset on pakattu pienempään tilaan suoravartisesta tiilimuureihin tukeutuvasta portaasta betonirakenteiseksi, kiertyväksi porrasnousuksi. VNK Ia 13, KA.

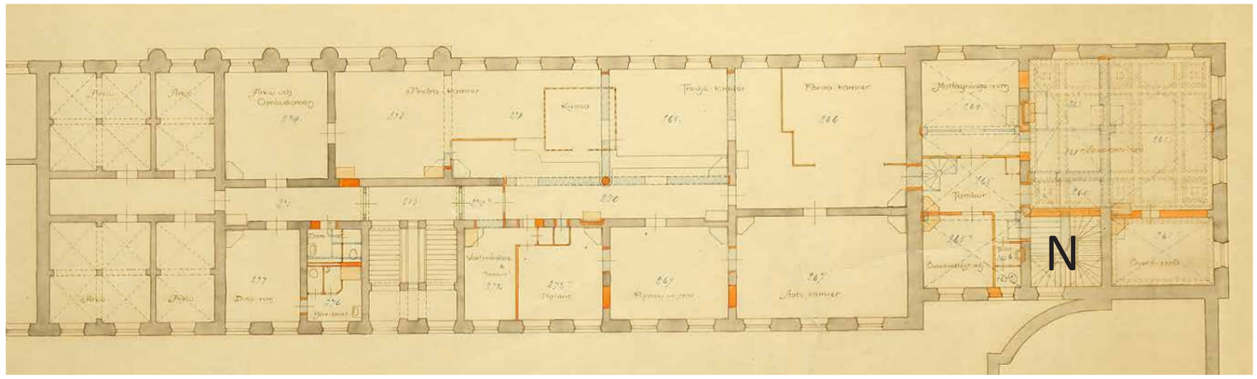

Noin 1914 valmistunut piirustus eteläsiiven porrashuoneiden ja käytäväjärjestelyjen uudistamiseksi. Päiväämätön ja signeeraamaton suunnitelma. VNK Ia 14, KA.

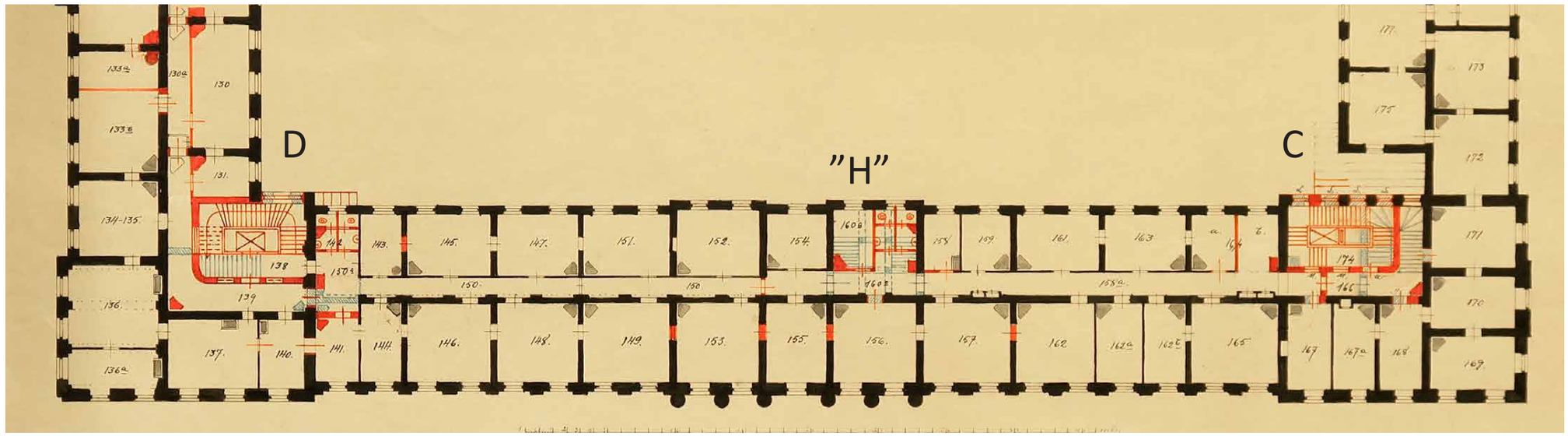

D-portaan sisäänkäynti 1914-1915

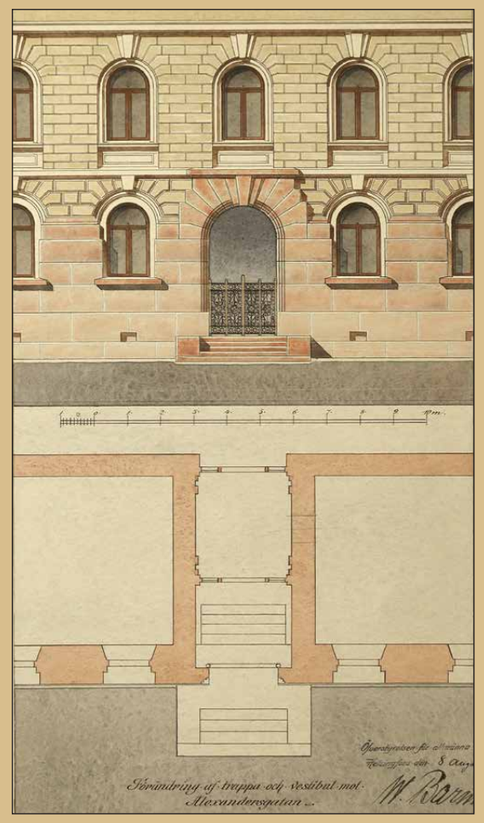

Suurta eteisaulaa hallitsee kaksi selkeämuotoista kaakeliuunia. Lattian mosaiikkibetoni, seinien stucco lustro-pinnat ja kattolistojen sirot klassistiset kipsikoristeet munasauvoineen edustavat oman aikansa huolellista ja harkittua suunnittelua. Portaan yli kulkevan raskaan palkin molemmissa päissä on leveät koristeelliset konsolit, joille on selvästi annettu visuaalinen rooli kuorman kantajana, mutta esteettisesti konsolit jäävät varsin yksinäisiksi tässä muutoin rationaalisen riisutussa interiöörissä.

Porrashuoneen modernisointiin liittyi vastaavan Aleksanterinkadun sisäänkäynnin samanaikainen uudistaminen. Vanha järjestely korvattiin Hj. Åbergin suunnittelemalla vestibyylillä, joka avautuu ulkotilaksi kadulta lähtevän porrasnousun jatkeen osalta. Vestibyylin klassisoivassa muotoilussa ja viimeistelyssä tavoiteltiin erityistä edustavuutta. Tilan pääaiheena on teräsbetoninen kasetoitu tynnyriholvi. Kiillotettujen stukkoseinien dekorointi jäi Åbergin tarkoittamaa hieman yksinkertaisemmaksi.[33]

D-portaan muokkaus on Engelin aikaisten julkisivujen harvoja myöhemmin toteutettuja muutostöitä. Aleksanterinkadun puolella kaakkoispaviljongin vastaava sisäänkäynti on edelleen alkuperäisen kaltaisessa asussa, vaikkakin ovilevy on mitä ilmeisimmin jossain vaiheessa uusittu.

33 F O S, Byggnadsstatistik 1908-1918

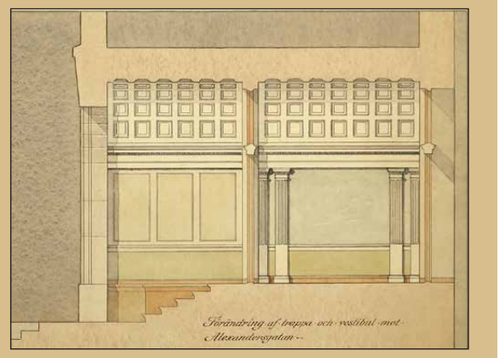

Hjalmar Åbergin laatimat suunnitelmat sisäänkäynnin uudesta järjestelystä. VNK Ia 10, KA.

Aulan keskelle suunniteltuja pylväitä ei toteutettu, vaan yläpuolen kuormat on ratkaistu toisin, betonirakenteen sallimalla notkeudella. VNK Ia 14, KA.

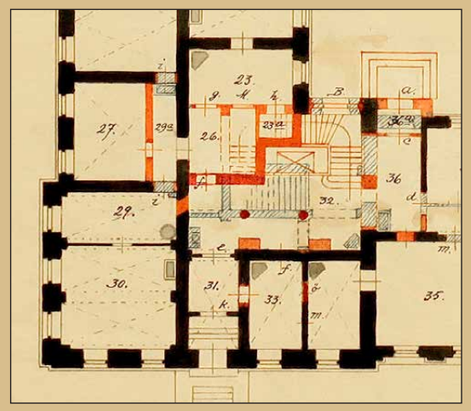

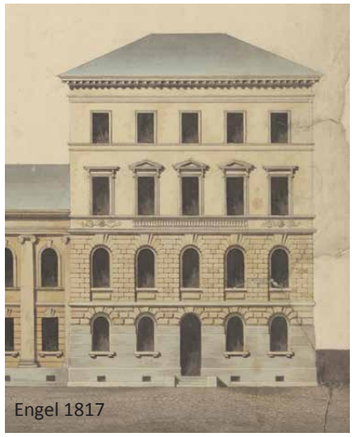

Engel 1817

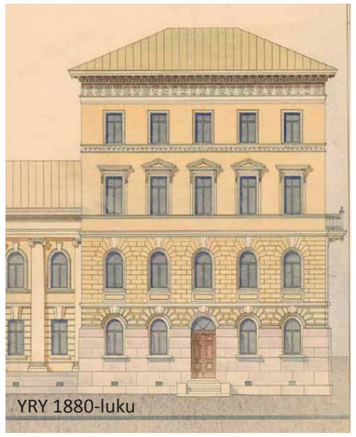

YRY 1880-luku

Lounaispaviljongin D-porras.

Kaakkoispaviljongin C-porras.

Aula on säilynyt suurelta osin tässä asussa, tosin mosaiikkibetonilattia uusittiin 1996 ja alkuperäiset kattovalaisimet listoineen on korvattu tavanomaisilla pallovalaisimilla. Sundström 1917, N25979, HKM.

Porrashuoneen kolmannen kerroksen aulassa oli alunperin vapaasti seisova pylväs; pylväs jäänyt umpiseinän sisään 1976-77. Sundström 1917, N25976, HKM.

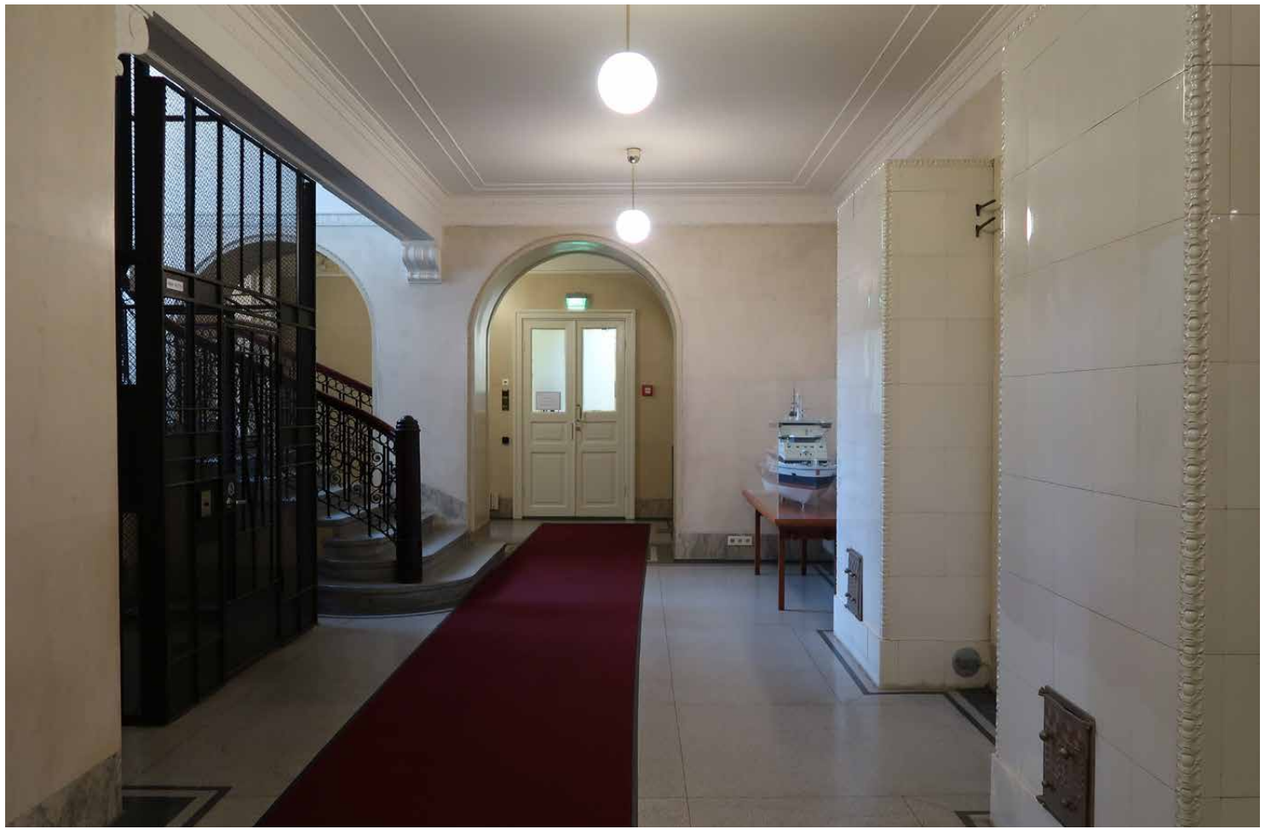

D-portaan ala-aula 2018.

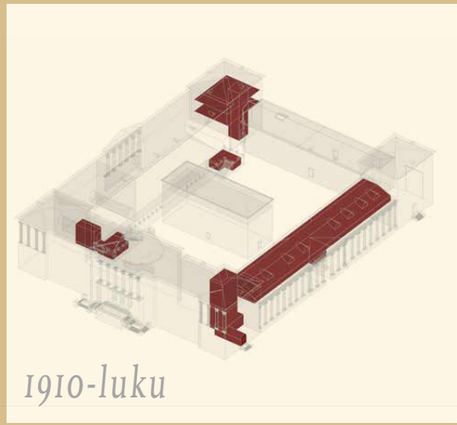

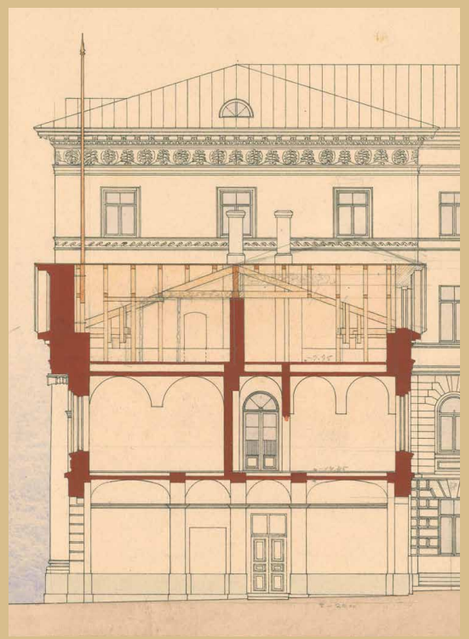

Eteläsiiven rakenne ennen ja jälkeen korotuksen. Yllä dokumentoiva signeeramaton leikkaus YRY 1905, ote Rakh II, Ica 169,KA. Alla Rakennushallituksessa 1942 laadittu tutkielma, ote. Rakh III, Iaa 998, KA.

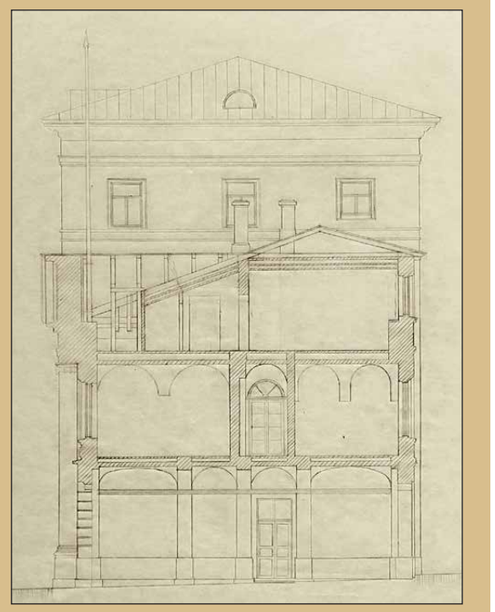

Ylihallituksen vuosikertomusten mukaan kaksikerroksisen eteläsiiven tuntuvaa korottamista oli harkittu pitkään, mm. Jac. Ahrenbergin keväällä 1914 laatiman suunnitelman pohjalta. Isomman korotuksen vaatimien pohjavahvistustöiden kalleus ja ehkä myös hankkeen kaupunkikuvallisten seuraamusten esiin nostama problematiikka kuitenkin painoivat vaakaa niin, että korotuksessa tyydyttiin minimivaihtoehtoon: ullakolle, pihan puolelle, rakennettiin (1914) rivi työhuoneita kattoikkunoin varustetun käytävän varrelle. Käytävän kadun puolelle, matalan katon alle toteutettiin pitkä kaapistorivi jatkuvasti kasvavia arkistotarpeita täyttämään. Korotus toteutettiin luonnollisesti uuden rakennustekniikan, rautabetonin keinoin.[34] Kadun puoleisen lappeen vanhan yläpohjan alkuperäiset puurakenteet 1820-luvulta on ilmeisesti tässä vaiheessa säilytetty ja ne ovat oletettavasti edelleen olemassa .[35]

34 F O S, Byggnadsstatistik 1908-1918; Lopputarkastus 11.1.1915. Rakh Tarkastuspöytäkirjat (Cb 4). KA.
35 Katso tarkemmin erillinen VNL Keskeiset rakenteet -selvitys, Okulus 2018

Korotetun eteläsiiven 3. kerroksen käytävä 2018.

Oikealla kuva vuodelta 1917. Tummaksi maalatun puulattian maalipinta on kolmessa vuodessa ehtinyt kulua ohueksi. Vinokattoinen, kattoikkunoin valaistu käytäväinteriööri on säilynyt omaleimaisena. Kaapinovien selkeä rivistö on myöhemmissä korjausvaiheissa jouduttu ottamaan moninaiseen talotekniseen käyttöön, minkä seurauksena seinän linja katoaa kotelorakenteiden polveiluun. Sundström 1917, N25980, HKM.

Alla YRY:ssä noin vuonna 1915 laadittu päiväämätön ja signeeraamaton suunnitelma, 3. kerros. VNK Ia 14, KA.

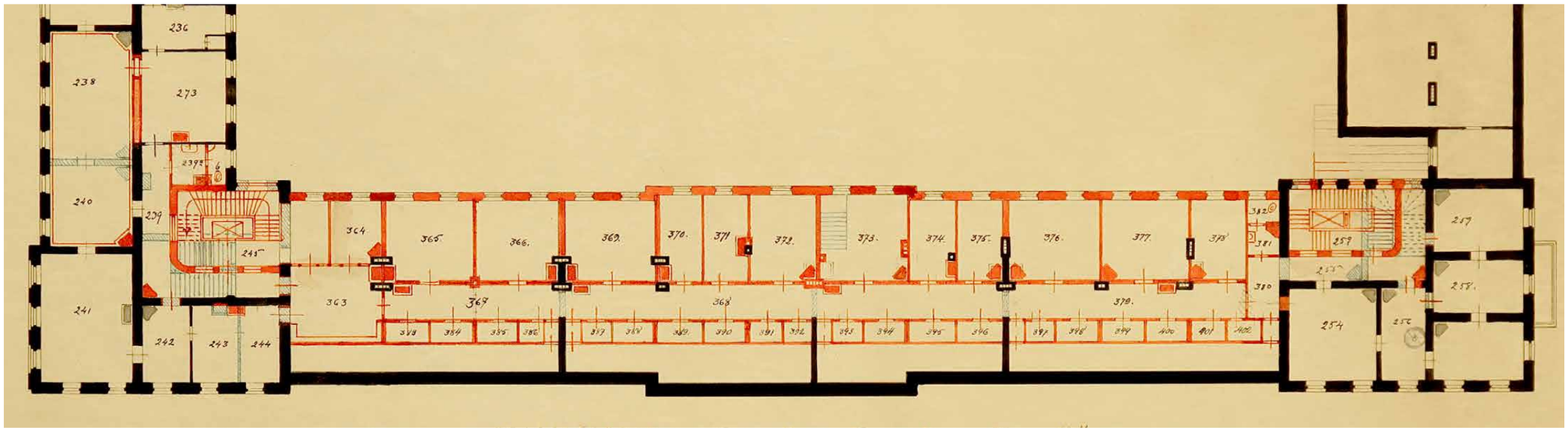

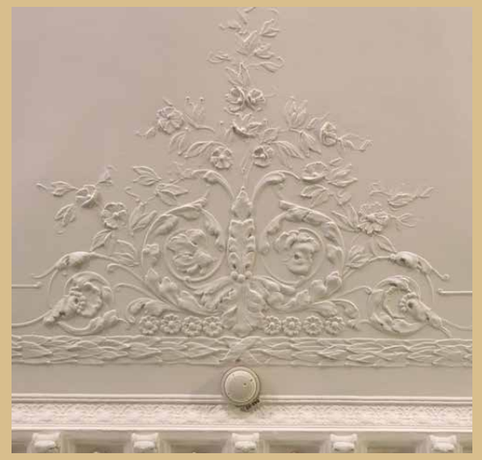

Salomo Wuorion kädenjälki näkyy erityisesti aikakaudelle leimallisissa, kattopinnan hyvin matalissa kipsikoristereliefeissä, jotka on tehty osittain vapaalla kädellä, kattopintaan ”pursottaen” ja paikalla muovaillen. Yllä huoneen 3011 kattoa, alla istuntosalin 3010 kattoa.

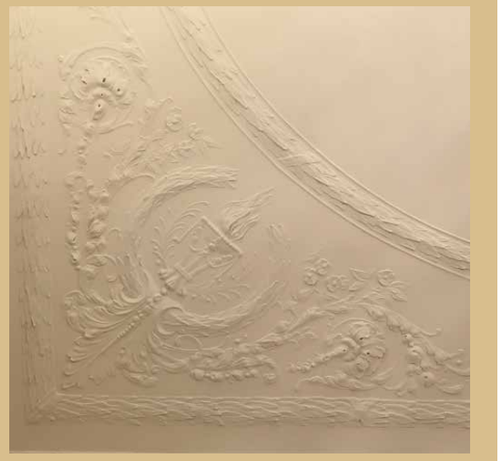

Pilasterien marmoria jäljittelevä pinta on ilmeisesti alunperin toteutettu kipsimarmorimassalla, mutta myöhemmissä korjauksissa vaurioitunutta pintaa on retusoitu erilaisilla ylimaalauksilla.

Pääsiiven 3. kerroksen eteläpuoliskon edustuksellisissa istuntotiloissa tehtiin vuosien 1914 ja 1915 aikana kattava sisustusten päivitys. Huomattavin huonejärjestely koski talousosaston (sittemmin Valtioneuvoston) istuntosalia (3010), joka sai huonetilana nykyisen muotonsa. Vuonna 1890 talousosastoa varten muodostettu läpitalon huone katkaistiin uudestaan sydänmuuria myöten ja yhdistettiin sen sijaan viereiseen, torin puoleiseen huonetilaan. [36]Aiempi salimuoto oli ollut valaistukseltaan epätasainen ja katkaissut talon läpi kulun. Uusi pitkä istuntosali on koko korttelin toiseksi arvokkain tila entisen valtaistuinsalin (3008) jälkeen. Seiniltään pilasteroidun tilan yltäkyllästäisen viimeistelyn toteutti kipsiä säästämättä Salomo Wuorion liike, joka huolehti 1910-luvulla kaikista muistakin Senaatintalossa eteen tulleista vaativammista maalaus-, kipsi- ja stukkotöistä. Erityisen huomion ansaitsevat valtaistuinsaliin toteutetut poikkeuksellisen komeat kaakeliuunit. Kuvanveistäjä J. Munsterhjelmin ja Andstenin kaakelitehtaan yhteistyönä syntyneet uunit on lasitettu marmoroidulla lasitteella, joka luontevasti asettuu pariksi kipsimarmoriseinälle.[37] Myös tiloissa 3010 ja 3018 säilyneet saman henkiset, mutta lasitteeltaan tavanomaisemmat kaakeliuunit ovat peräisin tältä ajanjaksolta.

Tämä korttelin arvokkain interiöörisarja on suurelta osin säilyttänyt 1910-luvun asunsa uudempien peruskorjausvaiheiden läpi. Lounaispaviljongin tiloissa on tosin tehty uudelleenjärjestelyjä 1990-luvun peruskorjauskierroksen yhteydessä. Nykyinen tila 3012 on tällöin uudestaan muodostettu ja koristeita on tarpeen mukaan ulotettu uusille väliseinille. Myös tila 3018 on saanut nykyisen muotonsa vasta 1970-luvulla, mutta vanhoja koristeaiheita on jatkettu ehjän tilan muodostamiseksi.

36 Lopputarkastus 11.1.1915. Rakh Tarkastuspöytäkirjat (Cb 4). KA.
37 Finlands officiella statistik, Byggnadsstatistik 1908-1918

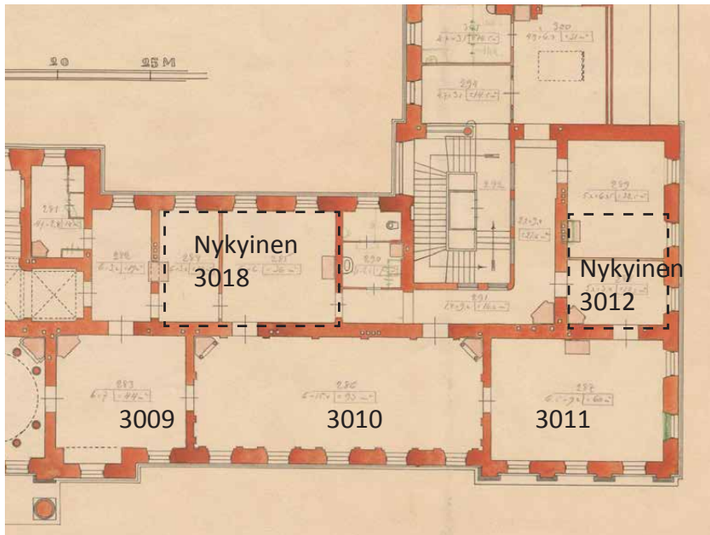

Dokumentoiva sarja noin 1916, Rakh II, Ica 168, KA,

3009 Entisen valtaistuinsalin, nykyisen presidentin esittelysalin odotushuone on oletettavasti myös uudistettu noin 1914. Tältä ajalta on peräisin interiööriluonnos, jossa esiintyy sama kenttäjako kuin 1917 otetussa valokuvassa, mutta tunnelma on muutoin toteutunutta pelkistetympi. Värityksen toteutusta ei tunneta. Koristeellisten ovien ikää ei tunneta varmasti, mutta voidaan epäillä, että myös ne ovat 1910-luvun empiretulkintaa. Sundström 1917, N25998, HKM.

3010 Uusi valtioneuvoston istuntosali kuvattuna vuonna 1917. Sundström 1917, N25993, HKM.

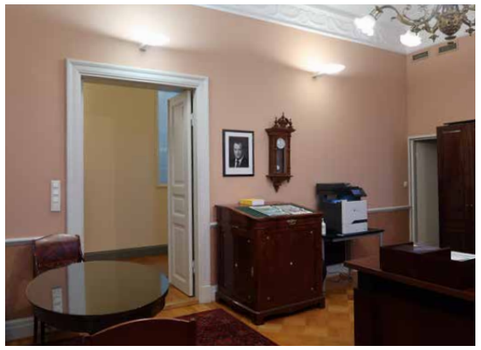

3012 Nykyinen toimisto 3012 ja viereisen kuvan huonetila ovat vain osittain samaa tilaa. Nurkassa pilkistävä kaakeliuuni on purettu viimeistään 1960-luvulla ja 1990-luvun lopun muutotöissä on siirretty väliseiniä.

Tilojen 3009 ja 3012 väriasujen selvittäminen 1910-luvulta olisi kiinnostavaa. Sundström 1917, N25996, HKM.

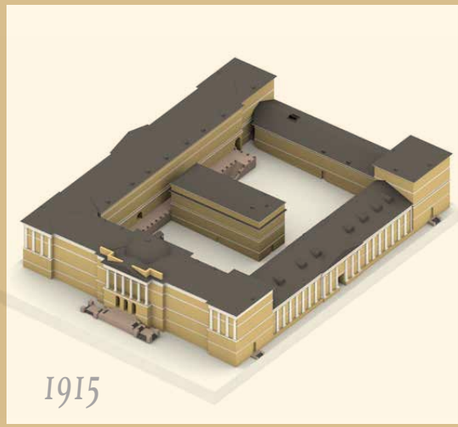

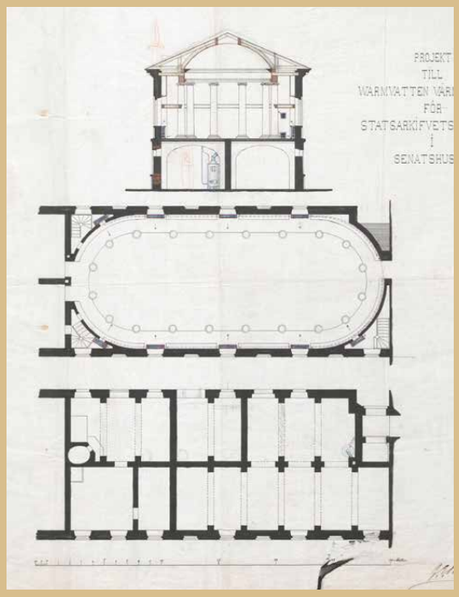

Berggrenin suunnitelma itäsiiven kirjastosalin lämmitykseksi 1890-luvulla. Rakh II, Ica 174, KA.

Åbergin suunnitelma suuriksi liitereiksi 1915, VNK Ia 11, KA.

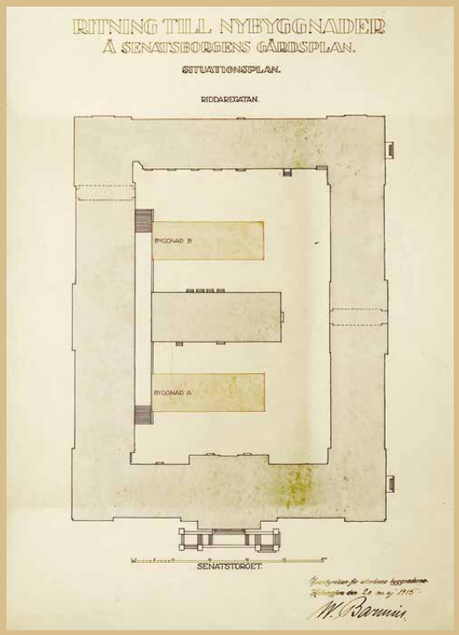

Vuosisadan vaihteeseen saakka Senaatin korttelin rakennukset lämmitettiin huonekohtaisilla uuneilla ja käytännössä siis puulla. Poikkeuksen muodosti itäsiiven kirjastosalia varten noin 1890 toteutettu pieni keskuslämmitysuunilla toimiva vesikiertoinen patterijärjestelmä. Kun pihasiipi ja pohjoissiiven itäosa valmistuivat vuonna 1900, tarjosi pihasiipeen sijoitettu keskusuuni vesikiertoista lämpöä noin puoleen näiden rakennusosien tiloista. Toinen puolikas lämmitettiin edelleen uuneilla. Halkoliiterien sijainti ja koko on vaihdellut vuosikymmenien saatossa. 1910-luvun muutostöiden mukana kaikki hyödynnettävissä olevat tilat otettiin käyttöön. Kun pohjoissiiven pohjakerroksessa sijainneet halkoliiterit kunnostettiin kirjansitomon ja arkiston käyttöön, piti haloille löytää uusi paikka.

Ensin ylihallitus aikoi sijoittaa pihalle symmetrisesti painotalon molemmin puolin ja sen suuntaisesti kaksi pitkänomaista vajaa, ja Hj. Åberg kehitteli näille satulakattoisille tiilirakennuksille vahvasti klassisoivan ilmeen. Toteutetuksi tuli kuitenkin suunnitelma, joka jätti pihanäkymät melkolailla ennalleen. Halkoliiterit nimittäin rakennettiin pihaterassin kumpaankin päätyyn ja verhoiltiin graniitilla niin, että ne näyttivät kuuluvan terassiin sen leveämpinä päätyjaksoina. Aiempi halkovolyymi on selvästi pienentynyt, sillä samanaikaisesti suunniteltiin itäsiiven kokonaisvaltaista uudelleen rakentamista, mikä mahdollisti keskuslämmityksen käyttöön oton koko uudessa itäsiivessä. Åbergin itäsiiven kellaripiirustuksessa näkyykin uudisosalle varatun riittävä polttoainevarasto.[38]

38 Halkoliitereiden lopputarkastus 17.11.1915. RakH Tarkastuspöytäkirjat (Cb 4). KA.

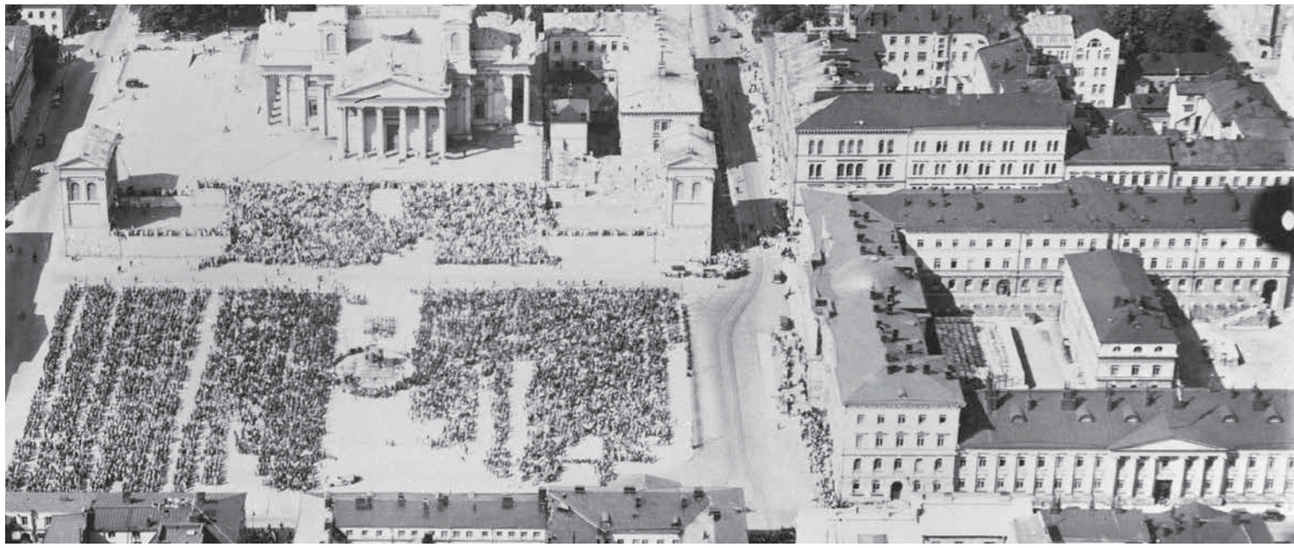

Vuoden 1930 kuvassa Senaatin linnan sisäpihalla oleva valtava polttoainevolyymi antaa hyvän käsityksen polttopuutarpeesta korttelin lämmityksessä vielä 1930-luvulla. Ilmakuva 1930, 00000unf, HKM.

Puutavaramottien määrät luonnollisesti vaihtelevat pihamaalla. Ilmakuva 1934, km00233e, HKM.

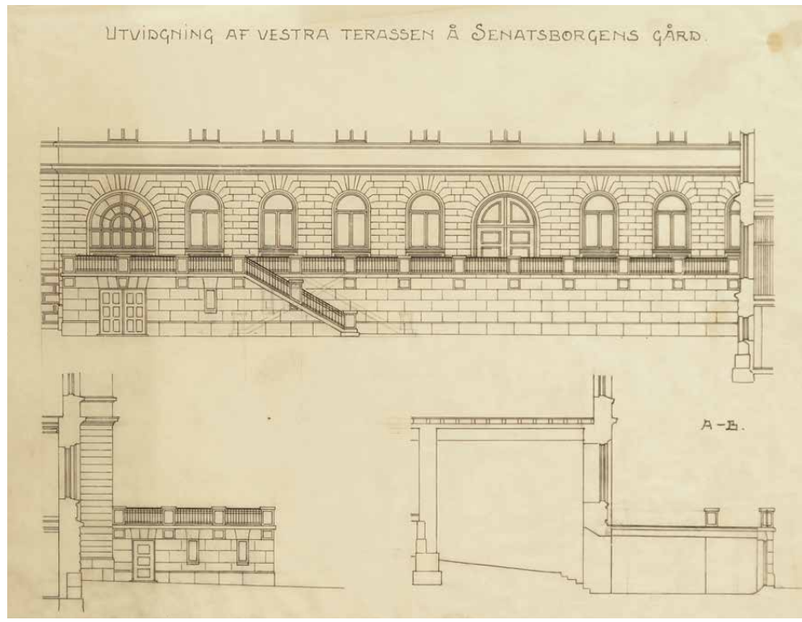

Terassipäätyihin tehdyt halkoliitereiksi merkityt laajennukset ovat puutavaramääriin nähden vaatimattoman kokoiset. Läntisen terassin laajennussuunnitelmat, julkisivut ja pohjat, VNK Ia 15, KA.

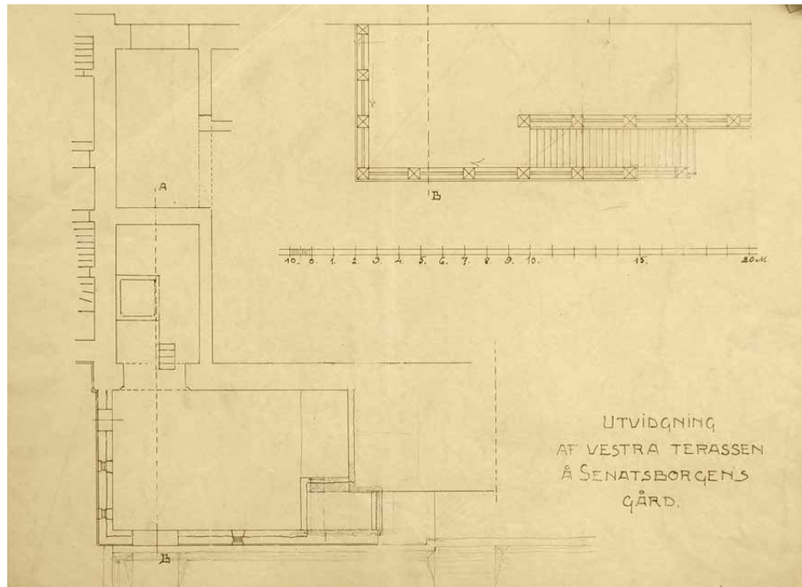

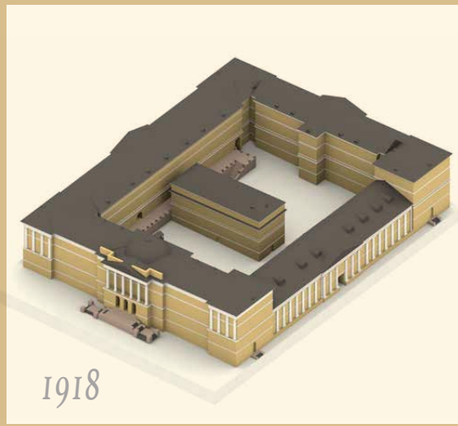

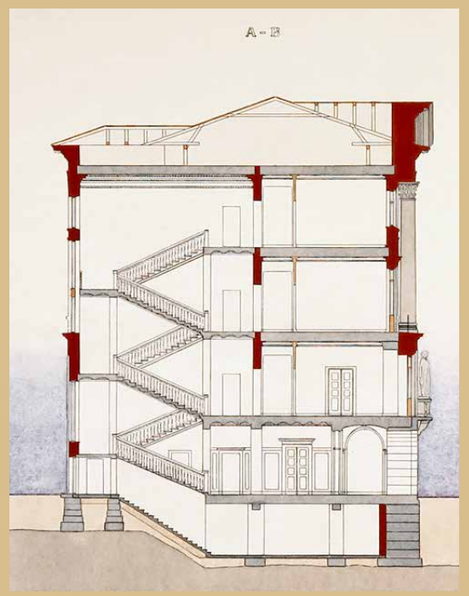

Itäsiiven leikkaukset, otteet 1916, signeeraus Hjalmar Åberg ja ylitirehtööri W. Barmin. VNK Ia 12, KA.

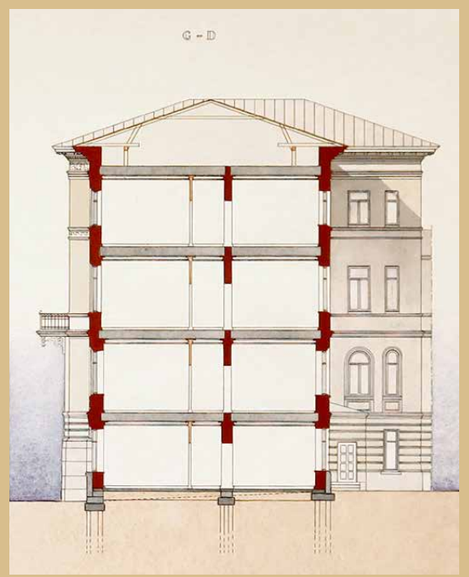

Ajanjakson muutostyöt huipentuivat itäisen eli Ritarikadun siiven perusteelliseen uudelleenrakentamiseen. Sen valmistuttua Senaatintalo lopulta kasvoi pääpiirtein nykyisiin näkyviin mittoihinsa. Siipeä oli moneen otteeseen muokattu, viimeksi sisätiloja 1912, mutta pääpiirtein se oli säilyttänyt Engelin aikaisen asunsa. Vuonna 1915 ylihallitus sai tehtäväkseen suunnitella tuon vastedes erinäisten toimituskuntien käyttöön tulevan siiven laajentamisen. Ensimmäisten kaavailujen mukaan Engelin rakennusta olisi suoraan jatkettu kahdella kerroksella viereisten paviljonkien tasalle. Pian kuitenkin havaittiin, että siiven eteläosa piti perustaa kokonaan uudelleen, nimittäin 70 betonipaalun varaan, mikä edellytti vanhan rakennuksen purkamista tuolta kohdalta. Pohjoispuolisko kyllä lepäsi tukevasti kalliopohjalla, mutta galleriasalin ulkoseinien päälle ei voinut mitään rakentaa. Ne olivat merkittävästi kallistuneet ulospäin vesikaton painosta, koska mm. kattotuolit oli jätetty vaille poikittaista sidettä, minkä Jalmar Castrén oli jo 1906 todennut ylihallituksen tilaamassa lausunnossaan. Niinpä 21.3.1916 päivätty lopullinen suunnitelma tarkoitti käytännössä kokonaan uutta nelikerroksista rakennusta, johon vanhasta siivestä käytettiin vain pohjakerroksen pohjoisosa. Ylitirehtööri Wasili Barminin ohella piirustukset oli allekirjoittanut suunnitelman laatija, Åberg, lukuun ottamatta katufasadin planssia, jonka signeeraukset osoittavat, että Ritarikadun julkisivu oli Magnus Schjerfbeckin käsialaa.[39]

Kun säästettävät vanhat rakenteet rajoittuivat osaan pohjakerrosta, voitiin rakennuksen sisäpuolen järjestelyissä tavoitella lähes vapain käsin suurinta tarkoituksenmukaisuutta kantavien tiiliseinien ja teräsbetonisten välipohjien puitteissa. Porrashuone ulkonee rakennusrungosta puoli mittaansa pihasivun keskellä sisältäen väljän portaikon, jossa yksi porrasnousu keskellä jatkuu aina lepotasolta kahtena sivuilla. Kolmelle ylimmälle, kokonaan uudelle kerrokselle yhteinen pohjakaavaratkaisu on hyvin selkeä ja tilankäytöltään ilmeisen tehokas. Keskikäytävä sydänmuurin vieressä jatkuu (porrashuoneen ulkoneman ansiosta täysin esteittä) kummassakin päässä kulmapaviljonkiin saakka, millä keinoin varauduttiin myöhemmin muodostuviin läpikulkuyhteyksiin. Keskuslämmitys, hissi (porrashuoneessa) ja kerroskohtaiset vesiklosetit olivat virastosiiven ajanmukaista perusvarustusta.

Itäsiiven rakentaminen pääsi hyvään alkuun 1916, jolloin maailmansodan alettua Helsingissä romahtanut talonrakennustoiminta oli muutoin lähes lakannut. Jo vuoden 1916 päättyessä rakennus oli kokonaan tiilestä ylösmuurattu ja vesikatossa. Myös Suomen Kreuger & Tollin urakoimat välipohjat ja portaikon teräsbetonirakenteet olivat tuolloin tehdyt. Rakennus valmistui pääasiassa vuoden 1917 loppuun mennessä. Eri osatöiden ”syynejä” toimitettiin loppusyksystä 1917 ja yllättäen vielä alkuvuodesta 1918, kun rakennus oli tiettävästi punaisten hallussa ja Helsinki levoton.[40]

39 Ylihallitus senaatin talousosaston kanslialle 21.3.1916. RakH Kirjekonseptit (Da 70). KA. (Suunnitellun uudisrakennushankkeen perusteellinen selostus.)
40 Uuden itäsiiven lopputarkastuksia 28.11.1917, 14.1.1918 ja 5.5.1919. RakH Tarkastuspöytäkirjat (Cb 4, 5). KA.

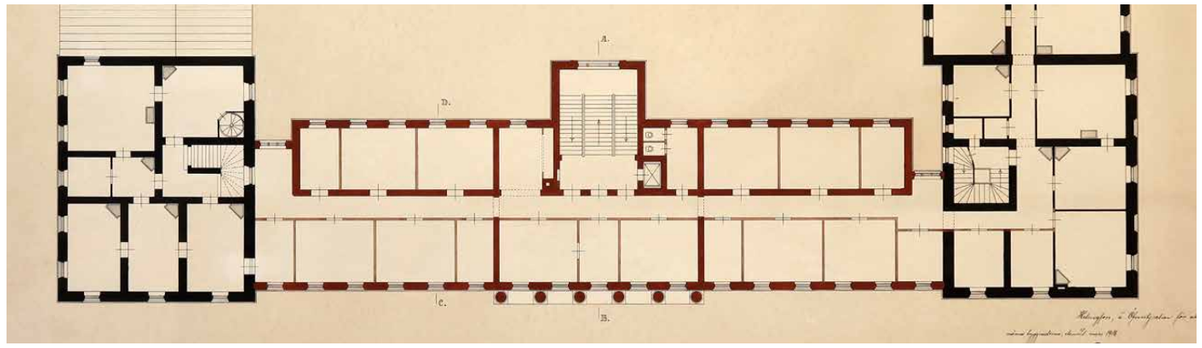

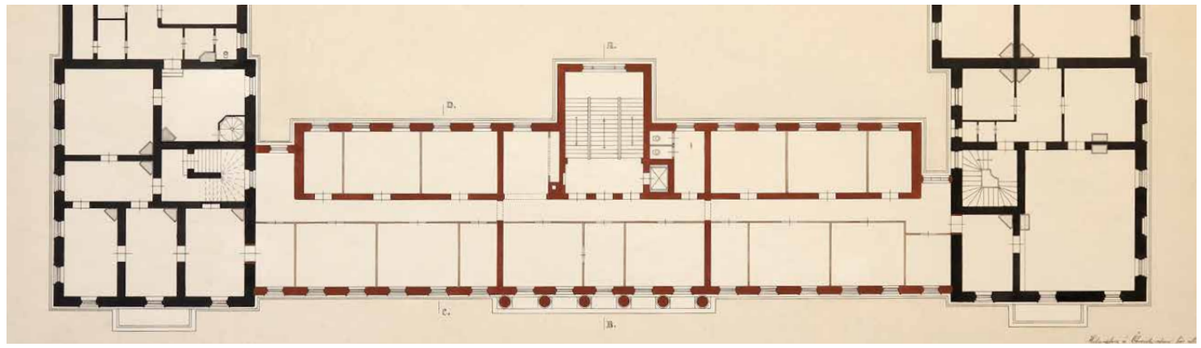

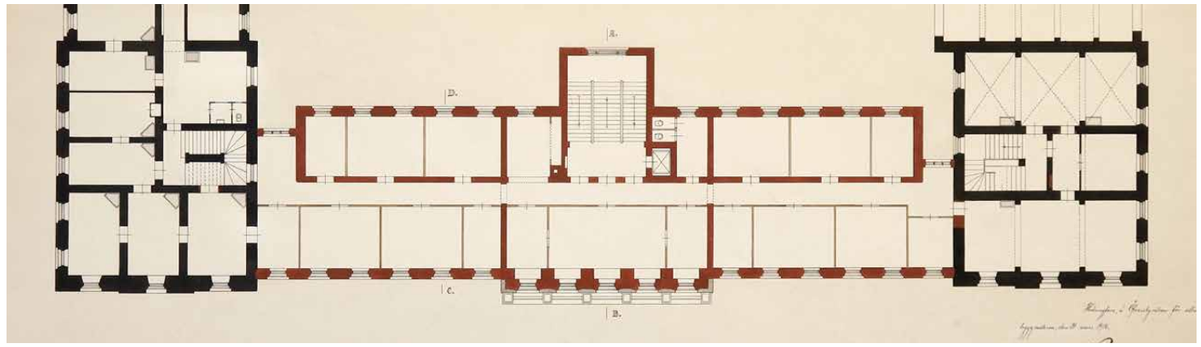

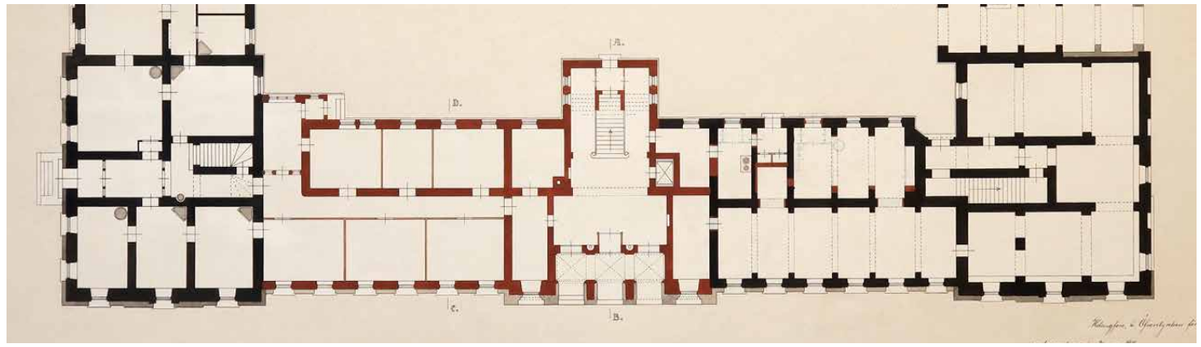

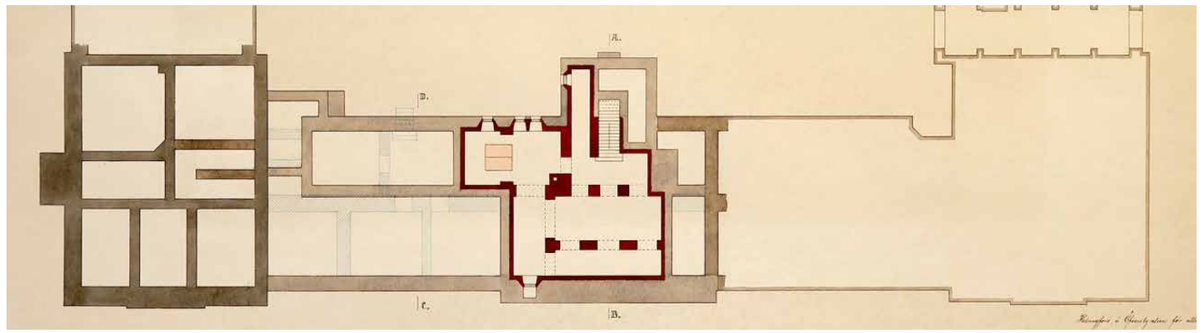

Itäsiiven pohjapiirustukset 1916, signeeraus Hjalmar Åberg ja ylitirehtööri W. Barmin. VNK Ia 12, KA.

Itäsiiven sisäänkäynti ja porrashuone

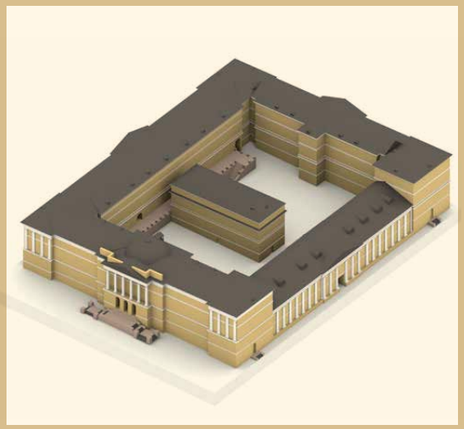

Gösta Juslénin laatima illustraatio tuulikaapista.
Rakh II, Ica 176, KA.

Sisäänkäynti suunniteltiin näyttäväksi tilasarjaksi, johon myös siiven sisäkoristelu keskitettiin. Ritarikadulta tullaan ensin ylihallituksen papereissa loggiaksi nimitettyyn ja alunperin todelliseksi ulkotilaksi tarkoitettuun kolmijaksoiseen ”holvikäytävään”. Siitä johtaa kolme ovea avaraan eteishalliin, joka antaa suoraan porrashuonetta hallitsevan uljasnousuisen portaikon äärelle. Loggian ristiholvien maalauskoristelu, eteishallin katon ja porrasluiskien alapintojen voimakas kasetointi, lattioiden ja portaikon sementtimosaiikki ja mm. kipsireliefein viimeistellyt seinät ovat sisäänkäynnin juhlavan tunnelman osatekijöitä.

Aulan interiöörin havainnekuva vuodelta 1916 kertoo hiukan nykyistä rikkaammasta värikokonaisuudesta, vaikkakin kaikki elementit vastaavat toteutunutta ja säilynyttä interiööriä. Turvallisuusvaatimusten takia porrasaulan ja tuulikaapin välisiä alkuperäisiä puuovia on viime vuosina jouduttu korvaamaan sylinterimäisellä turvasululla. Tuulikaapin holvipintojen herkät maalaukset ovat hienosti säilyneet. Holveja jakavien vyökaarien alkuperäisestä maalinpinnasta ei ole varmuutta, mutta Gösta Juslénin signeeraama illustraatio vuodelta 1916 viittaa varsin vahvaankin ilmaisuun.

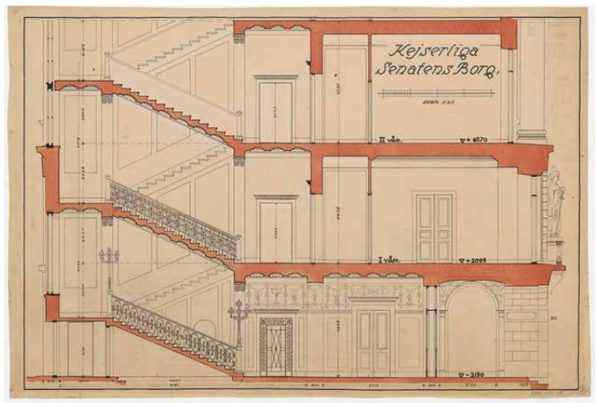

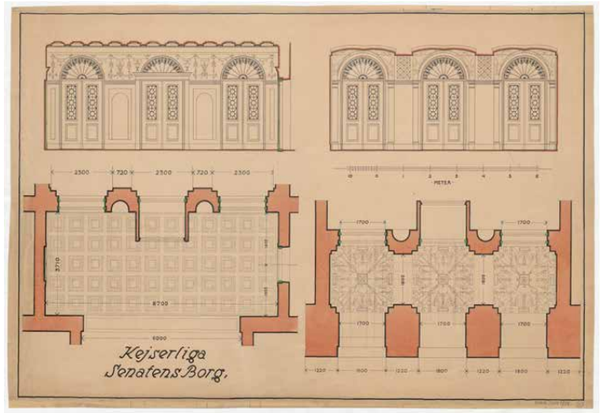

Itäsiiven porrashuoneen leikkaus ja projektiot. Rakh II, Ica 17, KA.

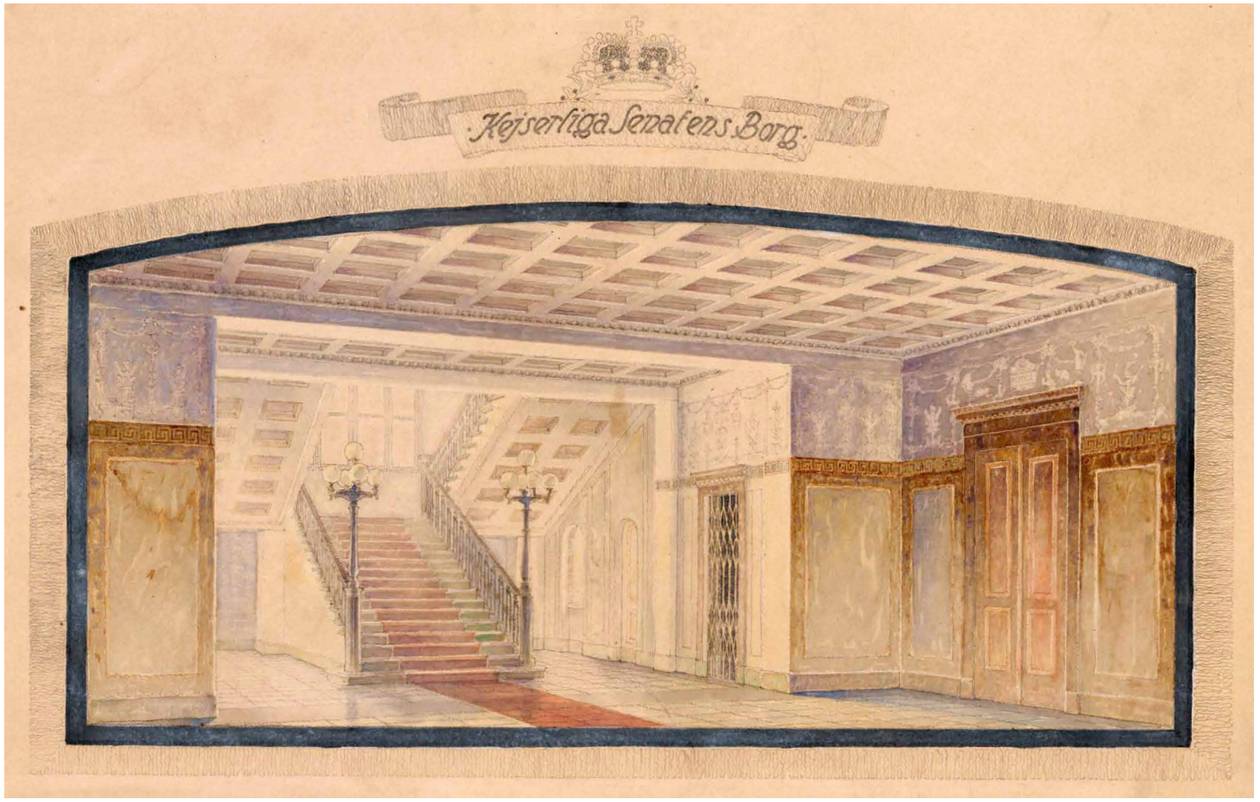

Oletettavasti myös Gösta Juslénin laatima illustraatio uudisosan komeasta porrasaulasta. Rakh II, Ica 176, KA.

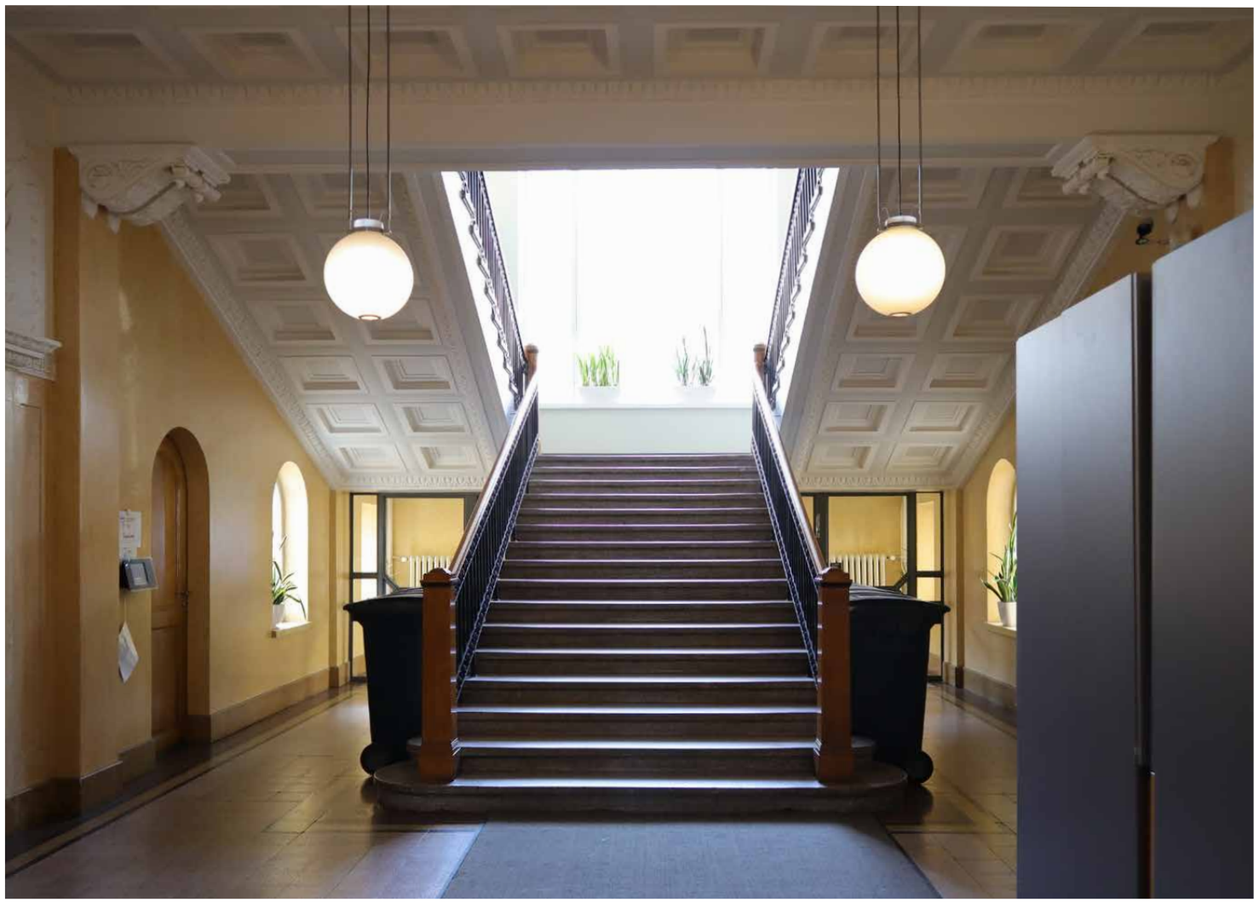

Itäsiiven julkisivut

Vanha itäsiipi ennen purkamista, noin 1915. Sundström, km003jhp, HM.

2018.

2018.

Ylihallituksen vuosikertomuksessa erityisesti mainitaan, että uuden itäsiiven julkisivut on käsitelty Senaatintalon muita fasadeja täysin vastaavasti. Pääjulkisivun osalta ylihallitus täsmensi asiaa senaatin talousosaston kanslialle osoittamassaan suunnitelman lähetekirjeessä seuraavasti:

"Uuden itäisen siipirakennuksen ulkoarkkitehtuuria varten Ritarikadulle päin on Ylihallitus laatinut myötäliitetyn julkisivusuunnitelman, jossa vanhat kulmapaviljongit ovat sinänsä säilytetyt muuttamatta ja joiden välillä sijaitseva uutisrakennus on varustettu vapaalla pylväistöllä keskustassa, jolloin tietenkin C. L. Engelin Senaatin talon arkkitehtuuria on jäljitelty mahdollisimman tarkkaan niin hyvin suuremmissa osissa kuin yksityiskohdissa. Pohjakerroksessa on sivupaviljonkien ikkunakehyksien alapuolella ulottuva graniittiarkkitehtuuri muuttamatta sovellettu uuteenkin siipirakennukseen ja ainoastaan keskustassa muodosteltu toisin, missä ikkunoita on vaihdettu avonaiseen holvikäytävään ja sisäänkäyntioviin. Yläkerroksien ja kattolistan arkkitehtuuri on sivuosista suorastaan jäljitelty, lukuunottamatta että keskustan ensimmäinen kerros on tehty graniitista, sekä muutamia allegoorisia kuvia on ehdotettu pystytettäviksi parvekekaiteille tässä kerroksessa, sekä että Senaatintorin julkisivun pylväitä on käytetty keskuspylväistön esikuvina, jolloin tonttisuhteiden ja Ritarikadun kapeuden takia pylväät eivät ole voineet tulla niin näkyviin kuin pylväät Senaatintorille päin."

Engelin muotokieltä seurattiin Ritarikadun fasadissa varmaankin olennaisesti samoin perustein kuin pohjoissiiven tapauksessa vuosisadan vaihteessa. Sikäli aika oli jossain määrin toinen, että 1910-luvun puolimaissa klassismin arkkitehtuurimuotojen suosio ulottui selvästi ylihallituksen piirin ulkopuolelle.

Sisäänkäyntiä korostava risaliitin levyinen graniittiparveke ja sen kohdalla pylvästasanteen alareunaan ulottuva seinäpinnan graniittiverhous erottuvat ajanmukaisina lisinä muutoin Engel-uskollisessa fasadiarkkitehtuurissa. Engelistä erottavaa on varsinkin suunnitteluajankohdan mieltymyksiä ilmentävä luonnonkiven käyttöalueen laajuus ja parvekkeen sijoittelu pääkerrosta alemmaksi. Kivityönä varsin jykeväksi muotoutuneen parvekkeen detaljointi konsoleineen ja balustradeineen seuraa sinänsä klassillisia malleja. Seinän graniittiverhous on viimeistelty rustikointia myöten niin, että tuo seinänkohta erottuu ympäröivistä rapatuista seinäpinnoista pelkästään materiaaliltaan.

Julkisivun graniittijakson suunniteltu huipentuma jäi kuitenkin uupumaan. Parvekekaiteen piedestaalien päältä piti nimittäin kohoaman "allegoorisia kuvia" eli patsasfiguureja, kuusi kaikkiaan. Kaavaillut yli parimetriset patsasfiguurit tavallaan selittävät graniittiverhoillun seinäjakson korkeutta ja myös visuaalisesti perustelevat piedestaalien ja niiden kohdalla parveketta kantavien konsolien mitoitusta. Veistosryhmän ikonografinen sisältö jää epäselväksi. Mahdollisesti sitä ei ollut suunnitteluvaiheessa pidemmälle miettitykään. Kun fasadipiirustuksessa yhdellä hahmolla näyttää olevan viikate ja toisella miekka, ainakin piirustuksen laatijan luulisi ajatelleen Senaatin työsarkaa kansallisen hyvinvoinnin edistäjänä. Veistosten ankkuroimiseen tarkoitetut kiinnitysraudat ovat yhä jäljellä seinässä, joten voidaan olettaa, että niiden toteuttaminen on ollut pitkään mukana rakennushankkeen ohjelmassa.

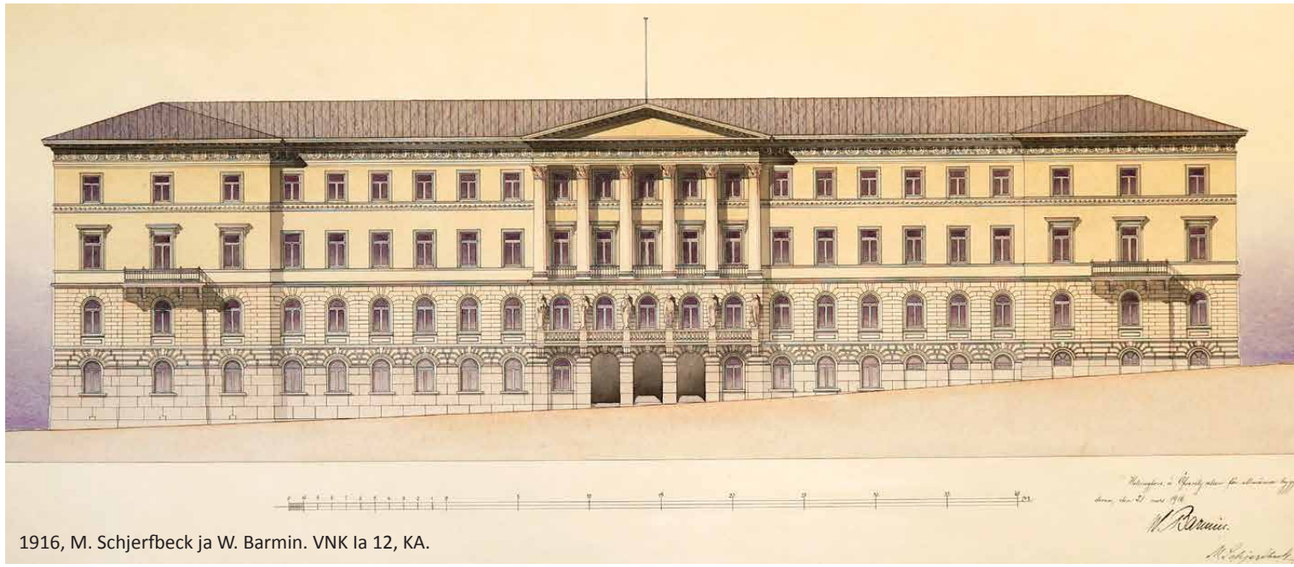

1916, M. Schjerfbeck ja W. Barmin. VNK Ia 12, KA.

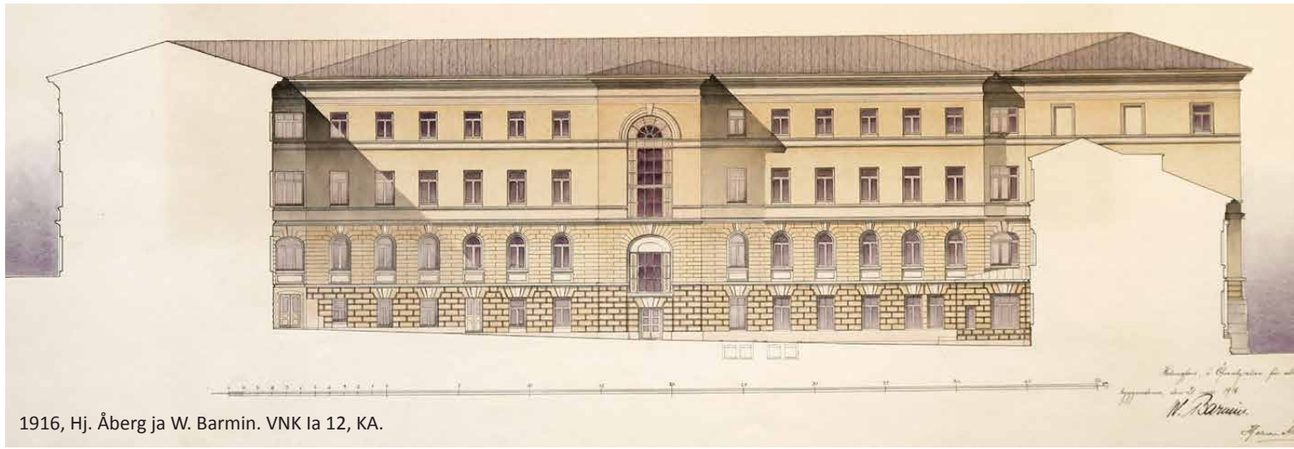

1916, Hj. Åberg ja W. Barmin. VNK Ia 12, KA.

Oletettavasti 1930-lukua, Iffland, MFA.

Itsenäisyyteen liittyvien tapahtumien myötä Senaatin linna päätyi yllättävien tilanteiden näyttämöksi, kun Helsingin punakaarti 28.1.1918 valtasi Helsingin ja Senaatin linnan. Saman vuoden huhtikuussa, Helsingin valtauksen jälkeen otettu valokuvasarja kertoo kuinka keisarillisen hierarkian ylläpitämä tiukka kuri ja järjestys katosivat muutamassa kuukaudessa. Punaisten jälkeensä jättämä rakennus oli surullisessa tilassa.

Tilikirjoissa Senaatin linnan vuosihuolloissa on täydellinen katko vain maaliskuun 1918 osalta.[41] Kun tilanne vähitellen normalisoitui huhtikuun jälkeen, ilmestyi tilikirjaan oma sarake, jonka otsikkona oli paljonpuhuvasti: ”revolu- tionsremont”.

41 Senaatintalon korjaustyön tiliesittely 1917-1919. Rakh Gr 22, KA.

Sivun kuvat ovat peräisin valokuvadokmentoinnista vuodelta 1918, kuvaajana oletettavasti Eric Sundström (tai kuvaaja Lönnqvist). HKM.

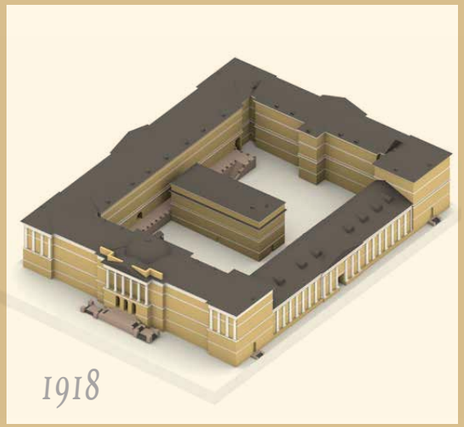

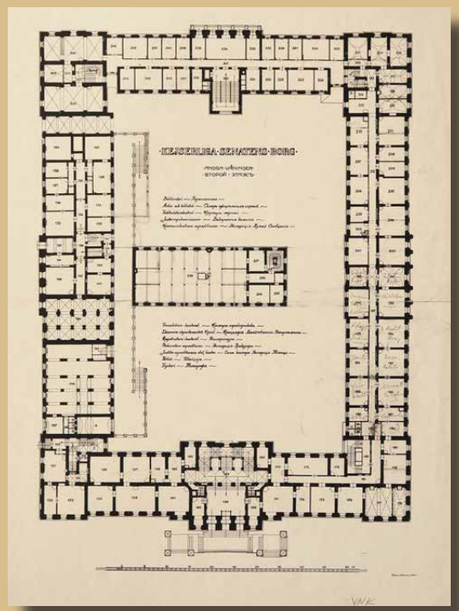

Ennen 1917. VNK Ia 9, KA.

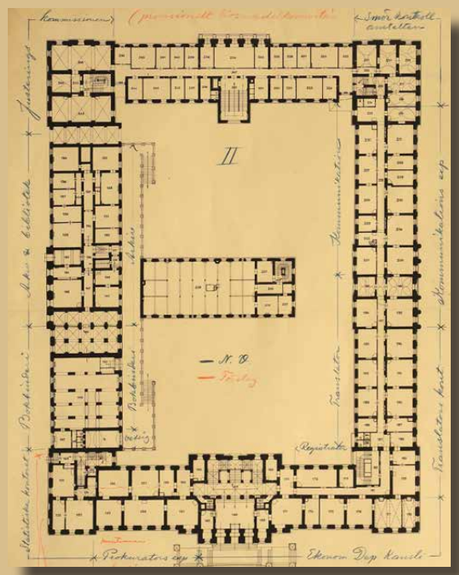

Jälkeen 1917. Rakh III, Iaa 997, KA.

Keväällä 1917 Keisarillisen Senaatin linna oli muuttunut itsenäisen Suomen Senaatin linnaksi. Valtioneuvoston linna siitä tuli marraskuussa 1918. Keisarivallan vakiintuneen byrokratian ja suotuisan rahoituksen aikana linnasta laadittiin säännöllisesti dokumentoivia piirustuksia, viimeisin vuonna 1916. Näiden perusteella painettua pohjapiirustussarjaa on käytetty sittemmin myös itsenäisen Suomen aikana, vain keisariin viittava otsikko on painolaatasta peitetty. Itsenäisyyden ensimmäisten vuosikymmenien ajalta ei ole säilynyt juuri lainkaan piirustusaineistoa, painettua sarjaa lukuunottamatta. 1900-luvun alussa linnaa oli modernisoitu kattavasti, joten "vallankumousremontin" jälkeen rakennuksen kunnostus- ja muutostarpeet olivat vähäisiä. Valtioneuvoston toiminnan painopiste oli nuoren valtion hallintoelimien toiminnan kehittäminen ja keisarillisen suopeuden synnyttämät puitteet olivatkin pitkään riittävät. Sisäpuolisia huoneistomuutoksia tosin tehtiin vuosittain käyttäjien tarpeiden mukaan, mutta näistä pienemmistä muutoksista ei ole säilynyt piirustusaineistoa. Kun ministeriöiksi muuttuneet toimituskunnat ja muut yksiköt laajenivat, ne joko valtasivat lisää tilaa tai siirtyivät eri kiinteistöihin.[42]

42 Savolainen, 1996.

1908	385 100
1909	285 700
1910	249 400
1911	256 200
1912	323 500
1913	16 190
1914	331 800
1915	221 700
1916	83 190
1917	51 890
1918	29 480
1919	32 300
1920	43 910
1921	26 340
1922	27 600
1923	68 040
1924	91 810
1925	66 770
1926	90 110

1927	22 630
1928	58 830
1929	76 160
1930	128 500
1931	47 460
1932	70 130
1933	49 650
1934	152 600
1935	55 950
1936	40 850
1937	54 800
1938	52 790
1939	29 140
1940	10 730
1941	10 790
1942	33 840
1943	407 200
1944	158 800
1945	520 200

Valtioneuvoston linnan tilastoidut korjaustöiden kustannukset 1908 - 1945, muutettuna vertailukelpoiseen muotoon, teoreettisesti vuoden 2018 euroihin (http://www.rahamuseo.fi/fi/pelit-ja-multimediat/rahanarvolaskuri/). Lähde: Finlands officiella statistik - sarja, KK.

Piirustussarjan pohjakuvana on dokumentoivat pohjapiirustukset noin 1916. Pohjiin merkityt käyttötarkoitukset on poimittu itsenäisen Suomen ajalta olevasta painetusta mutta päiväämättömästä sarjasta, johon käyttäjät on kirjattu käsin. Illustraatio kuvaa oletettavasti 1910-luvun loppua, mutta vuositilastojen mukaan käyttäjissä tapahtui muutoksia jokseenkin vuosittain. Rakh II, Ica 167 ja Rakh III, Iaa 997, KA.

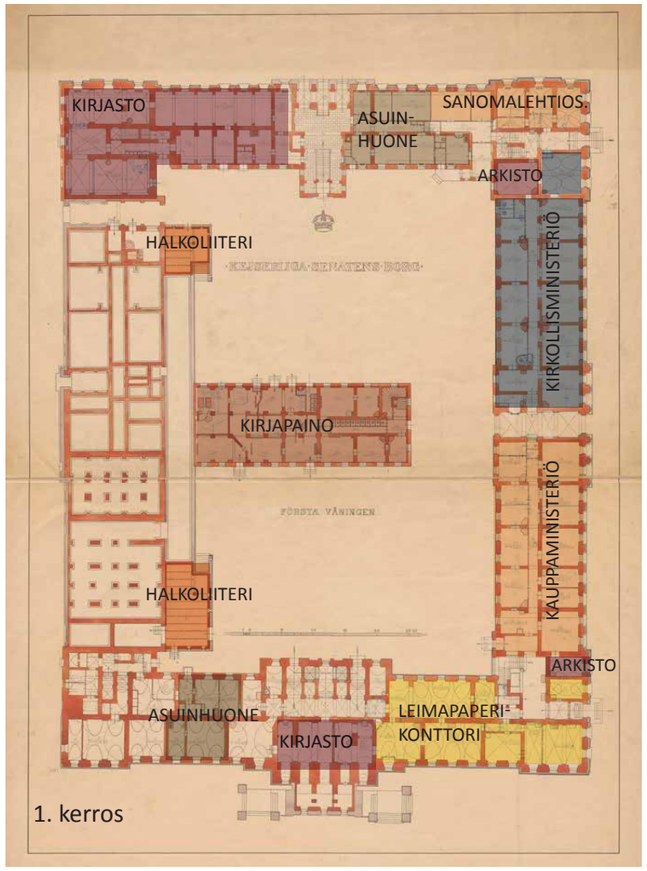

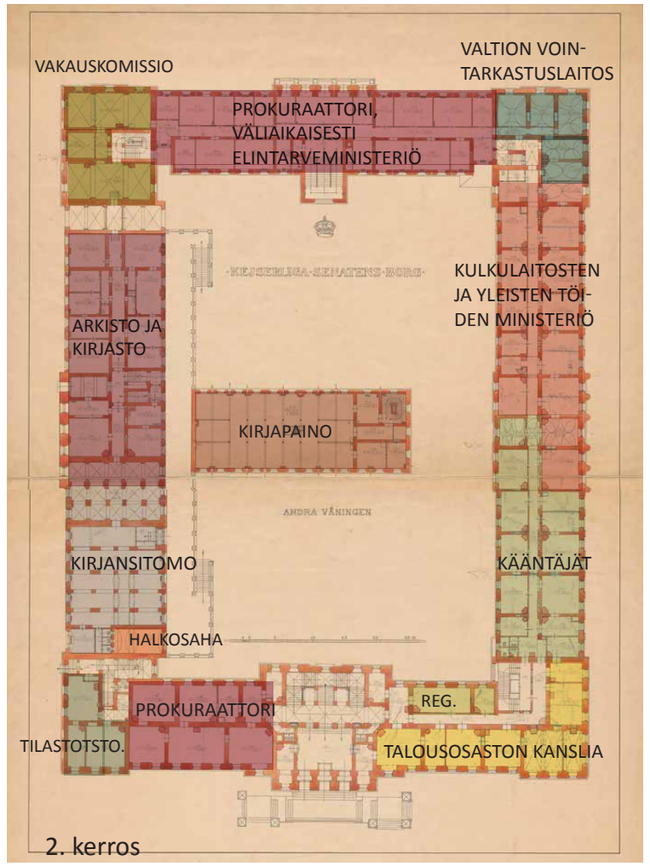

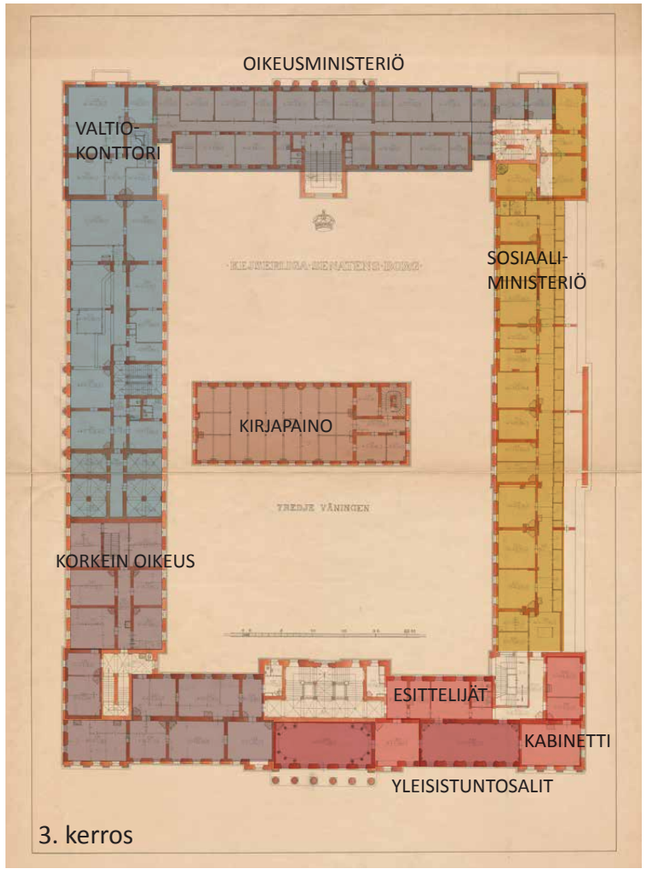

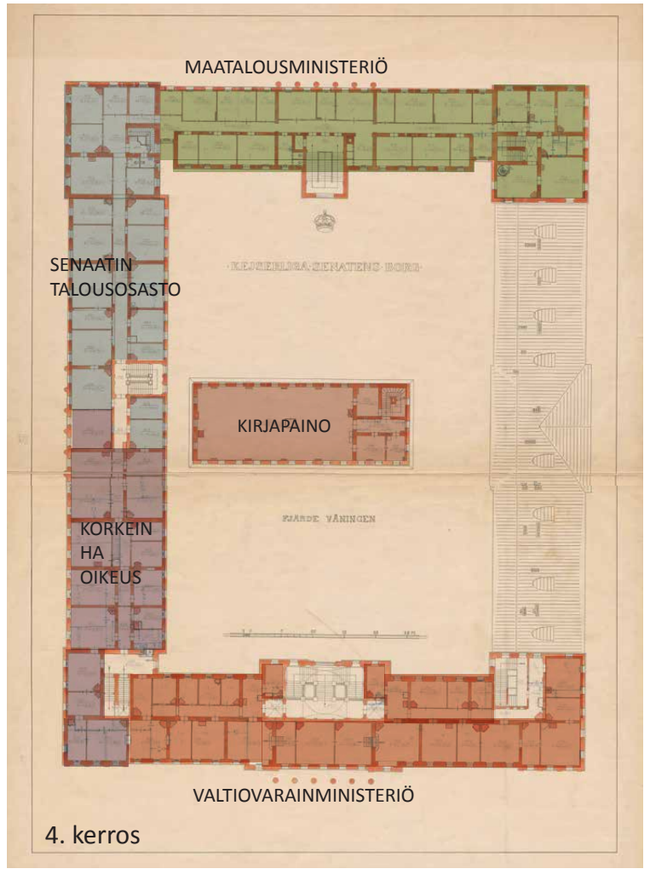

Valtioneuvoston linnan korjaus- ja muutostöiden selostuksissa toistui 1920-luvulla ikään kuin mottona lause: *"Ensi sijassa on huolehdittu siitä, että rakennukset pysyvät kunnossa."* Niukassa taloudellisessa tilanteessa käytettiin kaikki keinot toimivuuden takaamiseksi: vahtimestarit osallistuivat realisoimalla tarpeettomaksi käynyttä irtainta uusien verhojen ja kalusteiden hankkimiseen, vanhoja kirjepapereita kierrätettiin, kalusteita hankittiin keskusvankilasta ja sotasaaliskonttorista.[43] Tilastoidut kustannukset kertovatkin, kuinka maltillisilla summilla on pärjätty itsenäistymisestä aina 1940-luvun sotavuosiin saakka.

Ajan myötä toimenpiteiden valikoima laajeni pelkästä perushuollosta, ja myös valtioneuvoston linnan kehittämisen tavoitteet kasvoivat. Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehdin Ilmari Launiksen 1933 laatima "Luonnos muutos- ja lisärakennustöitä varten" on suurisuntaisin näistä visioista. Keskeisenä tavoitteena siinä oli sisäyhteyksien virtaviivaistaminen. Linnanpiha olisi jaettu neljään osaan pohjois-etelä -suuntaisella täyskorkealla virastosiivellä ja kahdella itä-länsi -suuntaisella, kaarisillan varassa kulkevalla yhdyskäytävällä. Aleksanterinkadun siiven korotus, katkeamattomat keskikäytävät ja avainkohtiin sijoitetut pyöröportaat kuuluivat asiaan. Hallituskadun ylittävien korkeiden yhdyssiltojen kautta suunniteltiin pääsyä Valtioneuvoston lisärakennukseen, naapuritontin kuusikerroksiseen, monisiipiseen virastopalatsiin, nykyisen Arppeanumin tontilla. Launiksen suunnitelmaluonnos jäi sellaisenaan paperille.

Toinen toteutumaton laajennussuunnitelma 1930-luvulta on säilynyt pienoismallina. Tuntemattomaksi jäänyt suunnittelija on sijoittanut sisäpihalle pyöreän, 7-kerroksisen virastolaajennuksen ja siihen liittyvät 5-kerroksiset yhdysosat. Myös tämä suunnitelma jäi vaille toteutusta.

43 Savolainen, 2011: Valtioneuvoston linna 200-vuotta, s.45

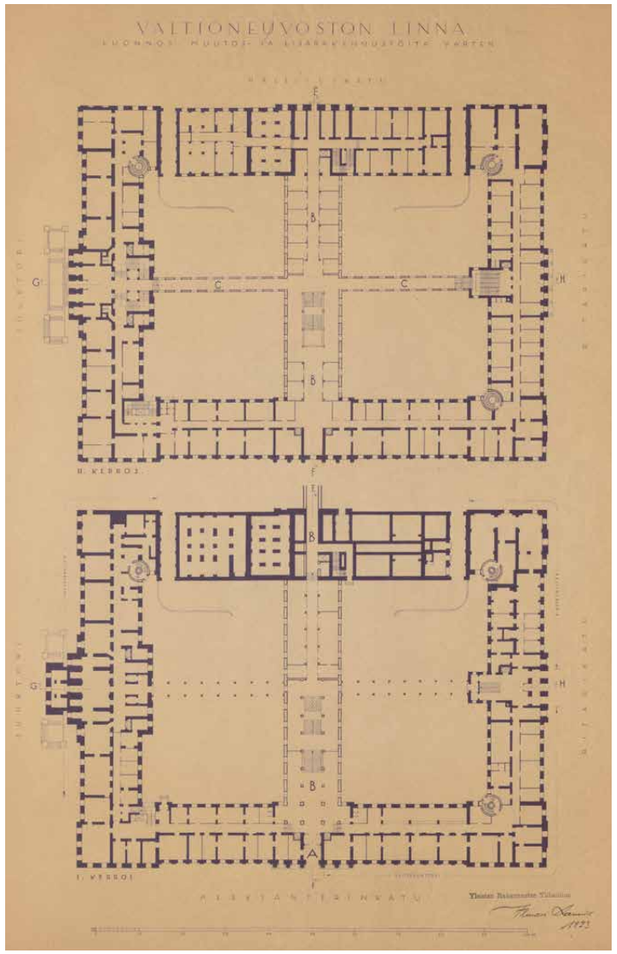

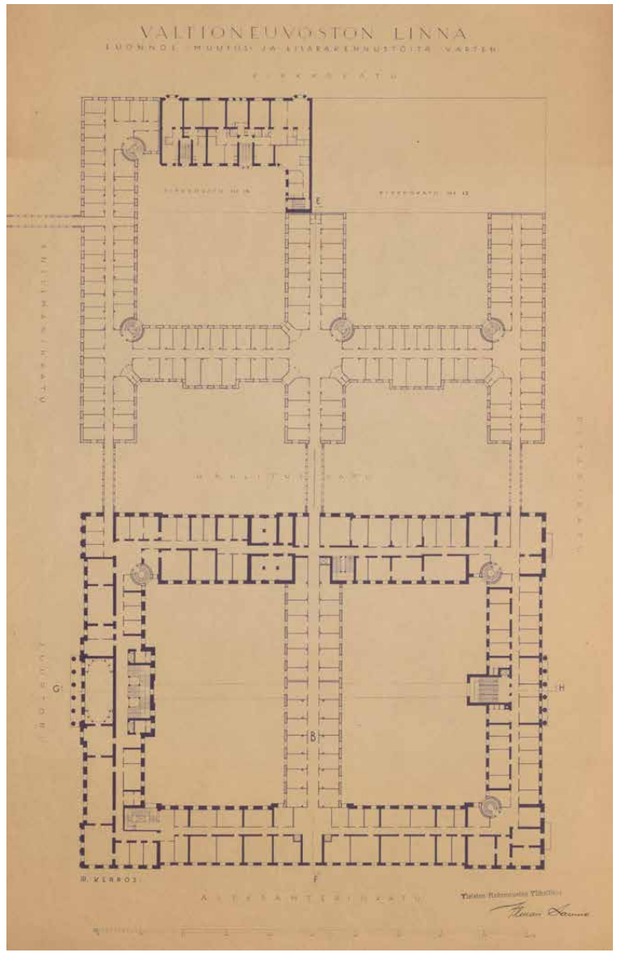

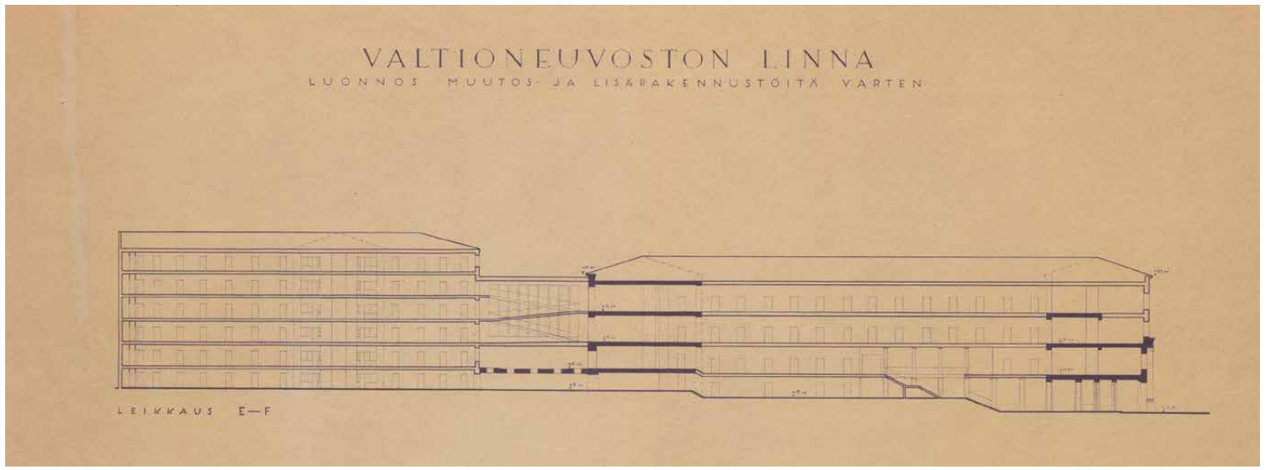

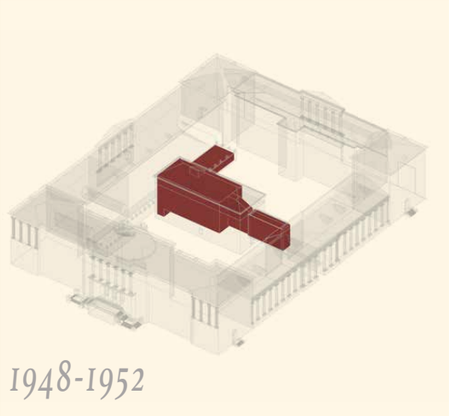

Molemmat 1930-luvun toteutumattomat suunnitelmat kertovat hallitusbyrokratian nopeasta laajenemisesta, virkamiesluvun kasvamisesta ja tilan tarpeesta, mutta akuutteina ratkaisuina käytettiin lisätilojen hakemista muista lähialueen kiinteistöistä. Olosuhteita pyrittiin kuitenkin parantamaan päivittämällä sähköverkkoa, rakentamalla puhelinlinjastoa ja 1930-luvulta alkaen myös vanhoissa siivissä ryhdyttiin kaakeliuuneja korvaamaan keskuslämmityksellä ja radiaattoreilla. Vielä 1940-luvun sotavuosilta on säilynyt arkkitehti Väinö Vähäkallion laatima mittava laajennussuunnitelma, jossa painotalo olisi purettu ja sisäpihan poikki olisi rakennettu itä-länsi-suuntainen, uusi 6-kerroksinen siipi tehokkaine keskikäytävineen. Jälleenrakennusvuosien tiukka talous esti kaikkinaiset suuret hankkeet ja tältä ajalta onkin vain vähäisiä ulkoasuun vaikuttaneita muutoksia. 1944 pommitusten seurauksena pääsisäänkäyntiä uudistettiin ja vanhat umpiovet korvattiin moderneilla teräslasiovilla.

Vähäkallion 1940-luvun suunnitelman hentona jälkiväreenä toteutui sittemmin 1950-luvun alkupuolella nk. Huokausten silta, joka yhdistää virastotiloiksi muutetun pihasiiven ja eteläsiiven toisiinsa kahdessa kerroksessa. Toinen vähäinen muutos liittyi itäiseen terassiin, jonka sisään sovitettiin autotallirivistö 1948. Näitä pieniä toimenpiteitä lukuunottamatta korttelissa ei toteutettu 1910-luvun ja 1970-luvun välillä mitään merkittäviä, ulkoasussa näkyviä hankkeita. Sisätiloissa tehtiin vähittäisiä välttämättömiä muutostöitä: huoneita pilkottiin pienemmiksi ja tehokkaammiksi, toimistohuoneisiin tehtiin kiinteitä kaappeja, wc-tiloja uudistettiin, 1952 pihasiipi muutettiin toimistotiloiksi, sen pohjoispäähän tehtiin uusi porrashuone ja ylimpään kerrokseen tehtiin henkilöstöravintola. Oman kokonaisuutensa muodosti 1950-lopulla tehty eteläsiiven perustustenvahvistus.

Kautta 1950- ja 1960-lukujen tiloissa tehtiin lukuisia uudistavia toimenpiteitä, joissa arkkitehti- ja kalustesuunnittelusta vastasivat Rakennushallituksen arkkitehdit, ensin Elli Ruuth, sittemmin mm. Annikki Virtanen, Sirkka Tarumaa ja Laura Ervamaa. Korjaus- ja muutostöiden painopiste pysyi sisätiloissa, joiden uusiutuminen tapahtui tyypillisesti pikemminkin vähitellen kuin suurempina kertamullistuksina. Lisähuoneiden tarve, joka säännönmukaisesti tyydytettiin tiloja jakamalla, ja rakennuksen teknisen varustuksen parantaminen olivat keskeisiä muutosten syitä. Muutoksia tehtiin rationaalisin perustein, rakennushistorialliset tai antikvaariset arvot eivät vaikuttaneet päätöksiin. Arvokkaimpia tiloja toisaalta käsiteltiin hyvinkin historiatietoisesti, tästä esimerkkinä presidentin esittelysalin palauttava maalauskäsittely vuonna 1962. Tällöin todettiin: *"Katon alkuperäinen maalauskäsittely on ollut salin interiöörivaikutusta rikastuttava ja kokonaisuuteen tyylinmukaisesti liittyvä. Nyt valmiiksisaatettua maalauskäsittelyä edeltänyt valkeaksimaalattu katto jätti mm. seinän päättävän värikkään vaakunafriisin kokonaisuutta ajatellen melko irralliseksi dekoraatioksi, kun taas alkuperäisessä ja nyt entistetyssä asussa huonetilaa jäsenöivät dekoraatioelementit muodostavat johdonmukaisen ja harmoonisen kokonaisuuden."*[44]

44 Kertomus VNL presidentinsalin katon maalauskäsittelyn entistämisen tarkastuksesta 19.1.1962, A. Sinisalo ja H. Havas, Kyppi, MV.

Linnan muutos- ja uudistustyöt toteutettiin Rakennushallituksen omana suunnittelutyönä. 1950- ja 1960-luvuilta on säilynyt kymmenittäin kaluste- ja sisustuspiirustuksia. Sirkka Tarumaan verhotangon nuppi vuodelta 1963. Rakh III, Iaa 2564, KA.

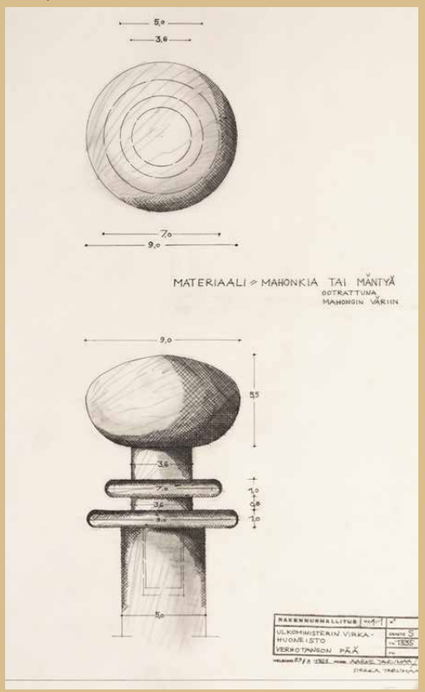

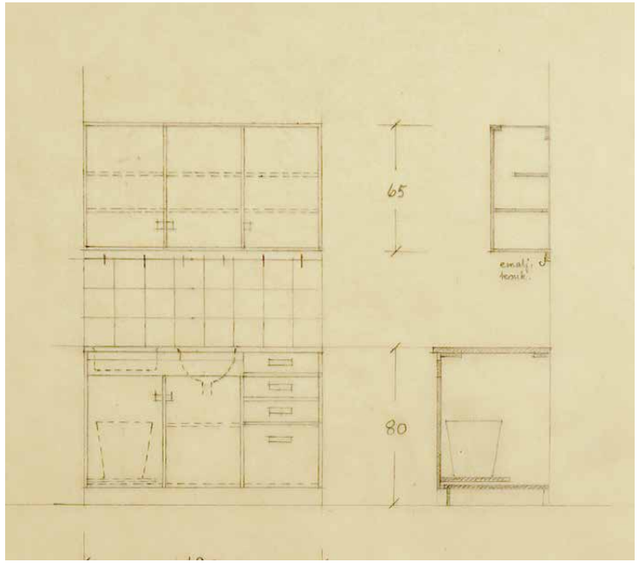

1952, asunnon keittiö, Rakh III, Iaa 2561, KA.

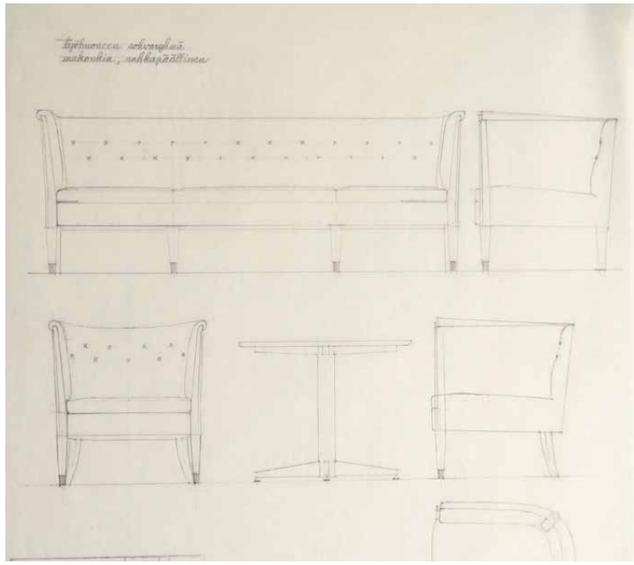

1956, työhuoneen sohvaryhmä, Elli Ruuth, Rakh III, Iaa 2563, KA.

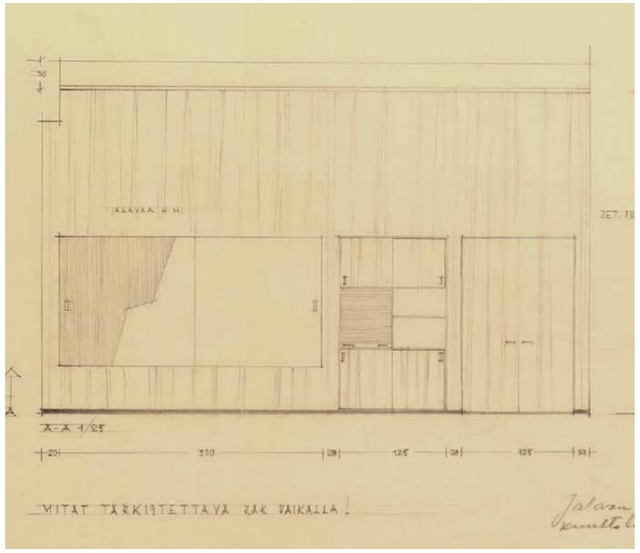

1957, kaapisto jalavaa, Rakh III, Iaa 2562, KA.

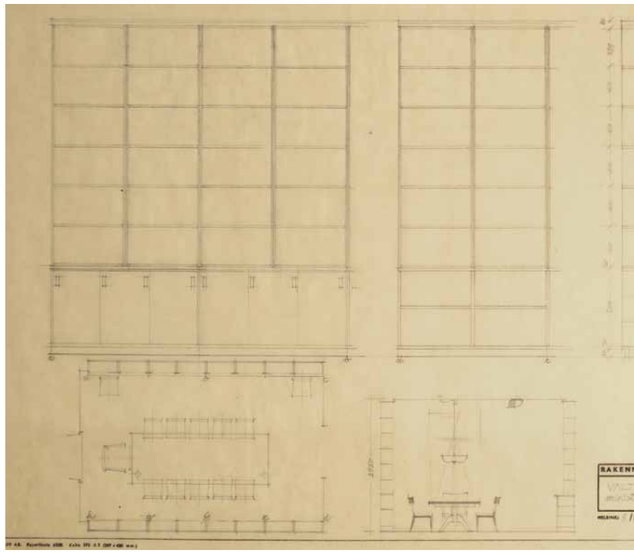

1954, neuvotteluhuone, Elli Ruuth, Rakh III, Iaa 2563, KA.

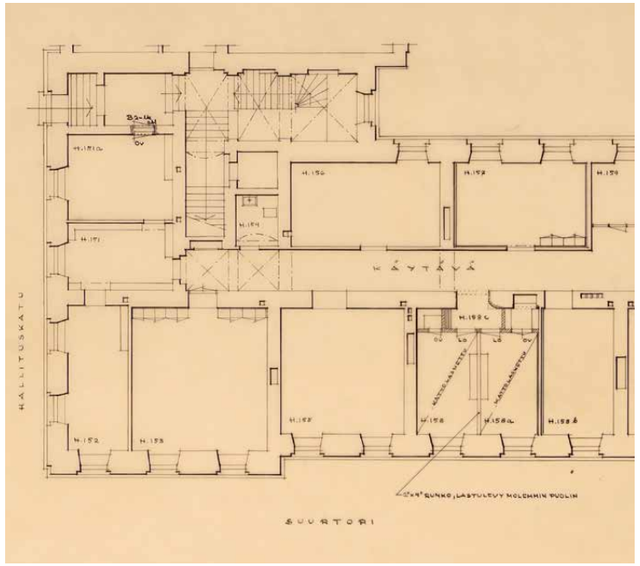

1961, luoteispaviljonki, Annikki Virtanen, Rakh III, Iaa 996, KA.

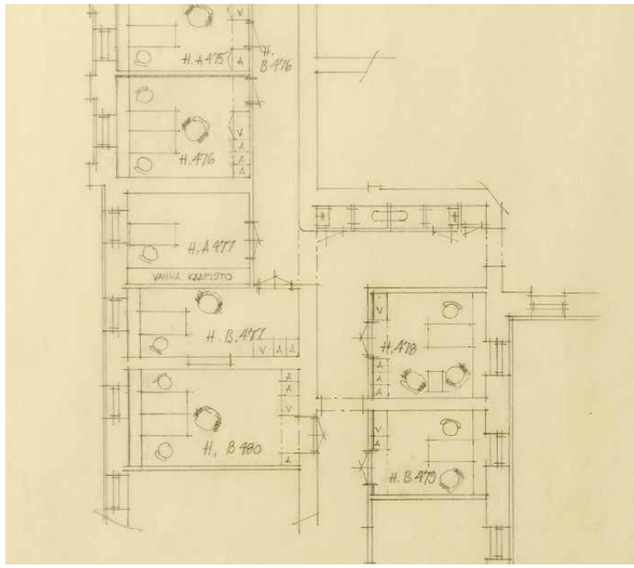

1962, kalustekaavio, Rakh III, Iaa 2564, KA.

Arkton 1977, 14241, MV.

Arkton 1977, 14252, MV.

Laine 1977, 11444, MV.

Vuonna 1974, kun vireillä oli useita erillisiä muutoshankkeita korttelin eri puolilla, Museovirasto kiinnitti Rakennushallituksen huomion muutosten kokonaisuunnittelun puuttumiseen, joka oli omiaan vaikeuttamaan kulttuurihistoriallisten arvojen asianmukaista huomioon ottamista. Virasto jopa totesi, että *"johdonmukaisuuden puute korjaustöissä on vuosikymmenien mittaan aiheuttanut rakennuksen erittäin huomattavan kulttuurihistoriallisen arvon tuntuvaa alenemista"*. Museovirasto ehdotti pitkän tähtäimen suunnitelman laatimista Valtioneuvoston linnan käytölle sekä kunnossapito- ja korjaustöille. Samalla ehdotettiin koko rakennuksen kattavan nk. rakennushistoriallisen inventoinnin tekemistä. Arkkitehtitoimisto Arktonilta tilattu selvitys valmistuikin vuonna 1976. Samoihin aikoihin päätettiin valtionhallinnon kasvavia tilatarpeita purkaa etäämmälle keskustakortteleista, mistä seurasi Pasilan virastokeskuksen rakentaminen keskusvirastojen käyttöön (valmistui 1981). Näin ministeriöille pyrittiin löytämään tilat keskustakortteleista ja toisaalta Valtioneuvoston linna pyrittiin varaamaan valtioneuvoston kanslian, valtiovarainministeriön ja oikeusministeriön käyttöön. Näiden päätösten myötä Valtioneuvoston linnan korjaustöiden aiempaa harkitumpi ja kokonaisvaltaisempi käsittely tuli mahdolliseksi.

Samanaikaisesti tämän tiedostamisprosessin kanssa etenivät korttelissa välttämättömiksi koetut muutostyöt omaa tahtiaan. Nämä vuosina 1974-1979 toteutetut pienemmät muutoskokonaisuudet on aiemmassa tutkimuksessa nimetty neljään vaiheeseen I. - IV. Korttelin muutossuunnittelu sai uuden suunnan, kun valtioneuvoston linna suojeltiin valtioneuvoston päätöksellä 18.9.1980 valtion omistamien kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta annetun asetuksen nojalla. Suojelu tarkoitti käytännössä myös Museoviraston roolin kasvamista. Kaikissa tulevissa suunnittelun ja toteutuksen vaiheissa sillä oli velvollisuus huolehtia suojelupäätöksen toteutumisesta asiantuntijan ja viranomaisen asemassa. Vuosien 1980-1997 välillä korttelissa tehtiin kattava peruskorjaus kuudessa vaiheessa. Museoviraston aktiivisuus näkyy paitsi asiakirjoissa myös Museoviraston kuva-arkistossa säilyneessä valokuva-aineistossa.

Peruskorjaushankkeessa aktiivisesti toiminut Rakennushallituksen yliarkkitehti Juha Lemström kirjoitti vuonna 1998 vasta päättyneen suuren hankkeen linjauksista näin: *"1900-luvun lopulla tehdyn voimakkaasti modernisoivan peruskorjausvaiheen suunnittelun lähtökohtana on ollut jatkaa tätä Valtioneuvoston linnan kehitysketjua pyrkimällä säilyttämään se, mikä on säilynyt ja suhtautumalla vapaammin siihen, mitä on aiemminkin muuteltu."*[45]

Noin 25 vuoden ajalle ulottuvasta, teknisesti ja esteettisesti läpikäyvästä muutostyöstä on valtava määrä aineistoa - piirustuksia, valokuvia, työselostuksia, lehtileikkeitä, selvityksiä ja muistioita. Seuraavilla sivuilla esitetty hyvin tiivis kooste tästä neljännesvuosisadasta rakentuu osittain Arkkitehtitoimisto Salonen & Schalinin laatiman selvitystyön varaan.

45 Valtioneuvoston linna, 1998.

Laine 1976, neg rho 41862, MV.

Hakli, 1974, kortti 9021, MV.

Hakli, 1974, kortti 9034, MV.

Hakli, 1974, kortti 9028, MV.

Hakli, 1974, kortti 9037, MV.

Hakli, 1974, kortti 8906, MV.

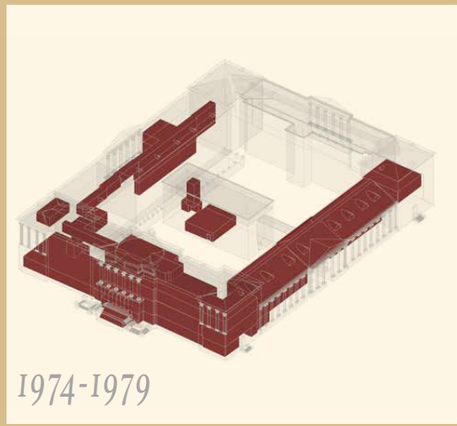

Perustamis- ja esisuunnitelmassa vuodelta 1980 kuvailtiin 1970-luvun vaiheet.

I. vaihe **1974-75 Autotoimisto ja arkistohissi**

- pihasiiven 1. kerrokseen tehtiin ”autotoimisto”
- pohjoissiipeen tehtiin arkistohissi
- pääsuunnittelijana Sirkka Tarumaa
- käsiteltyä huoneistoalaa oli 70 m²

II. vaihe **1976-1977 Länsisiipi**

- länsisiiven koko 1. kerros muokattiin toimistotiloiksi
- länsisiiven 2. kerroksen vaateaula ja saniteettitilat kunnostettiin (tilat 2012-2017 sekä 2035-2037)
- länsisiiven 3. kerroksen eteläpään tilat, preseidentin esittelysali mukaan lukien
- länsisiiven kaikki saniteettitilat ja sähkönousut uudistettiin, tilat varustettiin koneellisella ilmanvaihdolla ja A-portaaseen toteutettiin hissi
- käsiteltyä huoneistoalaa 2900 m²

III. vaihe **1978 Valtioneuvoston kanslia, 3.krs**

- länsisiiven 2. kerroksessa sijainnut tiedotusyksikkö muodostettiin, huoneet 2033-37 sekä 2018-24
- eteläsiiven 3. kerroksen sekä lounaisen kulmapaviljongin tilat 3166, 3120, 3121 sekä 3162
- korjaustyön yhteydessä ei uusittu saniteettitiloja eikä rakennettu koneellista ilmanvaihtoa, mutta sähköt uusittiin
- käsiteltyä huoneistoalaa 970 m²

IV. vaihe **1978-79 Lounaisnurkka, 2.kerros**

- länsisiiven eteläpään 2. kerroksen tilat 2032, 2025-2031
- eteläsiiven länsipään 2. kerroksen tilat2060-2067 ja 2071-79
- korjaustyön yhteydessä uusittiin sähköt ja ja saniteettitilat osittain
- käsiteltyä huoneistoalaa 497 m².
- Eteläsiiven alla tehtiin laajahkot arkeologiset kaivaukset, joissa mm. paljastui alkuperäisen portaikon perustuksia nykyisessä tilassa 1110[46]

46 MV, Helinä Koskinen: Tutkimuskertomus Valtioneuvoston linnan eteläsiivessä tehdystä kaivauksesta 13.3. - 20.3.1978

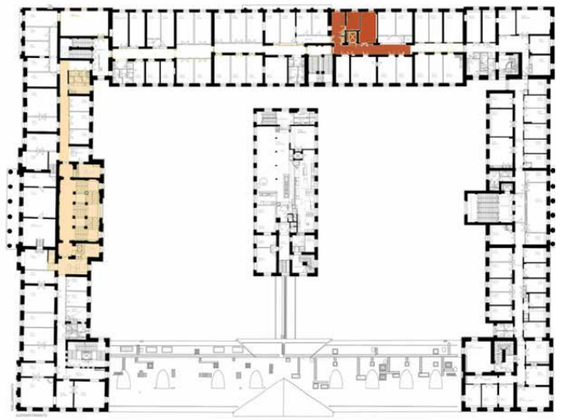

4. kerros

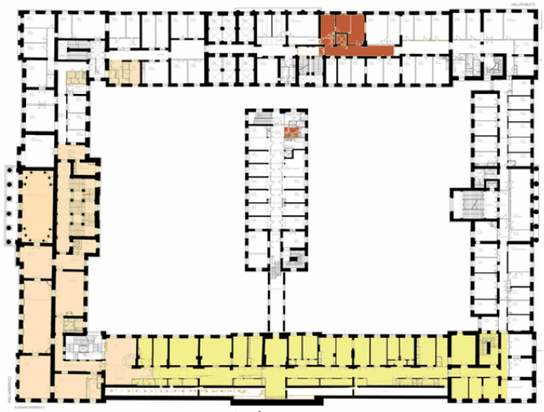

3. kerros

2. kerros

1. kerros

1970-luvun aikana korttelin kaikki julkisivut käytiin läpi, vaiheittain. Kuva itäsiiven sisäpihalta 1976, HKo, neg rho 45528, MV.

1970-luvun suurimpia kokonaisuuksia oli länsisiiven 1. kerroksen syventäminen ja muokkaaminen toimistokäyttöön. 1976, HKo, neg rho 45526 MV.

Tilan 1016 koillisnurkka. 1976, HKo, neg rho 45600, MV.

Maaliskuusta 1980 lähtien Valtioneuvoston linnan korjausta pohtiva työryhmä piti valtiovarainministeriön johdolla viisi asiapitoista kokousta, joiden pohjalta laadittiin tulevaa suurta peruskorjausta valmisteleva, yhdistetty perustamis- ja esisuunnitelma. Työryhmä koostui 15 jäsenestä, jotka edustivat laajasti Rakennushallitusta, Valtioneuvoston kansliaa ja ministeriöitä, Museovirastoa ja suunnittelijoita. PES:in kokosivat Arkton Oy:n arkkitehdit Markelin ja Karjanoja, jotka tunsivat korttelin läpikotaisin vuonna 1976 laaditun historiaselvityksen ansiosta. Hankkeen itsestäänselvänä lähtökohtana oli, että kortteli säilyy Valtioneuvoston käytössä toimivana ja nykyaikaisena virastona. Käyttäjiksi valikoitui hallinnon kovin ydin, joka on aina sijainnut rakennuksessa: valtioneuvoston kanslia, valtiovarainministeriö sekä oikeuskanslerin virasto.

Museovirasto oli ajan käytännön mukaisesti hankkeessa aktiivinen toimija. Viraston laatimat tilojen säilyneisyyskaaviot ja niihin liittyvät rakennussuojelutavoitteet olivat PES-asiakirjan keskeistä sisältöä. Tilat luokiteltiin niiden muodon säilyneisyyden perusteella neljään ryhmään, jotka suoraan viittasivat kolmeen suojelukategoriaan varsin jäykällä menetelmällä: mikäli tilan molemmat päämitat olivat säilyneet alkuperäisen kaltaisina, määriteltiin tila automaattisesti kuuluvaksi säilytettävien tilojen ryhmään 1. Mikäli tilan toinen päämitta oli alkuperäisen mukainen tai joku sen seinistä voitiin todeta alkuperäiseksi, tila kuului kategoriaan 2., jossa palauttavat toimenpiteet ja perustellut muutokset olivat mahdollisia. Kategoriaan 3. jäivät siis tilat, joilla ei ollut tunnistettavaa alkuperäistä muotoa. Näistä todettiin: *"Toimenpiteet näiden tilojen osalta on ratkaistava päätilojen suunnittelun yhteydessä."*[47]

Näiden linjausten taustalla on 1960- ja 1970-luvun alkuperäisyyttä korostaviin restaurointiratkaisuihin nähden selvästi uudistunut ja rakennetun ympäristön kerroksellisuuteen hyväksyvästi suhtautuva lähtökohta. Edelleen ajankohtaisena pidetään myös alkuperäisen käyttötarkoituksen säilymistä, siinäkin tapauksessa, että alkuperäisen käyttäjän muuttuvat toimintatavat aiheuttavat muutospaineita. Seuraavat selkeät periaatteet yksilöitiin:

- rakennuksen arkkitehtoniseen arvoon soveltumattomista ratkaisuista on luovuttava, esimerkiksi alaslasketut katot, lastulevyseinät
- uusia pinnoitemateriaaleja valittaessa tulee lähtökohtana olla rakennuksessa perinteisesti käytetyt materiaalit
- rakennukseen voidaan asentaa yleensä vain vanhoja hormeja hyväksikäyttävä ilmanvaihtolaitos
- sähköasennukset on ratkaistava yksilöllisesti, kuhunkin rakennuskokonaisuuteen ja sen arkkitehtuuriin sopeutettuina
- rakennuksen palotekninen osastointi on toteutettava rakennuksen sisäarkkitehtuuriin soveltuvalla tavalla.

Hankkeen rakennussuojelukysymyksiä leimasi museoviranomaisen, rakennuttajan ja käyttäjän varsin yksimielinen ymmärrys valtiollisesti ainutkertaisen, edustavan ja historiallisesti merkityksiä kantavan rakennuskokonaisuuden arvojen säilyttämisestä. Kuten Rakennushallituksen arkkitehti Juha Lemström toteaa: *"Ministereille ja valtioneuvoston työntekijöille työympäristönä tämä kiveen rakennettu historia on läsnä historiallisena dokumenttina ja todistuksena menneisyydestä - jopa velvoitteena."*[48] Yhteisistä arvoista ja lähtökohdista huolimatta on selvää, että varsinaisten konkreettisten ratkaisujen äärellä käytiin monia pitkiä keskusteluja. Eräs monia mielipiteitä herättänyt kysymys oli ilmanvaihdon oikea ja riittävä ratkaisu. Lemströmin mukaan Rakennushallitus puolsi ensisijaisesti koneellista sisäänpuhallusta ja poistoa hyödyntäen sekä vanhoja hormeja että tehden uusia rakenteita, mikä oli ilmeisessä ristiriidassa asetettujen periaatteiden kanssa. Valtiovarainministeriö asettui kysymyksessä ratkaisuntekijäksi ja määräsi vallitsevaksi ratkaisuksi painovoimaisen ilmanvaihdon, poislukien neuvottelu- ja wc-tilat. Hankkeen edetessä koneellisesti avustettuja tiloja tuli lopulta lukuisia, mm. kaikki kellaritilat. Joihinkin auringonpuoleisiin työhuoneisiin ja kokoustiloihin tehtiin myös konvektorijäähdytys.

Hanke suunniteltiin vietävän läpi kuudessa vaiheessa, seitsemän vuoden aikana. Peruskorjaus suunniteltiin siten että työt etenisivät lounaisnurkasta alkaen, myötäpäivään kiertäen jaksoissa. Talosta poistuvien yksikköjen poismuutot mahdollistivat sen, että rakennus oli käytössä koko hankkeen ajan. Ensimmäiset kolme vaihetta valmistuivatkin reippaassa tahdissa, siten että vuoteen 1985 mennessä oli läpikäyty lounaisnurkan Valtiovarainministeriön tilat, suuri osa länsisiivestä, pohjoissiiven länsiosa ja pihasiipi. Tässä vaiheessa jouduttiin ottamaan aikalisä, sillä ulkoministeriön muuttaminen uusiin tiloihin Katajanokan Merikasarmiin oli viivästynyt ja toteutui vasta 1989. Hankkeen uudelleen käynnistämistä viivytti vielä korkeasuhdanteessa nousseet rakennuskustannukset, joten vaiheet 4. - 6. käynnistyivät vuosina 1991, 1993 ja 1995. Vuonna 1997 hanke saatiin vihdoin päätökseen, kun viimeisenä työkokonaisuutena tehtiin sisäpihojen kiveäminen ja julkisivujen huoltomaalaus.

Arkkitehtisuunnittelu jakaantui eri vaiheissa eri tahoille. 1. vaihe tehtiin 1970-luvun tapaan Rakennushallituksen Pirkko Vasaran johdolla, 2. ja 3. vaihe olivat Arktonin vastuulla. Jälkimmäiset vaiheet toteutettiin jälleen Rakennushallituksen johdolla. Suunnittelusta vastasi ensin arkkitehti Ritva Lappalainen, sitten arkkitehdit Vesa Tiilikka ja Maritta Nylén-Linko. Suunnittelijoiden aisapareina toimivat rakennuttajapäälliköt, arkkitehdit Marjatta Erwe ja Juha Lemström.

47 PES 1980, Museoviraston lausunto 18.9.1980.

48 Lemström 1998, s. 104

VNL 2. KRS PERUSTAMIS- JA ESISUUNNITELMAN 1980 LIITEPIIRROKSEN MUKAAN

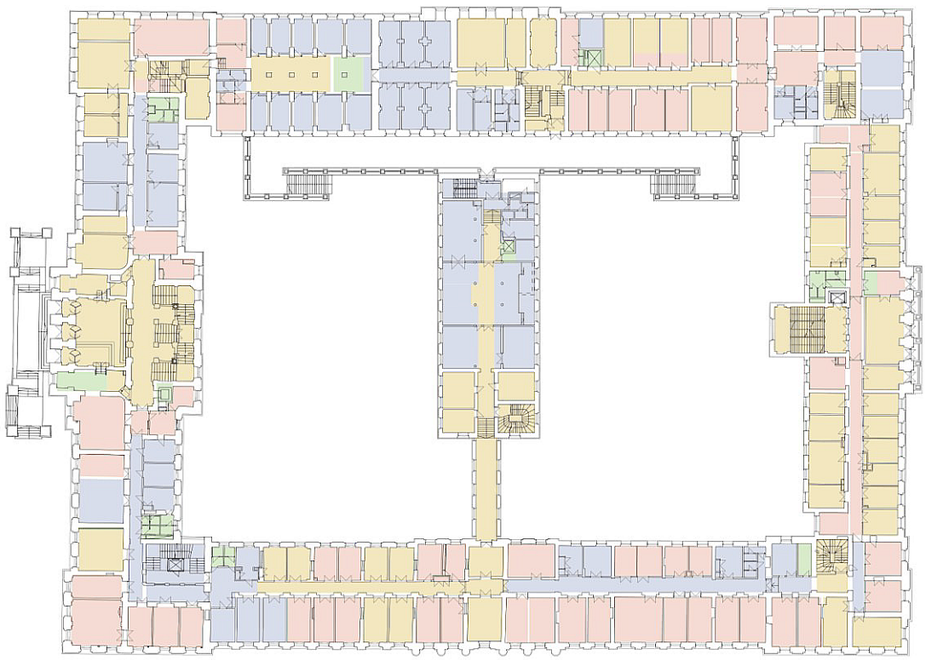

1. Tilan molemmat päämitat (pituus ja leveys) ovat ko. rakennusvaiheen alkuperäisten suunnitelmien mukaisia.

2. Tilan toinen päämitta on alkuperäinen ja tilaa rajoittavista seinistä on kolme tai kaksi alkuperäistä.

3. Tilan kumpikaan päämitta ei ole alkuperäinen ja tilaa rajoittavista seinistä kaksi tai yksi on alkuperäinen.

4. Tilaa rajoittavista seinistä ei yksikään ole päämitaltaan alkuperäinen, tai kaikki seinät ovat myöhempiä. Tila on erotettu tai myöhemmin muutettu saniteetti-, apu- tai teknilliseksi tilaksi.

PES 1980:een liitetty Museoviraston lausunto sisälsi kerroskohtaiset kartat silloisten huonetilojen "alkuperäisyydestä", analysoituina suoraviivaisella seinälinjojen geometris-matemaattisella säilyneisyydellä. Puhtaaksipiirustus S&S RHS, 2011, osa 2, s. 56.

1. vaihe 1980-1982 ”Budjetti”

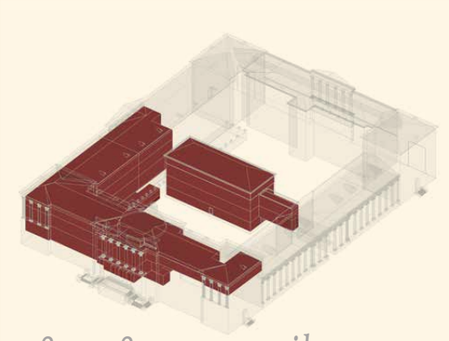

1980-1985: 1. - 3. vaihe

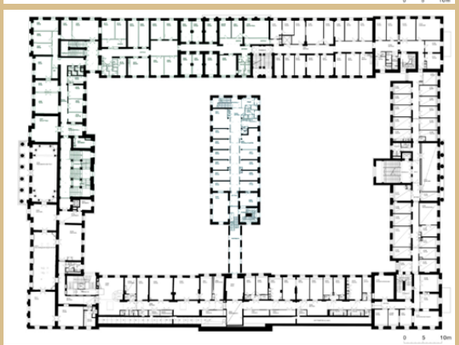

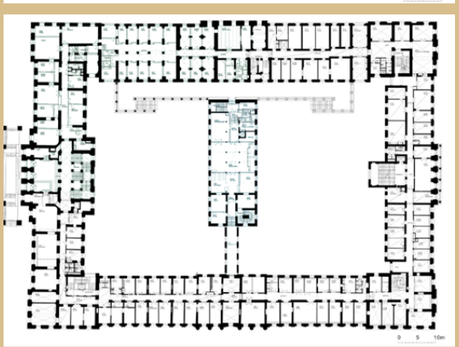

Hankkeen 1. eräänlaisena valmistelevana ja kiireellisenä vaiheena toteutettiin Valtiovarainministeriön toimitilat 4. kerroksessa, länsisiiven eteläosassa, huonetiloissa 4013-4015, 4017-4019 sekä 4021-4035.[49]

Huoneistossa tehtiin tilojen uudelleen järjestelyä uusin muuratuin ja rapatuin väliseinin, osittainen koneellinen ilmanvaihto, kattava maalauskunnostus sekä huonekohtaisesti yksilöity värikokonaisuus. Lattiamateriaaleina käytettiin pääsääntöisesti linoleumia ja tammiparkettia, joka oli osin uutta, osin vanhaa kunnostettua. Huoneiden 4019 ja 4021 puulattiat todettiin suojelun arvoisiksi ja ne jätettiin mahdollisimman koskemattomina linoleumin alle. Jalkalistat uusittin ja niiden taakse tehtiin tarpeen mukaan sähkövetoja.

Ikkunoiden kunnostus oli yksi peruskorjaushankkeen läpi kulkeva suuri kokonaisuus, jonka ratkaisuperiaatteet koestettiin tässä ensimmäisessä vaiheessa. Museoviraston Erkki Mäkiö oli mukana kehittämässä ratkaisumallia, jossa sisäpokan ulkopintaan asennettiin saranoitu uusi teräskehyksinen lasielementti.

1980-luvun alkupuoli on ollut restaurointikäytänteiden osalta tutkivaa ja asenteita muokkaavaa. Rakennuttajapäällikkö Marjatta Erwe totesi 1980-luvun alun olleen erityisen haastavaa, sillä rakentamista ohjaava normisto oli jäykkä ja laadittu uudisrakentamista palvelemaan. *”Virallisesti vasta sisäasiainministeriön rakennusvalvontatoimesta vastaaville viranomaisille osoitettu yleiskirje 15.12.1982 koskien uudisrakentamista varten laadittujen määräysten soveltamista peruskorjaushankkeissa, antoi mahdollisuudet rakennusten kannalta järkevien peruskorjaustavoitteiden toteuttamiselle.”*[50] Tämän kirjeen myötä käynnistyi uusi vaihe, jossa rakennusperinnön vaaliminen vähitellen suuntautui tiedostavaan ja tutkivaan, eri aikakausien kerrostumia arvostavaan työtapaan.

49 IV krs budjetti Huoneseloste 1981 / SK-arkisto Mikrofilmi laa 1002/27
50 Erwe, 2012. Kirjallinen muistelma, doc.-tiedosto.

1. vaihe

Arkkitehtitoimisto Salonen & Schalinin laatimista pohjakaavioista osoitettu vaiheen 1 laajuus.

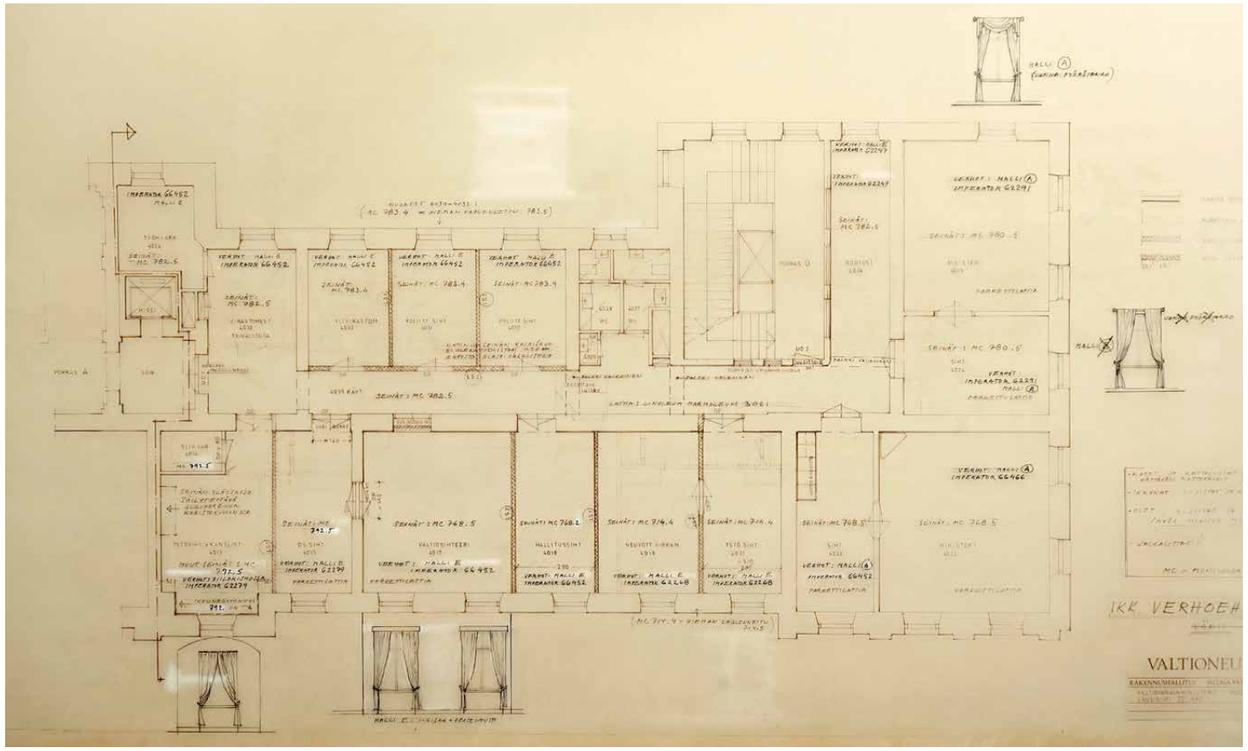

Huoneiston tilajako on edelleen pääsääntöisesti tämä 1982 toteutettu ratkaisu, mutta tilat on kertaalleen läpikäyty uudestaan vaiheessa 6. vuosina 1995 - 1997. Yllä huonekohtaiset värit ja materiaalit 2.4.1982, alla taulukkomuotoinen huoneselitys. Rakh III, laa 1002, KA.

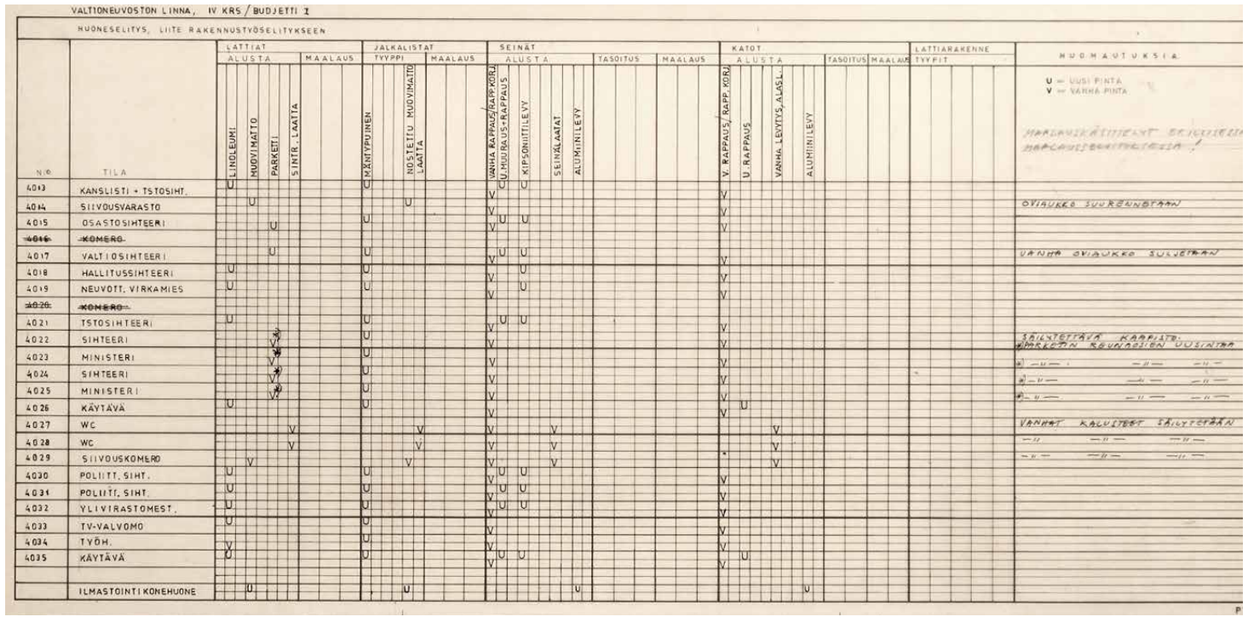

VALTIONEUVOSTON LINNA, IV KRS / BUDJETTI I

HUONESELITYS, LIITE RAKENNUSTYÖSELITYKSEEN

		LATTIAT						JALKALISTAT			SEINÄT						KATOT					LATTIARAKENNE	HUOMAUTUKSIA
		ALUSTA					MAALAUS	TYYPPI		MAALAUS	ALUSTA				TASOITUS	MAALAUS	ALUSTA			TASOITUS	MAALAUS	TYYPIT	
NRO	TILA	LINOLEUMI	MUOVIMATTO	PARKETI	SINTR. LAATTA			MÄKNTYPUINEN	NOSTETTU MUOVIMATTO LAATTA		VANHA RAPPAUS/LAPP. KORJ.	U. MUURAUS+RAPPAUS	KIPSIONITTELEVY	SEINÄLAATAT	ALUMIINILEVY		V. RAPPAUS/LAPP. KORJ.	U. RAPPAUS	VANHA LEVYTYS, ALASL.	ALUMIINILEVY			U = UUSI PINTA V = VANHA PINTA
4013	KANSLISTI + TSTOSIHT.	U						U			V		U				V						
4014	SIIVOUSVARASTO		U						U		V						V						OVIAUKKO SUUREUNBTAAN
4015	OSASTOSIHTEERI			U				U			V	U	U				V						
~~4016~~	~~KOMERO~~																						
4017	VALTIOSIHTEERI			U				U			V	U	U				V						VANHA OVIAUKKO SUUREEMPAAN
4018	HALLITUSSIHTEERI	U						U			V		U				V						
4019	NEUVOTT. VIRKAMIES	U						U			V		U				V						
~~4020~~	~~KOMERO~~																						
4021	TSTOSIHTEERI	U						U			V	U	U				V						
4022	SIHTEERI			V				U			V						V						SÄILYTETÄVÄ KAPPISTO. PARKETIN RAKENNEKSEN UUSINTA
4023	MINISTERI			V				U			V						V						
4024	SIHTEERI			V				U			V						V						
4025	MINISTERI			V				U			V						V						
4026	KÄYTÄVÄ	U						U			V						V	U					
4027	WC				V				V		V			V					V				VANHAT KALUSTEET SÄILYTETÄÄN
4028	WC				V				V		V			V					V				
4029	SIIVOUSKOMERO		V						V		V			V					V				
4030	POLIITT. SIHT.	U						U			V	U	U				V						
4031	POLIITT. SIHT.	U						U			V	U	U				V						
4032	YLIVIRASTOMEST.	U						U			V	U	U				V						
4033	TV-VALVOMO	U						U			V						V						
4034	TYÖH.	V						U			V						V						
4035	KÄYTÄVÄ	U						U			V	U	U				V	U					
	ILMASTOINTI KONEHUONE		U						U						U					U			

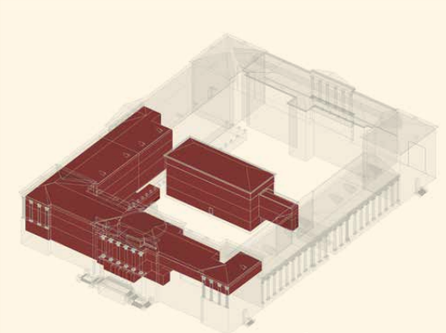

1980-1985: 1. - 3. vaihe

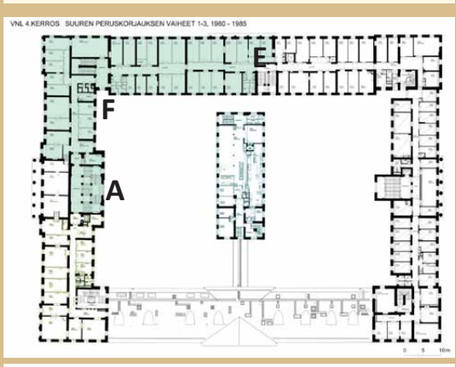

1980-luvun ehdottomasti suurin työkokonaisuus oli länsisiiven pohjoisosan ja pohjoissiiven länsiosan kattava peruskorjaus, porrashuoneiden A ja E väliin jäävä alue. Työtä valmisteltiin museoviraston johdolla tehdyllä laajalla väritutkimuksella (Ancelo Oy, 1982), joka kohdentui erityisesti pääportaan värivaiheisiin, mutta myös erinäisiin muihin tiloihin. Hankkeen painotusta ja muuttuneita asenteita kuvaa myös se, että arkkitehtisuunnittelijoiksi valittiin Arktonin arkkitehdit, Markelin ja Karjanoja, jotka olivat laatineet korttelista huolellisen selvityksen. Arktonin suunnittelutyön asiakirjat välittävät määrätietoisen, säilyttävän asenteen - kaikki vanhat rakenteet ensisijaisesti säilytettiin paikallaan ja mahdollisesti purettavat rakenteet pyrittiin hyödyntämään rakennuksessa toisaalla. Tämä koski niin tiiliä, lattialautoja ja heloja kuin ovia, listoja ja valaisimiakin.

Työselityksen mukaan pintakäsittelyissä pyrittiin keskeisissä tiloissa käyttämään perinteisiä maaleja, mutta lopullinen materiaalivalinta päätyi tavallisiin sisälatekseihin. A-portaan uudelleenmaalaus toteutettiin erillisen ”konservointimaalaustyöselityksen” mukaan, jossa lähtökohtana oli suurien pinta-alojen kuoriminen myöhemmistä maalikerroksista ja sen jälkeen ylimaalaaminen perinteisin maalityypein, liimamaalilla ja öljymaalilla, ohuin kerroksin.[51]

Merkittäviä rakenteellisia muutostöitä tehtiin lähinnä F-portaassa, jossa Hallituskadulle auennut ovi poistettiiin kokonaan ja porrasnousuja muokattiin.[52]

51 Konservointimaalaustyöselitys, digitoituna S & S RHS, osa 2, 2011.
52 Arktonin piirustukset digitoituna, SENA.

2. vaihe

Arkkitehtitoimisto Salonen & Schalinin laatimista pohjakaavioista osoitettu vaiheen 2 laajuus.

Nykytilakuvia (2018) 2. vaiheen ratkaisuista. F-portaan sisäänkäynti järjesteltiin uudestaan ja kaarivartinen porrashuonevalaisin otettiin käyttöön. Suuria huoneita jaettiin ja uusien seinien yläosia tehtiin lasista. Vanhoja tammilattioita kunnostettiin ja uusia tehtiin vanhan mallin mukaan.

Otteita 2. peruskorjausvaiheen piirustuksista, Arkton / Ulla Markelin, SENA. Oikealla ote ovikaaviosta (piir. 66). Alla 2. kerroksen pohja, jossa näkyy F-portaan vanhat nousut purettavina rakenteina (piir. 22).

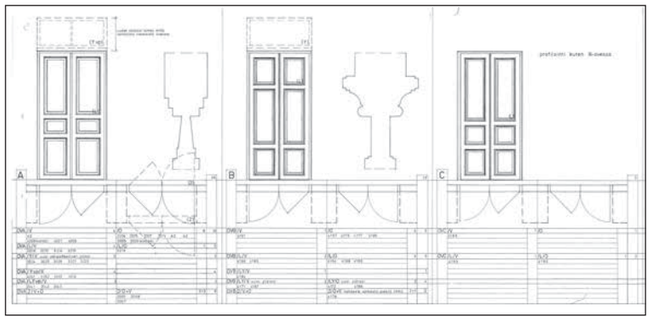

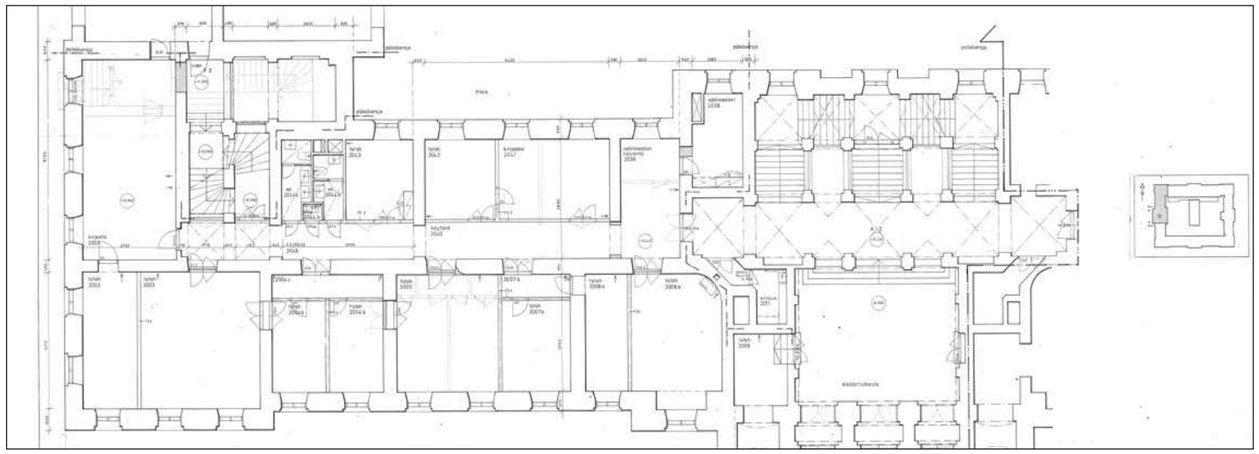

3. vaihe 1983-1985 Pihasiipi

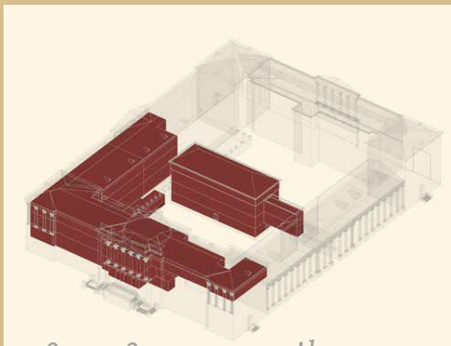

1980-1985: 1. - 3. vaihe

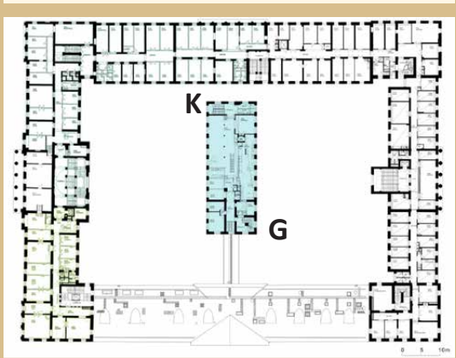

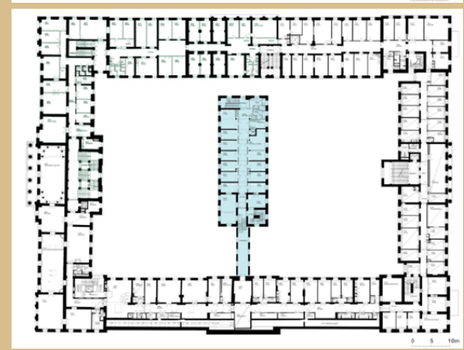

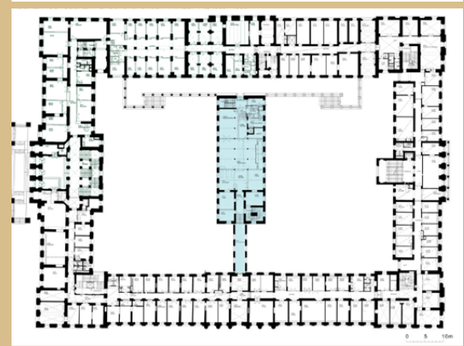

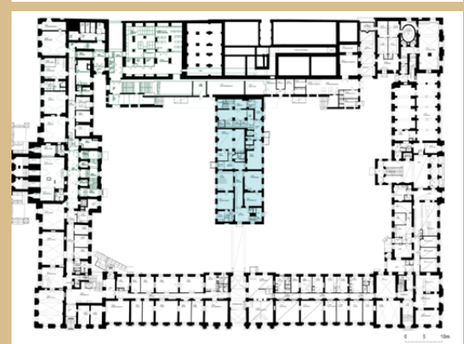

Pihasiiven peruskorjaus toteutui osin samanaikaisesti luoteisnurkan töiden kanssa, mutta rajautui omaksi loogiseksi kokonaisuudekseen erityisluonteensa takia. Työmaa käynnistyi syyskuussa 1984 ja valmistui syksyllä 1985.

Pihasiiven 1950-luvulla toteutettu jako toimistohuoneisiin purettiin toisessa kerroksessa suurelta osin ja tilalle tehtiin kokoushuoneita. Väliseinät tehtiin teräsrankaisina kipsiväliseininä. Ilmanvaihtokonehuonetta laajennettiin kasvaneiden tarpeiden mukaan. Kolmannessa kerroksessa 1950-luvun toimistohuoneet säilyivät suurelta osin. WC-tilat uudistettiin. Neljännen kerroksen ravintolassa ja porrashuoneessa 1950-luvun detaljointi säilytettiin. Myös vanhat sisäovet säilytettiin, sekä 1950-luvun että vuosisadan vaihteen ovet. Pihasiiven ylimmän kerroksen henkilöstöruokalaa kunnostettiin uudestaan 2000-luvun alussa, mutta perusratkaisut ovat peräisin vuodelta 1985.

3. vaihe

Arkkitehtitoimisto Salonen & Schalinin laatimista pohjakaavioista osoitettu vaiheen 3 laajuus.

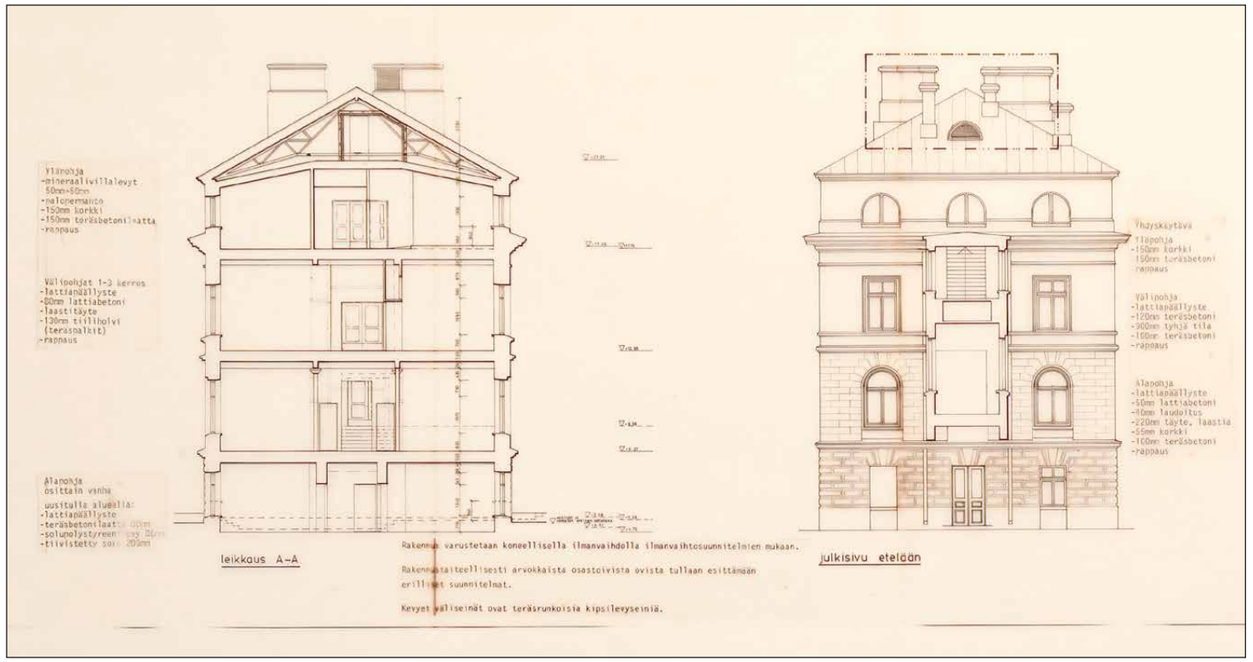

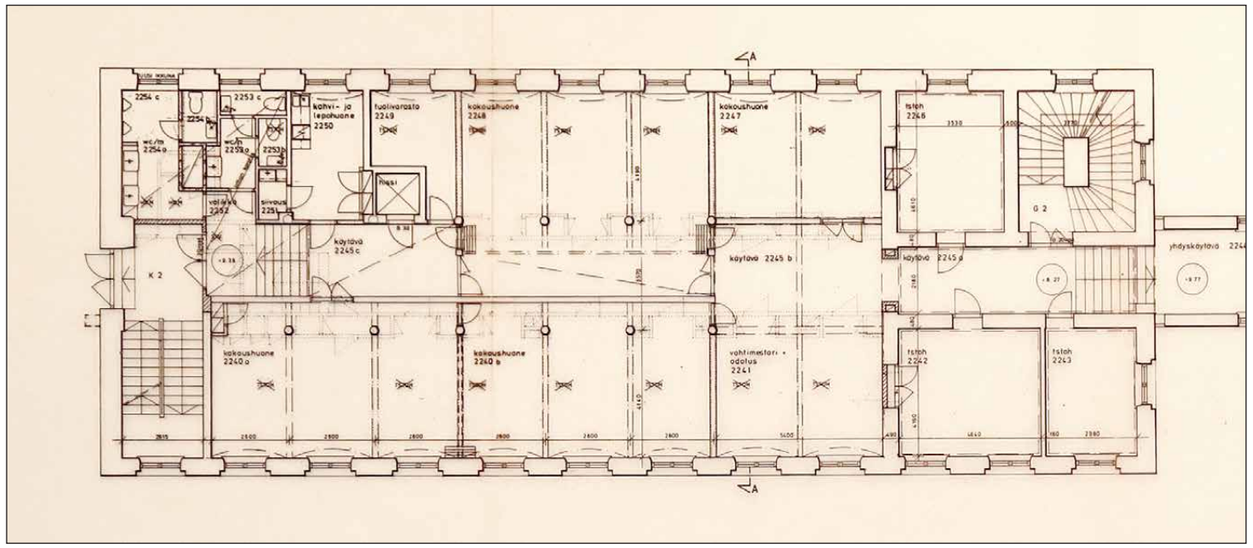

Otteita Arktonin / Ulla Markelinin piirustuksista noin 1984. Rakh III, laa 1004, KA.

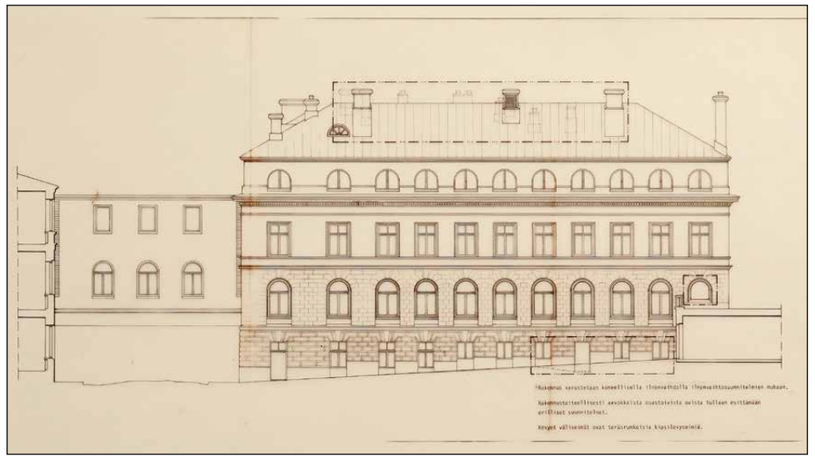

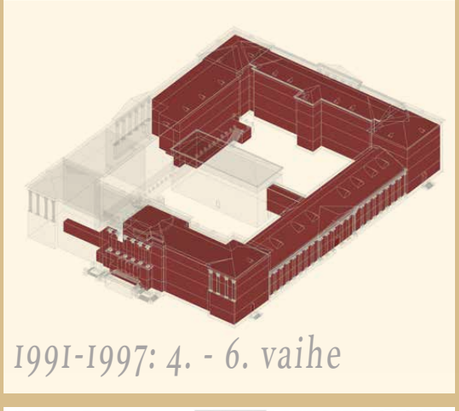

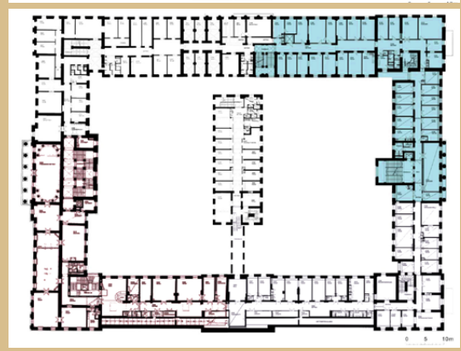

3. vaiheen jälkeen hankkeen eteneminen pysähtyi yli viideksi vuodeksi, johtuen sekä aikatauluttamisesta että taloudellisesta tilanteesta. Kun 4. vaihetta ryhdyttiin käynnistämään, tehtiin perustamissuunnitelman päivitys ja tarkistus, jossa kuitenkin todettiin, että rakennustoimenpiteet noudattelevat jo peruskorjattujen vaiheitten periaatteita eivätkä poikkea oleellisesti vahvistetun perustamis- ja esisuunnitelman linjauksista. Esisuunnitelmassa todettiin, että itäisen sisäpihan alle suunnitellun maanalaisen laajennuksen rakentamisesta luovuttiin teknisten ongelmien ja korkeiden kustannusten takia.

Kaikki arkkitehti- ja sisustussuunnitelmat laadittiin nyt suoraan Rakennushallitukseen omana työnä, lähinnä Ritva Lappalaisen ja Vesa Tiilikan toimesta, sisustusarkkitehtina toimi Hannu Laaksonen. Arktonin vetämäään 2. vaiheeseen verrattuna rakennussuojelullinen henki oli vähemmän määräävä, tosin rakennusosatkaan eivät olleet yhtä vanhoja tai edustuksellisia kuin vaiheessa 2. Ikkunaheloitusten säilyttämisestä käyty keskustelu viittaa siihen, että suunnittelijoilla oli säilyttävä ote, mutta käytännölliset ja rationaaliset näkemykset olivat vallitsevia. Lappalainen kirjoitti hankkkeen lähtökohdista vuonna 1993: *"Sisätilat olivat sotkuiset, täynnä raskaita kirjahyllyjä, joiden taakse kätkeytyi peruskorjaajille yllätyksiä, toistensa päälle ja viereen sullottuja sähköasennuksia, tummuneita alaslaskettuja kattoja, hernerokanvihreitä laakaovia, vääntyneitä heloituksia, rapistuneita ikkunakarmeja ja vuosien saatossa tehtyjä pikku paikkauksia, levytyksiä, listoituksia jne."*[53]

4. vaihe käsitti kokonaisuudessaan koillisen neljänneksen, 1890-luvun lopun E-portaasta 1917 valmistuneeseen B-portaaseen. Kellarikerroksessa tehtiin huomattavia työsuorituksia, kun keskelle runkoa toteutettiin tekniikkakanaali. Koillispaviljongin 1. kerroksen uusi saunaosasto toteuttaa oman aikansa sisustusarkkitehtuurin muotokieltä hyvin tunnistettavasti. Ylemmissä kerroksissa kaikki WC-tilat uusittiin ja kerroksiin tehtiin kahvihuoneita keittiöineen. Itäsiivessä toimistotilojen väliseinämuutoksia oli vain maltillinen määrä, pohjoissiivessä varsin runsaasti. Porrashuoneiden vanhoja peiliovia kunnostettiin B30 palo-oviksi. Tilasuunnittelusta Lappalainen kirjoitti seuraavasti: *"Engelin hierarkiaa korostavan suunnitteluperinteen hengessä keskitettiin suuret neuvotteluhuoneet pääporrashuoneen yhteyteen Ritarikadun keskirisaliitin taakse. Näin itäisen siiven asema korttelin kokonaissommitelmassa monumentaaliportaikkoineen ikäänkuin saatettiin loppuun ja vastaamaan läntisen siiven tematiikkaa."*

53 Takstooli 2 / 1993, Ritva Lappalainen: Engelin perintöä vaalimassa; (sisältää varsin runsaasti detaljitietoa)

4. vaihe
1991-94

Arkkitehtitoimisto Salonen & Schalinin laatimista pohjakaavioista osoitettu vaiheen 4 laajuus.

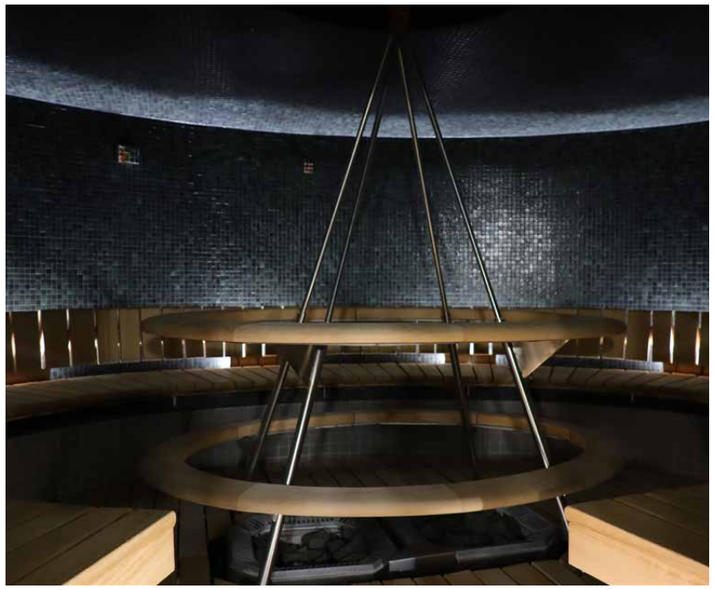

4. vaiheen ratkaisuja, pohjoissiiven toimistohuone 2173 kuvattuna 2018. Epäsuora valaistusratkaisu toteutettiin Hannu Laaksosen suunnittelemilla pendelivalaisimilla, joissa käytetään pienloisteputkia. Värityksestä Lappalainen totesi Takstoolissa: *"Koska 4. perukorjausalueelta ei löytynyt juuri mitään alkuperäisiä värityksiä – jopa porrashuoneiden tutkimustulokset olivat vaatimattomia – jäi koko värimaailma suunnittelijan konstruoitavaksi."* Koillispaviljongin kellarikerrokseen toteutettu ovaali saunatila edustaa oman aikansa materiaali- ja muotopaletin uusia tuulia.

4. vaiheen aikana itäisen sisäpihan puolelta purettiin pois terassia laajentanut autotalli. Terassin sisään toteutettiin pohjoissiiven puolelta käytettäviä varasto-ja sosiaalitiloja. Kuva 1991, neg rho, 115238, MV.

Ote 1. kerroksen pohjasta. Rakennushallitus / Ritva Lappalainen 15.3.1991, SENA.

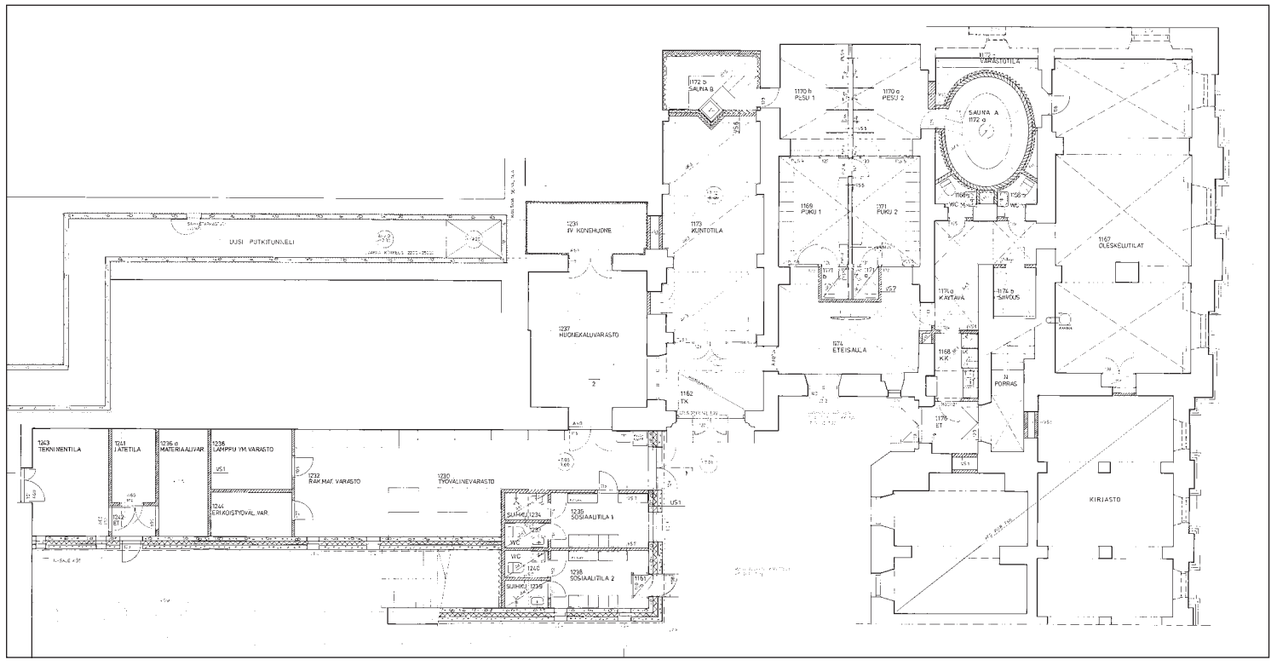

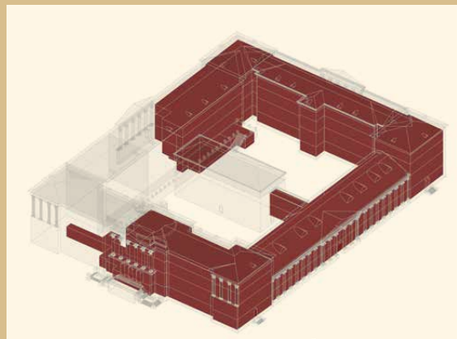

1991-1997: 4. - 6. vaihe

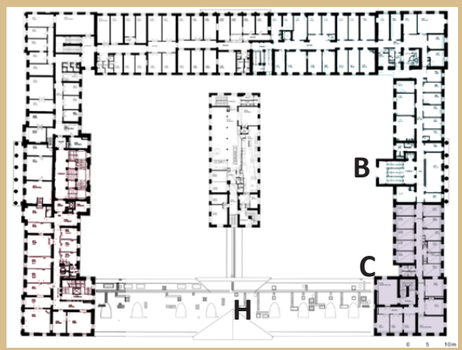

Koillisneljänneksen työtavat ja ratkaisut olivat pitkälti myös kaakkoisneljänneksen kunnostustyön lähtökohtana, mutta haastava perustusvahvistustyö eteläsiiven itäosassa aiheutti erityistä huolta. Jo ennen hankkeen käynnistämistä oli tiedossa, että eteläsiiven perustusten vahvistaminen ja kellaritilojen rakentaminen tulisi olemaan merkittävin rakennustekninen työ. Perustuksiin puuttuminen johti myös arkeologisten kaivausten tekemiseen eteläsiiven itäpään alla. Näiden perusteella voitiin todentaa eräitä 1700-luvun kaupunkirakenteen piirteitä. Esiin tuli mm. rakennusten perustuksia ja kellariholveja sekä nykyisen Helenankadun jatkeena sijainnut Koulukuja, jonka taso on ollut noin metrin nykyistä katupintaa alempana.[54]

Eteläsiiven toimistotilojen suunnittelussa haluttiin antaa erityinen painoarvo Engelin toimistosiiven ensimmäiselle asulle ja tiloissa tehtiin laaja, varhaisimpaan väriasuun paneutuva väritutkimus. Empiren värivahvoja sävyjä ei kuitenkaan lopulta käytetty sellaisenaan, vaan niitä tulkittiin Vesa Tiilikan mukaan pääsääntöisesti hiukan vaaleampaan suuntaan.[55] Merkittävin restauroitava sisätila oli kaakkoispaviljongin C-porrashuone auloineen, joka pääsääntöisesti noudatti edelleen Engelin ratkaisuja.

Merkittävin uusi tilakokonaisuus muokattiin Aleksanterinkadun porttikäytävän (”H-porras”) itäpuolelle. Persianlahden sodan seurauksena Suomessa herättiin kansainvälisen poliittisen tilanteen synnyttämiin turvallisuusuhkiin, minkä seurauksena Senaatintorin tähän saakka avoin pääsisäänkäynti suljettiin ja vierailijasisäänkäynti toteutettiin Aleksanterinkadun puolelle. Uuden sisäänkäynnin yhteyteen toteutettiin turvasulku ja kiinteä vahtimestarin piste. Samalla ennakoitiin 6. vaiheen tarpeita, kun pääsisäänkäynti porrashuoneineen ja ulkoportaineen otettiin työn alle.

54 Lemström, Valtioneuvoston linna 1998.
55 Arkkitehti 2 / 1997, Tiilikka.

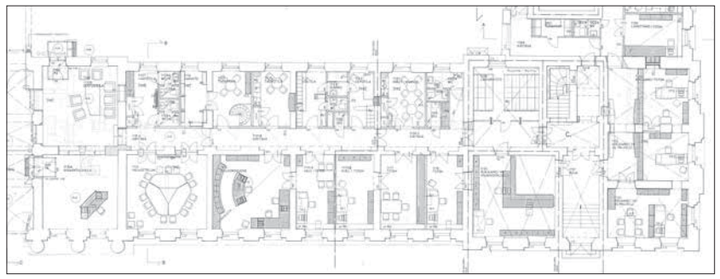

1. kerroksen kalustettu pohja, 8.12.1993, ARK U51, Rakennushallitus / Hannu Laaksonen. SENA.

5. vaihe
1993-95

Arkkitehtitoimisto Salonen & Schalinin laatimista pohjakaavioista osoitettu vaiheen 5 laajuus.

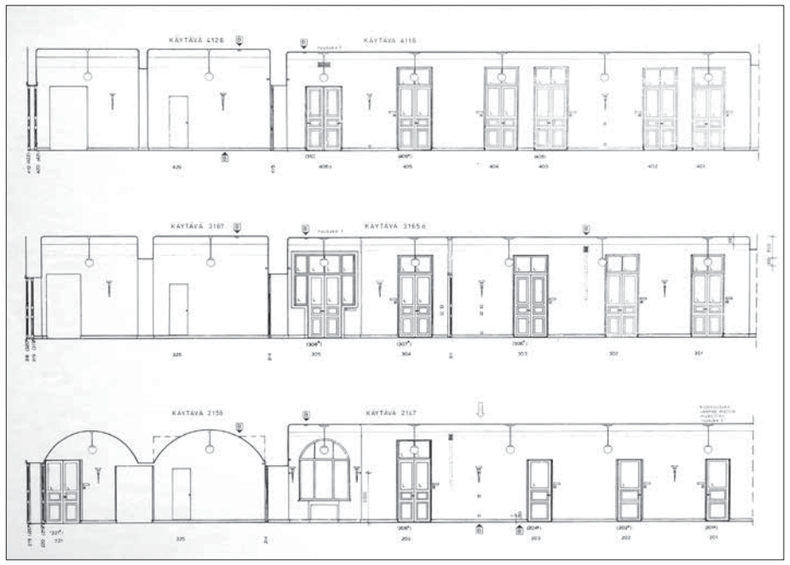

Itäsiiven käytävien seinäprojektiot (etelä-pohjoinen). Pallovalaisin oli käytössä käytävillä, toimistohuoneissa Laaksosen epäsuoraa valoa tarjoava valaisin. Rakh III, laa 1009, KA.

H-portaan valvotun sisäänkäynnin järjestelyt olivat merkittävin tilallinen muutostyö 5. vaiheessa. Pintojen moderni stukkokäsittely oli 1990-luvun lopun uusia materiaaleja.

Eteläsiiven ovissa on jonkin verran eri ikäsiä yksilöitä, vaikka niiden perusjako on toistuva. Materiaalivalinnat seurasivat pääsääntöisesti 4. vaiheen ratkaisuja. Lattioissa linoleum, seinäpinnoissa puolihimmeä lateksi, ikkunoiden sisäpinnat kiiltävin alkydimaalein, ulkopinnat pellavaöljymaalein. (5. vaiheen maalaustyöselitys 18.2.1993.) Muutamiin tiloihin tehtiin uusi kuviollinen parketti.

Nykytilakuvia vuodelta 2018 5. vaiheessa peruskorjatuista eteläsiiven 2. kerroksen tiloista.

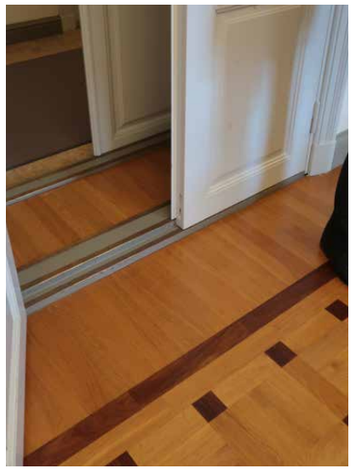

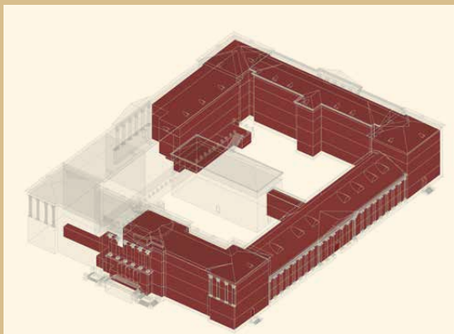

1991-1997: 4. - 6. vaihe

Lounaisneljänneksen 6. peruskorjausvaihe seurasi 5. vaihetta saumattomasti, mutta jossain määrin uudelleen arvioiduin työtavoin. Museoviraston lausunnossa todettiin:*"Neljännen ja viidennen korjausvaiheen osalla suoritetut perustusten vahvistustyöt ovat olleet raskaita ja rakennusta tuhoavia. Museovirasto esittääkin, että kuudennessa vaiheessa perustusten vahvistustöiden menetelmät arvioidaan uudestaan. Rakennuksen alla tehtäväksi suunniteltu louhinta voi aiheuttaa yläpuolella sijaitsevissa tiloissa arvaamattomia seuraamuksia, minkä vuoksi museovirasto ei voi varauksetta puoltaa uusien tilojen louhintaa kellarikerroksen alapuolelle."*[56] Suunnittelu kuitenkin eteni Museoviranomaisten kanssa yhteistyössä ja länsisiiven kellaritilojen syventäminen huoltotunneleineen lopulta toteutui.[57] Perustusvahvistus ja siihen liittyvä uuden kellarin rakentaminen oli hankkeen rakenteellisesti merkittävin kokonaisuus ja edellytti käytännössä kaikkien 1. kerroksen lattiarakenteiden purkamisen. Työ mahdollisti toisaalta varsin laajamittaiset arkeologiset kaivaustyöt, minkä ansiosta pystyttiin konstruoimaan Senaatin linnaa edeltävien rakennuskerrostumien vaiheita tontin etelälaidalla.

Mainitussa lausunnossa tuotiin laajemminkin esiin tyytymättömyys edellisten vaiheiden ratkaisuihin: *"Valtioneuvoston linnan neljännen ja viidennen vaiheen korjauksen menetelmät eivät ole olleet rakennuksen kulttuurihistoriallisia arvoja kunnioittavia. Sähkö- ja lvi-tekniset työt ovat ryöstäytyneet hallitsemattomaan laajuuteen. Sijoittamalla uudet ilmanvaihtokanavat alkuperäisten rakenteiden sisään on rakenteita estottomasti rikottu roiloamalla seiniä. Sähköasennusten vuoksi on menetetty alkuperäisiä lattiarakenteita."*

Peruskorjauksen 6. vaiheessa näihin kysymyksiin pyrittiin kiinnittämään suurempaa huomiota. Ilmanvaihdon reitit sijoitettiin pääsääntöisesti vanhoihin hormeihin, toimistotiloissa sähkön jakelu keskitettiin nk. sähköasennuspenkkeihin ja märkätilat pidettiin entisillä paikoillaan uusien reittien minimoiseksi. Pintarakenteiden tarpeetonta uusimista pyrittiin välttämään ja väritykseen haettiin esikuvia laajoilla väritutkimuksilla. 15 vuotta kestäneen peruskorjauskierroksen huipentumana myös arvokkaimmat tilat käytiin läpi. Merkittäviä maalaus- ja pintakäsittelytöitä toteutettiin pääportaassa ja lounaispaviljongin portaassa.[58] Pitkäksi venyneen hankkeen lopulta valmistuttua Lemström kiteytti peruskorjauksen tavoitteet kolmeen yleiseen kategoriaan: tilajärjestelyjen rationalisointi, turvallisuuden parantaminen sekä vanhentuneen talotekniikan uusiminen.[59]

56 Museoviraston 6. vaiheen perustamis- ja esisuunnitelmaa arvioiva lausunto 14.1.1994, MV, Kyppi.
57 Rakenteista tarkemmin *Keskeiset rakenteet, RHS 2019 Osa 2*
58 Arkkitehti 2/1997.
59 Lemström, 1998, s. 100 - 114.

6. vaihe
1995-97

Arkkitehtitoimisto Salonen & Schalinin laatimista pohjakaavioista osoitettu vaiheen 6 laajuus.

A-portaan ylähalli maalattiin väritutkimusten tuloksia tulkiten, edellisen kerran porrashuone oli huoltomaalattu 1982-83.

Länsisiiven kellaritilojen syventäminen mahdollisti uusien kokoustilojen rakentamisen.

Lounaisnurkan 1. kerroksen lattiarakenteet uusittiin suurelta osin perustusvahvistusten, teknisen kanaalin ja kellarin syventämisen myötä. Oman kokonaisuutensa muodosti pääportaan rakenteiden uusiminen. Signeeraamaton rakennesuunnitelma, noin 1995 ja dokumentoiva valokuva. MV, virkamiesaineisto.

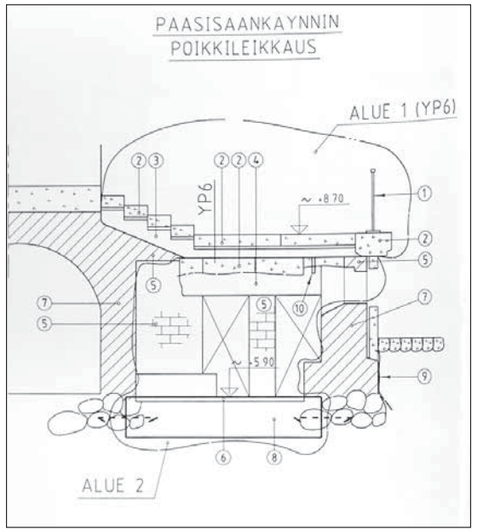

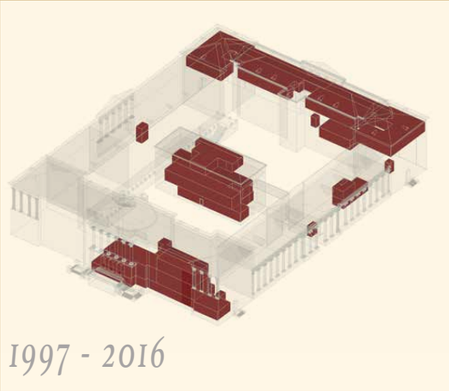

itäsiiven 4. kerroksen tiloja ennen ja jälkeen Pilotti-hankkeen 2016.

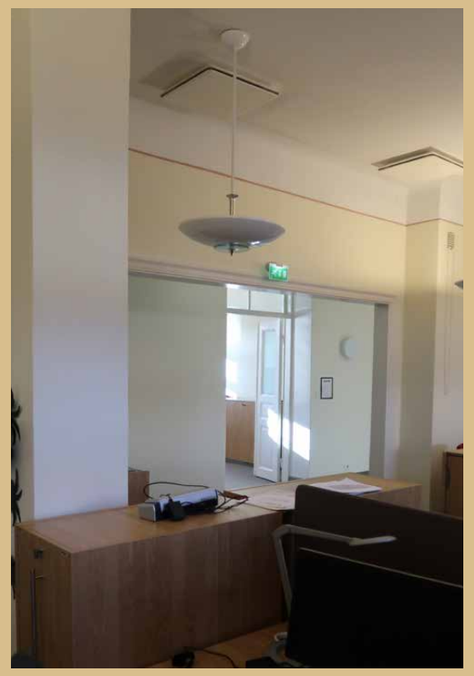

Laajan peruskorjauskierroksen jälkeen korttelissa vallitsi muutaman vuoden ajan remonttirauha, mutta 2000-luvun myötä on lähes vuosittain toteutettu pienempiä ja hiukan suurempia hankkeita. Jo 2000-luvun alussa pihasiivessä sijainnut, 1985 kunnostettu ruokala kaipasi päivitystä ja vuonna 2007 parannettiin sisäänkäyntien turvajärjestelyjä. Muutamaa vuotta myöhemmin, 2012, toteutettiin pihasiiven 2. kerrokseen uusi lehdistökeskus.

2010-luvulla käynnistyi toimistotilojen kehittäminen itäsiiven 4. kerroksen pohjoisosassa nk. Pilotti-hankkeella ja työ jatkui 2016 itäsiiven eteläosassa. Näillä hankkeilla on pyritty löytämään toimivia ja vanhaan rakennukseen soveltuvia ratkaisuja, joilla pienistä toimistohuoneista voidaan muokata monikäyttöisiä työtiloja vallitsevan monitilatoimistokäytännön mukaisesti. Näiden kokemusten perusteella toimistotilojen muokkausta on suunniteltu laajemminkin.

1999	Länsisiiven 1.krs tupakointikatokset pihalle
2001	Pihasiipi: muutostöitä 1.(keittiön huoltotilat) ja 4.krs (keittiö- ja ruokalatilat), ullakolla ja katolla. Pinnat ja kalustus uusittu keittiötiloissa, LVI
2003	Vahtimestarin tila 2036 kalustus
2005-06	Muutostöitä pihasiipi 2. ja 3.krs, eteläsiipi kellari ja 1.krs: eteläsiiven kellariin tehty sosiaalitilat VNK:n käyttöön, pihasiiven 3. krs toimistotilat muutettu tiedotusyksikön käyttöön
2006	Sisäporras A-portaan aulan ja 2012 odotustilan välille.
2007	Valtioneuvoston istuntosalin kalustuksen uusiminen
2007	A-portaan pääsisäänkäynti ja odotustila; ulko-ovet muutetaan jaottomiksi teräsprofiilioviksi ja tuulikaapin sisäovet pyöröoviksi, muutoksia huonejaossa, pintamateriaaleissa ja kalustuksessa. Lasijakoseinä A-portaan aulaan.
2008-09	B,C,D,E ja H-portaat; uudet ovijärjestelyt (turvasulku) ja sisäpintojen kunnostus
2010	Itäsiiven jakelukeskuksen 1159 sisätilojen uudistus
2010-11	Länsisiiven kokouskeskuksen muutos (lounaisneljännes). Uusi sisäporras 1.-2. krs välille, jonka tilalta purettiin 2/3 holvikenttää. Työt kohdistuvat lähinnä kellarikerrokseen, 1-2.krs; LVI-muutostöiden osalta mm. ullakolle
2011	Uusi teräslasirakenteinen ovi 2. kerroksen käytäville 2098
2012	4.krs itäsiiven pohjoisosa ja koillispaviljonki; työympäristön kehittäminen (Pilotti)
2012	Vesikaton korjaustoimenpiteitä (osaan korjausalueista merkattu akuutti korjaustarve, osan korjaustarve tarkennetaan tulevan peruskorjauksen mukaisesti)
2012	Uusi ovikatos E-ovi (pohjoissiipi 2.krs), F-ovi (pohjoissiipi 1.krs) ja varaston ovi (länsisiipi 1.krs)
2012	Pihasiiven 2. kerrokseen lehdistökeskus, aputilojen uusiminen, koneellinen IV-muutoksia
2012	Pääsisäänkäynnin kiertoportit vaihdettiin turvasulkuihin; käytävään 4026 teräslasiovi (turvaovi)
2016	4.krs itäsiiven eteläpääty (B-portaasta) ja kaakkoispaviljonki; uusi iv-järjestelmä ja teknisten järjestelmien päivitys, väliseinämuutoksia, uusitut pintamateriaalit

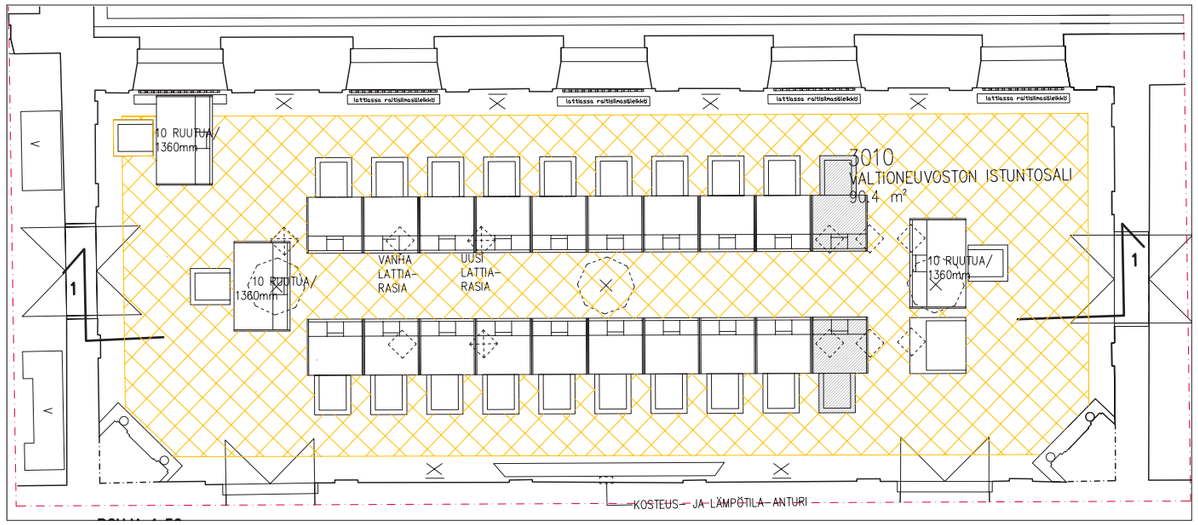

Valtioneuvoston istuntosalin uusi kalustus 2007, ISS / Hannu Laaksonen, SENA.

Itäsiiven 4. kerros, monitoimitila Paahtimo valmistui 2017, kuvattu 2018.

Itäsiiven 4. kerroksen olemassa oleviin ”sähkönjakelupenkkeihin” liittyvien sähköasennusten detaljipiirustukset. ISS / Tiilikka 2017, SENA.

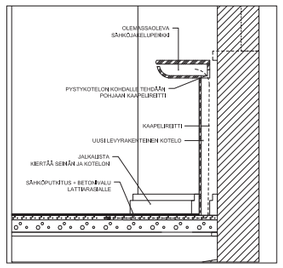

Senaatintalo - Valtioneuvoston linna on aina nähty rakennusmuistomerkkinä. Suunnitteluvaiheessa 1817 Engel selitti ystävälleen Herrlichille intoaan muokata piirustuksia uudelleen ja uudelleen sillä, että rakennuksesta tulisi ikään kuin muistomerkki (Monument) jälkimaailmalle. Engel ei tietenkään ajatellut Senaatintaloa rakennusmuistomerkkinä nykyaikaisessa mielessä, vaan ehkä ennen muuta, ajan tapaan, pysyvänä näyttävänä todistuskappaleena Aleksanteri I:n maalle ja sen pääkaupungille osoittamasta suopeudesta. Vuosisadanvaihteen tienoilla Senaatintalon tarkastelua hallitsi ainakin rakennushallituksen arkkitehtien piirissä Engel-ihailu, joka ilmeni rakennuksen samaan aikaan kokemissa muutoksissa. Niinpä Engelin itäsiiven ja sen mukana kirjastosalin purkamisen yhteydessä 1910-luvun puolimaissa pidettiin tärkeänä, että tilalle tehdyn siiven ulkoasussa seurattiin tarkoin Engelin muotokieltä.

Rakennussuojelullinen katsantotapa tuli ennen pitkää kuvaan mukaan. Muinaistieteellinen toimikunta (Museoviraston edeltäjä) korosti omalla tahollaan rakennuksen Engelin aikaisten eli alkuperäisten osien arvoa ja pyrki varjelemaan muutoksilta torisiiven ja eteläsiiven ulkoarkkitehtuuria ja torisivustan päätiloja. 1970-luvun kuluessa rakennussuojelun näkemysten ja tavoitteiden uudistuminen johti linnan uudelleenarviointiin rakennusmuistomerkkinä. Eri-ikäisten rakennusosien todistusvoiman katsottiin syntyvän rakennusaikansa viitekehyksen kautta, melkeinpä tilan arvoon tai hierarkiaan katsomatta. Keskeisenä kysymyksenä pohdittiin suojelun tavoitteiden ja käytön tarpeiden yhteensovittamista. Tarkastelutavan muutos nosti Valtioneuvoston linnan korjaus- ja muutostyöt uuteen valoon. Vuonna 1974, kun vireillä oli useita erillisiä muutoshankkeita rakennuksen eri puolilla, Museovirasto ehdotti tällöin rakennushistoriallisen inventoinnin ja pitkäntähtäimen huolto- ja korjaussuunnitelman laatimista. Tällaisilla toiminnan linjoilla sitten myös edettiin, ja rakennussuojelun näkökohdista tuli tärkeä osa Valtioneuvoston linnan korjaus- ja muutostöiden valmistelua.

Monumentaalisen luonteensa ja poliittisen merkityksensä ohella korttelin rakennuskanta on aina ollut myös arkisen työnteon paikka, virkamiesten virasto. Työtilojen muutostarpeet ovat heijastelleet kulloinkin vallalla olevia käsityksiä työnteon puitteista ja työympäristön hierarkisesta rakenteesta. Tavanomaisen ministeriön virkamiehen arki 200 vuoden aikana on samojen seinien sisällä todistanut kaakeliuunin hehkua, kopiokoneen louskutusta, öljylamppuja ja loisteputkia, telefax-laitteita, imupapereita ja mustetyynyjä, juoksupoikia, hierarkisia esimiehiä ja joustavia työryhmiä, keisarillisia virka-asuja, villapaitoja ja pukumiehiä, mahonkikalusteita ja Iskun työtuoleja. Kannettavien henkilökohtaisten tietokoneiden myötä työpisteet ovat jälleen muuttuneet nopeasti, työyhteisöjen tilantarpeet sen mukana. Viimeisimpien tilamuutosten myötä vaikuttaa todennäköiseltä, että yksityisiä työhuoneita tarjotaan tulevaisuudessa vain valikoiduille harvoille, erityisen tarpeen tai aseman mukaan. Tänään linnan työn tunnelma on yhteisöllinen ja mobiili, keveä ja täsmällinen.

2010-luvun lopulla linnan tilahierarkia ja myös osa muutostarpeista liittyy monin tavoin turvallisuuskysymyksiin ja uhkien ennakoimiseen. Rajatut kulkuoikeudet määrittelevät kokemuksen rakennuksesta. Linnassa vierailijalle käy hyvin pian selväksi, että vallan kortteli on huolellisesti valvottu. Sen takia onkin ilahduttavaa, että Senaatintorin suuntaan, pääkaupungin yhteisen olohuoneen ja henkisen keskusaukion suuntaan, linna on säilyttänyt helposti lähestyttävän ilmiasunsa. Vaikka kaupunkilainen ei enää pääsekään ihastelemaan pääportaikon ylevää tunnelmaa tai hämmästelemään Bobrikoffin muistolaattaa, on linna edelleen helposti lähestyttävä ja aitaamaton, julkisivuiltaan puhutteleva ja hahmoltaan ystävällisen asiallinen, kuin valoisa herrasmies.

”Nyt työskentelen Senaatin suunnitelmien kimpussa. Olen tehnyt jo kaksi luonnosta ja toteutan nyt kolmatta ajatusta, mutta koska en vielä ole tyytyväinen molempiin sivufasadeihin, jotka olen jo piirtänyt puhtaiksi, niin aion hylätä nämäkin, sillä arvostelen itseäni niin terävästi kuin mahdollista, mikä tällaisen teoksen ollessa kysymyksessä näyttää minusta sitä oikeammalta, kun tämä on samalla monumentti jälkimaailmalle.”

Engel Herrlichille 28.11.1817,
suomeksi käännetty kirjaan Kirjeet, 1989.

Valtioneuvoston linna syyskuisena aamuna.
Kuva Okulus 2018.

PAINAMATTOMAT

Heikkinen, Markku: Helsinki, Valtioneuvoston linna, Arkeologinen kaivausraportti 1997. Kyppi, MV.

Arkton: Valtioneuvoston linna, Rakennushistoria ja huonekohtainen selvitys, 1976. 9-osainen valokopioraportti, sisältää runsaasti kuvia, joiden orginaaleja ei ole jäljitetty. (osin MVA ja osin SENA, nyt skannattu pdf, osa 8 Kalusteet puuttuu)

Arkk tsto Salonen & Schalin: Valtioneuvoston linnan RHS-aineisto. Kerättyä ja lajiteltua tietoa, mutta ei analyyttistä koostavaa kokonaisuutta. Osittain kesken jäänyt työ. (SENA, pdf-muoto)

Laakso, Raili, 2015: Tapaustutkimus: Valtioneuvoston linnan tornikello ja kellotaulujen pigmentit : monianalyyttinen lähestymistapa (opinnäytetyö) http://www.theseus.fi/handle/10024/94626

Manninen, Markus: Valtion virastotalot, pdf 2018 (alustava käsikirjoitus)

1822 palovakuutusasiakirja, KA, digi. Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, vuoden 1828 asiakirjat, Helsinki.

PAINETUT:

Arkkitehti-lehti 11/1917, 5/1946 ja 2/1997

Blomstedt, Yrjö, *Johan Albrecht Ehrenström. Kustavilainen ja kaupunginrakentaja*, Helsinki 1963.

Brunila, Birger: *Helsingfors stadsplans utveckling*, teoksessa Vår stad, Helsinki, 1947.

Lilius, Henrik, *Arkitekturikonografiska problem i finsk nyklassicism*, Taidehistoriallisia tutkimuksia 7, Helsinki 1984, s. 33–63.

Lilius, Henrik, *Senaatintori Helsingin asemakaavoituksessa* ja *Senaatintalo ja sen sisätilat*, Carl Ludvig Engel 1778–1840. Näyttely Helsingin tuomiokirkon kryptassa 7.8.-14.9.1990, Helsinki 1990, s. 67–70.

Putkonen, Lauri, *Senaatin saliarkkitehtuuri,* teoksessa: Carl Ludvig Engel 1778 - 1840. Näyttely Helsingin tuomiokirkon kryptassa 7.8.-14.9.1990, Helsinki 1990.

Pöykkö, Kalevi, *Das Hauptgebäude der Kaiserlichen Alexander-Universität von Finnland*, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 74, Helsinki 1972.

Rauhala, K. W., *Keisarillinen Suomen senaatti 1809-1909*, I-II, Helsinki 1915, 1921.

Savolainen, Raimo, *Keskusvirastolinnakkeista virastoarmeijaksi*, Helsinki, Edita, 1996. Erityisesti luku VII: Senaatintalon edustustiloista omiin virastotaloihin 1809-1995.

Savolainen, Raimo, 2011: *Valtioneuvoston linna 200-vuotta*. Helsinki 2011.

Selovuori, J. (toim.): *Valtioneuvoston linna* -juhlakirja. 1998. Erityisesti Jarkko Sinisalon, Juha Lemströmin ja Marjatta Erwen artikkelit.

Sinisalo, Jarkko, *Senaatintalon arkistopaviljonki,* Arkistoviesti 2/1998, s. 27-31.

Sundman, Mikael (toim.): *Kirjeet 1812-1840*, C. L. Engel. Helsinki 1989.

Suomen virallinen tilasto, XVI, Rakennustilasto - sarja (= Finlands officiella statistik, Byggnadsstatistik), sisältää Yleisten rakennusten ylihallituksen vuosikertomukset, 1888-1892, 1893-1899, 1900-1903, 1904-1907, 1908-1910, 1911-1913, 1914-1916, 1917-1919 jne / kertomukset suomenkieliset paitsi ajanjaksolla 1911-1919 ruotsinkieliset.

Wasastjerna, Hans R.: Valtioneuvoston kirjapainon historiaa. Helsinki, 1959.

Wickberg, Nils Erik, *Senaatintori - Senatstorget - The Senate Square - Der Senatsplatz.* Helsinki - Helsingfors, Rungsted Kyst, Anders Nyborg A/S, 1981

VALOKUVALÄHTEET

Arkkitehtuurimuseo, MFA
Helsingin kaupunginmuseo, HKM
Kansan arkisto, KA
Puolustusvoimat, SA-kuva-arkisto, SA
Museoviraston kuva-arkisto, MVKA
Senaatin arkisto, SENA
WSP/ISS/ENGEL, Vesa Tiilikan valokuvat

MUUT ARKISTOT

Helsingin kaupungin rakennusvalvontaviraston arkisto, RakVV
Helsingin kaupungin arkisto, maistraatin arkisto, HKA
Kansallisarkisto, erityisesti Rakennushallituksen piirustusarkistot, Valtioneuvoston kanslian arkisto, Helsingin uudelleenrakennuskomitean arkisto, Valtiosihteerinviraston arkisto, Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto, Kenraalikuvernöörin Suomen sotaväen esikunnan arkisto, Senaatin talousosaston arkisto, Rakennushallituksen arkisto, Karttakokoelma, Kuvakokoelma (luettelo 620), Valtioasiakirjoja, Keskinäisen vakuutusyhtiön Tarmon arkisto, Jägerskiöldin kokoelma, Rehbinderin kokoelma, Stjernvallin kokoelma Stjernvall-Walleenin kokoelma ja J. A. Ehrenströmin kokoelma. KA.
Kansalliskirjasto, KK
Museoviraston arkisto, MV
Senaatin arkisto, SENA

TIETOKANTOJA

Finna: museoiden yhteishaku
https://www.finna.fi
Helsingin kaupunginmuseoon kuvaselaamo:
https://www.helsinkikuvia.fi
Helsingin kaupungin paikkatietokanta
https://kartta.hel.fi
Kansalliskirjaston digitaalinen aineisto ja sanomalehtiarkisto
https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu
Museoviraston rakennustietoportaali
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_default.aspx

Foto Commercial noin 1930, HKMS000005 3j, HKM.